

ΕΚΠΕΔΕΥΤΙΚΟ ΙΔΡΥΜΑ
Τ.Ε.Ι. ΜΕΣΟΛΟΓΓΙΟΥ

ΕΞΕΛΙΞΗ ΚΑΙ ΑΝΑΠΤΥΞΙΑΚΕΣ ΔΥΝΑΤΟΤΗΤΕΣ ΤΟΥ
ΕΛΛΗΝΙΚΟΥ ΤΟΥΡΙΣΜΟΥ

ΛΗΜΜΑ ΔΙΕΞΗΛΙΞΗ
Λ.Ε. ΗΓΗ ΦΥΛΑΚ ΓΟΣ ΔΗΜΗΤΡΙΟΣ
ΣΠΟΥΔΑΣΤΕΣ: ΑΠΟΣΤΟΛΑΚΟΣ ΠΕΤΡΟΣ
ΑΜ: 10232
ΑΣΗΜΟΜΥΤΗΣ ΕΥΣΤΡΑΤΙΟΣ
ΑΜ: 10299

Τ.Ε.Ι. ΜΕΣΟΛΟΓΓΙΟΥ
ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ
ΑΠΟΣΤΟΛΑΚΟΣ ΠΕΤΡΟΣ 10232

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Η ΔΥΝΑΜΗ ΤΟΥ ΤΟΥΡΙΣΜΟΥ ΚΑΙ ΟΙ ΕΠΙΔΡΑΣΕΙΣ ΤΟΥ, ΠΑΡΑΓΟΝΤΕΣ ΠΟΥ ΣΥΝΕΒΑΛΛΑΝ ΣΤΗΝ ΑΝΑΠΤΥΞΗ ΤΟΥ ΤΟΥΡΙΣΜΟΥ.....	4
--	---

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 1^ο

ΟΙ ΠΡΟΣΦΑΤΕΣ ΕΞΕΛΙΞΕΙΣ ΣΤΗΝ ΠΑΓΚΟΣΜΙΑ ΤΟΥΡΙΣΤΙΚΗ ΑΝΑΠΤΥΞΗ ΚΑΙ Η ΣΧΕΤΙΚΗ ΘΕΣΗ ΤΗΣ ΕΛΛΑΔΟΣ.....	11
ΕΙΣΑΓΩΓΗ.....	11
ΠΑΓΚΟΣΜΙΟΣ ΤΟΥΡΙΣΜΟΣ.....	12
ΕΠΙΣΗΜΑΝΣΕΙΣ ΑΦΟΡΟΥΣΕΣ ΤΟΝ ΑΛΛΟΔΑΠΙΟ ΤΟΥΡΙΣΜΟ ΣΤΗ ΕΛΛΑΔΑ.....	15
ΟΡΙΣΜΕΝΑ ΔΙΑΡΘΩΤΙΚΑ ΧΑΡΑΚΤΗΡΙΣΤΗΚΑ.....	17
ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑ.....	20
ΧΑΡΑΚΤΗΡΙΣΤΗΚΑ ΤΩΝ ΕΥΡΩΠΑΙΩΝ ΤΟΥΡΙΣΤΩΝ: ΣΥΝΕΠΙΛΟΓΟΜΕΝΕΣ ΕΠΙΛΟΓΕΣ ΠΟΛΙΤΙΚΗΣ.....	22
ΕΙΣΑΓΩΓΗ.....	22
ΕΠΙΛΟΓΗ ΚΑΤΑΛΥΜΑΤΟΣ.....	22
ΒΑΘΜΟΣ ΙΚΑΝΟΠΟΙΗΣΕΩΣ.....	23
ΠΟΣΟΣΤΟ ΕΡΩΤΗΘΕΝΤΩΝ ΠΟΥ ΠΡΑΓΜΑΤΟΠΟΙΗΣΕ ΔΙΑΚΟΠΕΣ ΤΟ 1997.....	23
ΠΕΡΙΟΔΟΣ ΔΙΑΚΟΠΩΝ.....	24
ΠΡΟΟΡΙΣΜΟΣ.....	24
ΔΙΑΡΚΕΙΑ ΔΙΑΚΟΠΩΝ – ΔΑΠΑΝΗ.....	26
ΕΞΩΤΕΡΙΚΗ ΖΗΤΗΣΗ ΤΟΥ ΕΛΛΗΝΙΚΟΥ ΤΟΥΡΙΣΤΙΚΟΥ ΠΡΟΙΟΝΤΟΣ: ΔΥΝΑΜΙΚΗ Κ ΒΑΘΜΟΣ ΣΤΑΘΕΡΟΤΗΤΑΣ.....	27
ΕΙΣΑΓΩΓΗ.....	27
ΕΜΠΕΙΡΙΚΗ ΠΡΟΣΕΓΓΙΣΗ.....	28
ΣΥΝΑΡΤΗΣΕΙΣ, ΜΕΤΑΒΛΗΤΕΣ ΚΑΙ ΣΧΕΤΙΚΑ ΔΕΔΟΜΕΝΑ.....	30

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 2^ο

ΣΤΑΤΙΣΤΙΚΕΣ ΕΚΤΙΜΗΣΕΙΣ.....	31
ΗΝΩΜΕΝΟ ΒΑΣΙΛΕΙΟ.....	31
ΓΑΛΛΙΑ.....	32
ΓΕΡΜΑΝΙΑ.....	33
ΣΟΥΗΔΙΑ.....	34
ΣΥΝΟΨΗ.....	35
ΣΧΕΣΗ ΜΕΤΑΞΥ ΑΡΙΘΜΟΥ ΑΦΙΞΕΩΝ ΑΛΛΟΔΑΠΩΝ ΣΤΗ ΕΛΛΑΔΑ ΚΑΙ ΣΥΝΟΛΙΚΟΥ ΑΡΙΘΜΟΥ ΤΟΥΡΙΣΤΩΝ (ΔΙΕΘΝΟΣ) ΑΠΟ ΚΥΡΙΕΣ ΧΩΡΕΣ ΠΡΟΕΛΕΥΣΕΩΣ ΑΛΛΟΔΑΠΩΝ ΤΟΥΡΙΣΤΩΝ.....	35
ΣΥΓΚΡΙΣΗ ΕΛΑΣΤΙΚΟΤΗΤΩΝ ΩΣ ΠΡΟΣ Ψ_2 ΚΑΙ ΕΛΑΣΤΗΚΟΤΗΤΩΝ ΩΣ ΠΡΟΣ Ψ_1 ΚΑΙ Ψ_2	36
ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ.....	37
ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ ΠΙΝΑΚΩΝ.....	39

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 3^ο

Η ΔΙΑΧΡΟΝΙΚΗ ΕΞΕΛΙΞΗ ΤΟΥ ΤΟΥΡΙΣΜΟΥ.....	44
ΟΙ ΠΑΡΑΓΟΝΤΕΣ ΠΟΥ ΕΠΗΡΕΑΣΑΝ ΤΗΝ ΕΞΕΛΙΞΗ ΤΟΥ ΤΟΥΡΙΣΜΟΥ.....	46
Η ΣΥΜΒΟΛΗ ΤΟΥ ΤΟΥΡΙΣΜΟΥ ΣΤΗΝ ΑΝΑΠΤΥΞΙΑΚΗ ΠΡΟΣΠΑΘΕΙΑ.....	48
ΟΙ ΠΟΛΛΑΠΛΑΣΙΑΣΤΙΚΕΣ ΕΠΙΔΡΑΣΕΙΣ ΤΟΥ ΤΟΥΡΙΣΜΟΥ.....	51
ΤΑ ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΑ ΧΑΡΑΚΤΗΡΙΣΤΗΚΑ ΤΟΥ ΤΟΥΡΙΣΜΟΥ.....	53
ΤΑ ΣΥΓΚΡΙΤΙΚΑ ΠΛΕΟΝΕΚΤΗΜΑΤΑ ΤΟΥ ΤΟΥΡΙΣΜΟΥ.....	56

Η ΑΞΙΟΛΟΓΗΣΗ ΤΗΣ ΘΕΣΗΣ ΤΟΥ ΤΟΥΡΙΣΜΟΥ ΣΤΗΝ ΟΙΚΟΝΟΜΙΑ.....	58
ΣΗΜΑΣΙΑ ΤΟΥ ΤΟΥΡΙΣΜΟΥ ΓΙΑ ΤΗΝ ΟΙΚΟΝΟΜΙΑ.....	61
ΕΙΣΑΓΩΓΗ.....	61
ΕΝΝΟΙΟΛΟΓΙΚΗ ΟΡΙΟΘΕΤΗΣΗ.....	61
Ο ΣΥΓΧΡΟΝΟΣ ΤΟΥΡΙΣΜΟΣ.....	62
Ο ΤΟΥΡΙΣΜΟΣ ΩΣ ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΗ ΔΡΑΣΤΗΡΙΟΤΗΤΑ.....	64
ΕΙΣΑΓΩΓΗ.....	64
ΣΥΝΑΛΛΑΓΜΑΤΙΚΑ ΕΣΟΔΑ ΤΗΣ ΕΛΛΑΔΟΣ.....	64
ΣΥΝΕΙΣΦΟΡΑ ΤΟΥ ΤΟΥΡΙΣΜΟΥ ΣΤΟ ΑΕΠ.....	67
ΕΠΙΔΡΑΣΕΙΣ ΣΤΗΝ ΑΠΑΣΧΟΛΗΣΗ.....	68
ΕΠΙΠΤΩΣΕΙΣ ΣΤΗΝ ΠΕΡΙΦΕΡΕΙΑΚΗ ΑΝΑΠΤΥΞΗ.....	69
ΣΥΝΟΨΗ ΚΑΙ ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ.....	70
Ο ΤΟΥΡΙΣΤΙΚΟΣ ΤΟΜΕΑΣ ΚΑΙ ΤΟ ΙΣΟΖΥΓΙΟ ΠΛΗΡΩΜΩΝ.....	71
ΤΑ ΕΜΠΟΡΕΥΜΑΤΑ.....	72
ΟΙ ΥΠΗΡΕΣΙΕΣ.....	72
Η ΚΑΤΗΓΟΡΙΑ «ΤΑΞΙΔΙΑ».....	72
Η ΚΑΤΗΓΟΡΙΑ «ΜΕΤΑΦΟΡΕΣ».....	73
ΤΑ ΕΙΣΟΔΗΜΑΤΑ ΤΗΣ ΕΡΓΑΣΙΑΣ.....	73
ΤΑ ΕΙΣΟΔΗΜΑΤΑ ΤΟΥ	
ΚΕΦΑΛΑΙΟΥ.....	73
ΟΙ ΚΙΝΗΣΕΙΣ ΤΩΝ ΚΕΦΑΛΑΙΩΝ.....	73
ΑΝΑΠΤΥΞΙΑΚΕΣ ΠΡΟΤΕΡΑΙΟΤΗΤΕΣ.....	75
ΕΙΣΑΓΩΓΗ.....	75
Η ΣΧΕΤΙΚΗ ΠΟΣΟΤΙΚΗ ΣΗΜΑΣΙΑ ΤΟΥ ΤΟΥΡΙΣΤΙΚΟΥ ΤΟΜΕΑ ΣΤΗΝ ΕΛΛΑΔΑ.....	77
ΤΟ ΜΕΓΕΘΟΣ ΤΟΥ ΤΟΥΡΙΣΤΙΚΟΥ ΤΟΜΕΑ ΣΤΗΝ ΕΛΛΑΔΑ.....	82

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 4^ο

Η ΤΟΥΡΙΣΤΙΚΗ ΑΝΑΠΤΥΞΗ ΚΑΙ ΣΕ ΤΙ ΑΠΟΒΛΕΠΕΙ.....	86
Η ΔΥΝΑΜΙΚΗ ΚΑΙ ΟΙ ΩΦΕΛΙΕΣ ΤΗΣ ΤΟΥΡΙΣΤΙΚΗΣ ΑΝΑΠΤΥΞΗΣ.....	89
ΟΙ ΚΥΡΙΟΤΕΡΟΙ ΔΕΙΚΤΕΣ ΤΗΣ ΤΟΥΡΙΣΤΙΚΗΣ ΑΝΑΠΤΥΞΗΣ.....	91
Η ΠΡΟΣΕΓΓΙΣΗ ΤΗΣ ΤΟΥΡΙΣΤΙΚΗΣ ΑΝΑΠΤΥΞΗΣ ΚΑΙ ΠΩΣ ΠΡΕΠΕΙ ΝΑ	
ΜΕΘΟΔΕΥΕΤΑΙ.....	97
ΟΙ ΛΟΓΟΙ ΠΟΥ ΣΥΝΗΓΟΡΟΥΝ ΓΙΑ ΤΗΝ ΤΟΥΡΙΣΤΙΚΗ ΑΝΑΠΤΥΞΗ.....	99
ΠΡΟΥΠΟΘΕΣΕΙΣ ΓΙΑ ΤΗΝ ΧΑΡΑΞΗ ΚΑΙ ΕΦΑΡΜΟΓΗ ΜΙΑΣ ΡΕΑΛΙΣΤΙΚΗΣ	
ΠΟΛΙΤΙΚΗΣ ΑΝΑΠΤΥΞΗΣ.....	104
ΕΙΣΑΓΩΓΗ.....	104
ΤΑ ΒΑΣΙΚΑ ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΑ ΠΡΟΒΛΗΜΑΤΑ ΠΟΥ ΑΠΑΣΧΟΛΟΥΝ ΤΟΝ ΤΟΥΡΙΣΜΟ...105	
ΤΑ ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΑ ΩΦΕΛΗΜΑΤΑ ΤΗΣ ΤΟΥΡΙΣΤΙΚΗΣ ΑΝΑΠΤΥΞΗΣ.....	108
Η ΠΡΟΣΕΓΓΙΣΗ ΚΑΙ ΜΕΘΟΔΕΥΣΗ ΤΗΣ ΤΟΥΡΙΣΤΙΚΗΣ ΑΝΑΠΤΥΞΗΣ.....	109
Η ΣΗΜΑΣΙΑ ΚΑΙ ΔΙΑΔΙΚΑΣΙΑ ΤΟΥ ΠΡΟΓΡΑΜΜΑΤΙΣΜΟΥ ΤΗΣ ΤΟΥΡΙΣΤΙΚΗΣ	
ΑΝΑΠΤΥΞΗΣ.....	111
Η ΜΕΘΟΔΟΛΟΓΙΑ ΠΟΥ ΑΚΟΛΟΥΘΕΙΤΕ ΣΥΝΗΘΩΣ ΣΤΟΝ ΠΡΟΓΡΑΜΜΑΤΙΣΜΟ ΤΗΣ	
ΤΟΥΡΙΣΤΙΚΗΣ ΑΝΑΠΤΥΞΗΣ.....	114
Η ΜΕΤΡΗΣΗ ΤΩΝ ΑΠΟΤΕΛΕΣΜΑΤΩΝ ΤΟΥ ΠΡΟΓΡΑΜΜΑΤΟΣ ΤΟΥΡΙΣΤΙΚΗΣ	
ΑΝΑΠΤΥΞΗΣ.....	121
ΕΠΙΛΟΓΟΣ – ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ.....	125

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 5^ο

ΣΥΝΟΨΗ.....	129
--------------------	------------

<u>ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ.....</u>	136
---------------------------------	------------

Η ΔΥΝΑΜΗ ΤΟΥ ΤΟΥΡΙΣΜΟΥ ΚΑΙ ΟΙ ΕΠΙΔΡΑΣΕΙΣ ΤΟΥΣ ΠΑΡΑΓΟΝΤΕΣ ΠΟΥ ΣΥΝΕΒΑΛΑΝ ΣΤΗΝ ΑΝΑΠΤΥΞΗ ΤΟΥ ΤΟΥΡΙΣΜΟΥ

Κύριο χαρακτηριστικό του τουρισμού είναι αναμφίβολα ο δυναμισμός με τον οποίο αναπτύσσεται. Άλλο χαρακτηριστικό του είναι ότι η ανάπτυξή του επιτεύχθηκε ουσιαστικά από το τέλος των εχθροπραξιών του Β΄ Παγκοσμίου Πολέμου και μετά. Ο μαζικός τουρισμός, σαν αναγνωρίσιμο οικονομικό και κοινωνικό φαινόμενο, άρχισε να γίνεται εμφανής προς το τέλος της δεκαετίας του '50 και έκτοτε η ανάπτυξη της τουριστικής βιομηχανίας συνεχίζεται, συμβάλλοντας με αυτό τον τρόπο μεταξύ άλλων στις οικονομικές και κοινωνικές αλλαγές που λαμβάνουν χώρα σε πολλές χώρες υποδοχής τουριστών. Ήδη από τα μέσα περίπου της δεκαετίας του '70 είχε διαφανεί ότι περίοδος της συνεχούς ανάπτυξης του τουρισμού είχε πλέον τελειώσει οριστικά. Αυτό βέβαια δεν εσήμαινε ότι η ανάπτυξη του τουρισμού μελλοντικά θα είναι μηδενική. Εσήμαινε όμως ότι:

- a) Η συνολική ανάπτυξη του τουρισμού πιθανόν να είναι σε χαμηλότερα ποσοστά από ότι ήταν αυτή στο παρελθόν.
- b) Η ανάπτυξη του τουρισμού θα είναι περισσότερο άνισα κατανομημένη τόσο από πλευράς ανάπτυξης τουριστικών αγορών όσο και από πλευράς τουριστικών προορισμών και υπηρεσιών.
- c) Ο ανταγωνισμός μεταξύ τουριστικών προορισμών και υπηρεσιών θα είναι μελλοντικά εντονότερος, γι' αυτό και οι προωθητικές δραστηριότητες του

τουριστικού μάρκετινγκ θα πρέπει να επικεντρώνονται μάλλον σε διευρύνσεις των μεριδίων των υφιστάμενων τουριστικών αγορών, παρά σε διεισδύσεις σε νέα τουριστικές αγορές.

- d) Η ζήτηση τουριστικών υπηρεσιών θα είναι περισσότερο επιλεκτική και κατατμημένη, δηλαδή θα εξαρτάται από την ικανότητα των χωρών υποδοχής τουριστών να προσφέρουν ποιότητας τουριστικά πακέτα σε ανταγωνιστικές τιμές, που θα ικανοποιούν συγκεκριμένες τουριστικές ανάγκες ή επιθυμίες ομάδων πιθανών πελατών τους σε μια ορισμένη τουριστική αγορά.

Ο τουρισμός σαν κλάδος οικονομικής δραστηριότητας αναμφίβολα αποτελεί σημαντικότατο παράγοντα οικονομικής ανάπτυξης ή μεγέθυνσης. Κατά συνέπεια η συμβολή του στη γενικότερη προσπάθεια των λαών και των πολιτικών εξουσιών τους για καλύτερες ημέρες πρέπει κάτω από προϋποθέσεις να θεωρείται δεδομένη.

Η διεθνής πρακτική έχει αποδείξει ότι για πολλές χώρες και ιδιαίτερα για τις αναπτυσσόμενες, δηλαδή για αυτές που για οποιοδήποτε λόγο δεν έχουν ακόμη κατορθώσει να διακόψουν το φαύλο κύκλο της φτώχειας και της μιζέριας που τις ταλανίζει, ο τουρισμός μπορεί κάτω από προϋποθέσεις να αποτελέσει μια από τις κυριότερες συναλλαγματοφόρες πηγές τους. Και ακόμη μπορεί να συμβάλει αποφασιστικά στην ανάπτυξη άλλων κλάδων οικονομικής δραστηριότητας.

Πέρα όμως από σημαντικός κλάδος οικονομικής δραστηριότητας ο τουρισμός μπορεί να είναι σημαντικός εργοδότης, αφού χάρη σε αυτόν βρίσκουν απασχόληση, έστω και εποχιακά, πολλοί άνεργοι αλλά και πολλοί υποαπασχολούμενοι σε αγροτικές περιοχές της περιφέρειας. Το σημαντικότερο, όμως, από όλα ίσως είναι ότι ο τουρισμός μπορεί και δημιουργεί θέσεις εργασίας εκεί που συνήθως άλλοι κλάδοι οικονομικής δραστηριότητας, όπως, π.χ. η βιομηχανία, η γεωργία με τη ευρύτερη έννοια του όρου κλπ., για λόγους που έχουν σχέση με τις εξωτερικές οικονομίες του τόπου όπου επιχειρείται η ανάπτυξή του αδυνατούν να δημιουργήσουν. Έτσι λοιπόν με την ανάπτυξη του τουρισμού σε περιοχές μιας χώρας, όπου οι άλλοι κλάδοι οικονομικής δραστηριότητας, για λόγους που έχουν σχέση με τις εξωτερικές οικονομίες του τόπου στον οποίο επιχειρείται η ανάπτυξή του, αδυνατούν να δημιουργήσουν.

Εκτός όμως από τις θέσεις εργασίας ο τουρισμός δημιουργεί και έσοδα για τους πληθυσμούς των περιοχών όπου αναπτύσσεται και εξασφαλίζει πρόσθετα εισοδήματα για πολλές οικογένειες, ενώ παράλληλα συμβάλει και στον περιορισμό

του ανοίγματος της ψαλίδας που υπάρχει ανάμεσα στα εισοδήματα των κατοίκων των αστικών κέντρων και εκείνων της περιφέρειας.

Οι θετικές επιδράσεις του τουρισμού σε τοπικό, περιφερειακό και εθνικό επίπεδο γίνονται αισθητές μόνο εφόσον η ανάπτυξη ή η μεγέθυνση που πραγματοποιείται ορθολογιστικά, προγραμματισμένα και κυρίως με συνεχή και λεπτομερή έλεγχο σε κάθε μια από τις διανύμενες αναπτυξιακές φάσεις, ειδικότερα δε όταν αυτή συνοδεύεται από μια παράλληλη προσπάθεια ανάπτυξης ή μεγέθυνσης του πρωτογενούς και δευτερογενούς τομέα της οικονομίας. Με αυτό τον τρόπο περιορίζονται σημαντικά οι αρνητικές επιδράσεις του τουρισμού και τούτο γιατί (α) αποφεύγεται ο συγκεντρωτισμός και το φαινόμενο της εξάρτησης του τουριστικού προορισμού από ένα και μόνο κλάδο οικονομικής δραστηριότητας και συγκεκριμένα τον τουρισμό, (β) αμβλύνεται η εποχιακή απασχόληση του ανθρώπινου δυναμικού του τουριστικού προορισμού, (γ) αυξάνεται η χρονική διάρκεια εκμετάλλευσης των τουριστικών εγκαταστάσεων, (δ) μετριάζεται η αντιμετώπιση του ντόπιου τουρίστα σαν ανεπιθύμητου πελάτη, ((ε) περιστέλλεται η υποβάθμιση και πολύ περισσότερο η καταστροφή του φυσικού περιβάλλοντος, καθώς επίσης και της πολιτιστικής κληρονομιάς, (στ) μειώνεται σημαντικά η ποιοτική υποβάθμιση των προσφερόμενων τουριστικών προϊόντων και (ζ) παύει βαθμιαία να θυσιάζεται η ανταγωνιστικότητα του τουρισμού χάρη στο εύκολο και γρήγορο κέρδος και στα τεράστια οικονομικά συμφέροντα των μεσαζόντων του τουρισμού.

Η αποδοτικότητα του τουρισμού σαν τμήματος του παραγωγικού μηχανισμού μιας οικονομίας πρέπει να αξιολογείται όχι μόνο με κριτήρια επίτευξης στόχων σε βραχυχρόνιο ορίζοντα, μέσα στο στενό πλαίσιο του κλάδου της τουριστικής οικονομίας, αλλά και με μακροχρόνιες προοπτικές ουσιαστικής συμβολής του στην επίτευξη των γενικότερων οικονομικών και κοινωνικών στόχων του προγράμματος οικονομικής ανάπτυξης ή μεγέθυνσης μιας χώρας. Με αυτήν την έννοια, διάφορες απόψεις που έχουν αναπτυχθεί στο παρελθόν για τη θέση του τουρισμού στις οικονομίες, θα πρέπει να εξετασθούν κάτω από το πρίσμα της αναζήτησης του βαθμού αποδοτικότητας του τουρισμού, σαν κλάδου οικονομικής δραστηριότητας, μέσα στο ευρύτερο φάσμα του οικονομικού και κοινωνικού κόστους που δημιουργείται.

Η αξιολόγηση της οικονομικής θέσης του τουρισμού σε ορισμένο τόπο υποδοχής τουριστών και χρόνο μπορεί να γίνει θετικά με τη μέτρηση των επενδύσεων που πραγματοποιούνται στην τουριστική οικονομία και αρνητικά με τον

προσδιορισμό των αρνητικών επιδράσεων που προκαλούνται σε άλλους κλάδους οικονομικής δραστηριότητας, εξαιτίας μιας υπερβολικής ή και μονόπλευρης προώθησης του τουρισμού.

Ας σημειωθεί ότι τόσο οι θετικές όσο και οι αρνητικές επιδράσεις του τουρισμού πρέπει οπωσδήποτε να λαμβάνονται σοβαρά υπόψη κατά την αξιολόγηση του κόστους και των αποτελεσμάτων των τουριστικών επενδύσεων, ώστε να αποφεύγεται η εκτέλεση αντιπαραγωγικών έργων στον τουρισμό, κατ' επέκταση δε και οι αρνητικές επιδράσεις τους σε αυτόν.

Ο τουρισμός αποτελεί (α) την προσωρινή μετακίνηση ανθρώπων σε τουριστικούς προορισμούς που βρίσκονται εκτός των τόπων της μόνιμης κατοικίας τους, (β) την ανάπτυξη τουριστικών δραστηριοτήτων κατά τη διάρκεια της παραμονής τους στους τουριστικούς προορισμούς που επισκέπτονται, και (γ) τη χρησιμοποίηση των τουριστικών εγκαταστάσεων που δημιουργήθηκαν για να ικανοποιούν τις τουριστικές τους ανάγκες ή επιθυμίες κατά τον καλύτερο δυνατό τρόπο. Η μελέτη του τουρισμού αποτελεί ουσιαστικά μελέτη των ανθρώπων που βρίσκονται για τουριστικούς λόγους μακριά από τους τόπους στους οποίους κατοικούν μόνιμα, των τουριστικών εγκαταστάσεων που βρίσκονται στους τουριστικούς προορισμούς και που ανταποκρίνονται στις απαιτήσεις των τουριστών που κάνουν χρήση τους και τέλος των επιδράσεων που ασκούν αυτοί από οικονομικής, κοινωνικής, πολιτιστικής και περιβαλλοντικής άποψης στους τουριστικούς τους προορισμούς κατά την πρόσκαιρη διαμονή τους σε αυτούς. Πέρα από αυτό όμως, η μελέτη του τουρισμού συνεπάγεται τη μελέτη των κινήτρων και των εμπειριών των τουριστών, των προσδοκιών των μόνιμων κατοίκων των τουριστικών προορισμών και των προσαρμογών που έκαναν αυτοί προκειμένου να δικαιωθούν οι προσδοκίες τους, καθώς επίσης τους ρόλους που διαδραματίζουν όλοι όσοι με οποιαδήποτε ιδιότητα και με οποιοδήποτε τρόπο παρεμβάλλονται μεταξύ αυτών και των τουριστών στη διαδικασία παραγωγής, διάθεσης και κατανάλωσης ή χρήσης τουριστικών αγαθών και υπηρεσιών.

Ο τουρισμός αν και είχε πια «εκδημοκρατιστεί», δεν παύει να αποτελεί ένα είδος πολυτέλειας. Μέχρι τα μέσα περίπου του αιώνα μας ο τουρισμός αποτελούσε προνόμιο των πλουσίων και της αριστοκρατίας, δηλαδή των λίγων, και συγκεκριμένα αυτών που διέθεταν χρήματα αλλά και ελεύθερο χρόνο για τουρισμό. Σήμερα όμως στις αναπτυγμένες τουλάχιστον, χώρες του κόσμου ο τουρισμός αποτελεί χωρίς άλλο τρόπο ζωής. Ο αυξημένος ελεύθερος χρόνος στη διάθεση των εργαζομένων σε

συνδυασμό με τα υψηλότερα εισοδήματά τους και τις θεσμοθετημένες πληρωμένες διακοπές σε συνδυασμό με μια αυξημένη κινητικότητα των ανθρώπων συνέβαλαν στο να κάνουν τουρισμό ολοένα και περισσότερα άτομα κάθε χρόνο. Οι σημαντικές βελτιώσεις στις συγκοινωνίες και τα διάφορα μεταφορικά μέσα, ο πολλαπλασιασμός των τουριστικών καταλυμάτων, η αύξηση της παραγωγής και διάθεσης τουριστικών πακέτων διακοπών και όχι μόνο, καθώς επίσης και άλλων σχετικά φθηνών μορφών διακοπών και ταξιδιών συνέβαλαν ακόμη περισσότερο στη δημιουργία μεγαλύτερων ευκαιριών για την πραγματοποίηση ταξιδιών για διακοπές και ευχαρίστηση. Σήμερα η πλειοψηφία των ανθρώπων στις αναπτυσσόμενες χώρες, καθώς επίσης ολοένα και περισσότεροι άνθρωποι στις αναπτυσσόμενες χώρες έχουν τη δυνατότητα να κάνουν κάποιας μορφής τουρισμό και με αυτόν τον τρόπο να ικανοποιήσουν στο μέτρο του εφικτού συγκεκριμένες τουριστικές τους ανάγκες ή επιθυμίες. Δεν θα αποτελούσε υπερβολή αν υποστηριζόταν η άποψη ότι ο τουρισμός αποτελεί πια ένα γενικά αποδεκτό, συνηθισμένο και αναμενόμενο τρόπο ζωής ενός μεγάλου και συνεχώς αυξανόμενου αριθμού ανθρώπων σε όλα τα μέρη του κόσμου.

- ✓ Η ανάπτυξη του τουρισμού από το τέλος των εχθροπραξιών του Β΄ Παγκοσμίου Πολέμου και μετά υπήρξε πραγματικά εντυπωσιακή. Σύμφωνα με τα επίσημα στοιχεία του Παγκόσμιου Οργανισμού Τουρισμού (Π.Ο.Τ.), το 1996, 592 περίπου εκατομμύρια άνθρωποι έκαναν εξωτερικό τουρισμό ή διεθνή, όπως χαρακτηρίζεται και αλλιώς (Πίνακας 1.1), ενώ άλλα 2 περίπου δισεκατομμύρια άνθρωποι έκαναν εσωτερικό τουρισμό.

Πίνακας 1.1: Διεθνείς τουριστικές αφίξεις και διεθνή τουριστικά έσοδα

Έτος	Διεθνείς τουριστών (σε εκατομμύρια)	αφίξεις Αλλαγή %	Διεθνή τουριστικά έσοδα (σε εκατομμύρια δολάρια ΗΠΑ)	Αλλαγή %
1950	25,3	-	2.100	-
1960	69,3	44,0	6.867	227,0
1970	159,7	56,6	17.900	160,1
1980	284,0	43,8	102.363	471,2
1990	458,3	38,0	266.207	160,1
1996 ⁽¹⁾	591,9	31,3	423.022	58,9

1. Προσωρινά στοιχεία

Πηγή: Παγκόσμιος Οργανισμός Τουρισμού, Στατιστικές Επετηρίδες 1986, 1987.

Δεν θα αποτελούσε υπερβολή αν υποστηριζόταν η άποψη ότι ο τουρισμός και συγκεκριμένα ο διεθνής τουρισμός αποτελεί ένα από τα σημαντικότερα εξαγόμενα είδη σε παγκόσμιο επίπεδο και ακόμη ότι σε πολλές του κόσμου αποτελεί αυτός τη σημαντικότερη εξαγωγική τους βιομηχανία, κατ' επέκταση δε και τη σημαντικότερη πηγή συναλλαγματικών τους εσόδων.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 1^ο

**ΟΙ ΠΡΟΣΦΑΤΕΣ ΕΞΕΛΙΞΕΙΣ ΣΤΗΝ
ΠΑΓΚΟΣΜΙΑ ΤΟΥΡΙΣΤΙΚΗ ΑΝΑΠΤΥΞΗ ΚΑΙ Η
ΣΧΕΤΙΚΗ ΘΕΣΗ ΤΗΣ ΕΛΛΑΔΟΣ**

Οι πρόσφατες Εξελίξεις στην Παγκόσμια Τουριστική Ανάπτυξη και η Σχετική Θέση της Ελλάδος

Εισαγωγή

Στα επόμενα θα εκτεθούν δια βραχέων οι πρόσφατες εξελίξεις στον τουρισμό σε παγκόσμια κλίμακα, με απώτερη επιδίωξη να επισημανθούν τα χαρακτηριστικά των εξελίξεων του αλλοδαπού τουρισμού στην Ελλάδα. Ενόψει των ποσοτικών διαπιστώσεων που προκύπτουν από σχετικές μελέτες, ελληνικές και ξένες, για το μέγεθος και τη συγκριτική σπουδαιότητα του τουριστικού τομέα, ως παράγοντα αναπτύξεως και δημιουργίας νέων θέσεων εργασίας, είναι ανάγκη να εξετάσουμε αδιάκοπα και με την δέουσα σοβαρότητα τις εξελίξεις και να επιχειρούμε εντοπισμό των παραγόντων που αιτιάζουν αυτές. Η οικονομική πολιτική έχει να ωφεληθεί τα μέγιστα από επισημάνσεις που αφορούν σε μόνιμους γενεσιουργούς παράγοντες, σε αντίθεση με συγκυριακές εξελίξεις οι οποίες συνεπάγονται πρόσκαιρες αναστατώσεις ή οφέλη.

Πίνακας Α1.1				
Παγκόσμιος Τουρισμός				
<i>(Αφίξεις)</i>				
Εξέλιξη στις Μείζονες Γεωγραφικές Περιοχές				
	Ποσοστιαίες Μεταβολές			Μέσος ετήσιος % ρυθμός
	1995-1997	1998/97	1999/98⁽¹⁾	1995-1999
1. Αμερική	6,9	3,1	3,8	3,5
ΗΠΑ	(10,3)	(-1,7)	(1,3)	(2,1)
2. Α. Ασία – Ειρηνικός	8,4	-1,3	7,4	3,6
3. Ν.Α. Ασία	20,8	5,6	3,9	7,2
4. Αφρική	15,2	6,9	9,0	7,6
5. Ευρώπη	9,5	3,1	1,0	3,4
Μ. Ανατολή	15,5	7,4	18,3	9,8
ΣΥΝΟΛΟ	9,2	2,7	3,1	3,7

(1) Εκτίμηση Ιανουαρίου 2000, WTO

Παγκόσμιος Τουρισμός

Όπως επισημάνθηκε σε προηγούμενες μελέτες, η Ευρώπη υστερεί έναντι του λοιπού κόσμου όσον αφορά το δυναμισμό του τουριστικού τομέα. Αυτό, ασφαλώς, εξηγείται όχι μόνον από τη σχετική τουριστική "ωρίμανση" της περιοχής, αλλά και την υπερβολική τουριστική καθυστέρηση άλλων περιοχών, όπως είναι η Αφρική, η Ασία, η Ν. Αμερική, που εξηγείται εν μέρει από οικονομικούς παράγοντες, βιοτικό επίπεδο, υποδομές, ευχέρεια προσπελάσεως, αλλά και φυσικούς παράγοντες, αν ληφθεί υπόψη ότι ο κύριος όγκος των τουριστικών ρευμάτων είναι παραθεριστικού – ψυχαγωγικού τύπου.

Όπως δείχνουν τα στοιχεία του πίνακα Α1.1, ο μέσος ρυθμός αύξησεως του παγκόσμιου τουρισμού ήταν ικανοποιητικός, αν ληφθεί υπόψη ότι η περίοδος 1995-99 που εξετάζουμε εμπεριέχει την περίοδο της παγκοσμίου κρίσεως στις κεφαλαιαγορές και τις συνέπειες που η κρίση αυτή είχε για την πραγματική οικονομία πολλών περιοχών, προεξάρχουσας της περιοχής της Ανατ. και Ν. Ανατ. Ευρώπης. Είναι ενδεικτική εν προκειμένω η πτώση του ρυθμού εισροής τουριστών στις ΗΠΑ και την ταχέως αναπτυσσόμενη αγορά της Ανατ. και Ν. Ασίας. Η Ευρώπη με μέσο ετήσιο ρυθμό τουριστικής επεκτάσεως 3,4% υστέρησε ελαφρώς μόνον του παγκοσμίου ρυθμού (3,7%).

Στον πίνακα Α1.2 παρέχονται τα σχετικά στοιχεία για τους κύριους μεσογειακούς προορισμούς, από τα οποία ευχερώς συνάγεται ότι ο μέσος ρυθμός υπερβαίνει το μέσο όρο της Ευρώπης, αλλά και του κόσμου, αν εξαιρέσουμε την για παροδικής φύσεως λόγους δραματική μείωση του προς την Τουρκία τουριστικού ρεύματος.

Με ετήσιο ρυθμό 3% η Ελλάδα έρχεται τελευταία σε τουριστική ανάπτυξη, με εξαίρεση, όπως ήδη αναφέρθηκε, την Τουρκία. Η αύξηση του συνολικού αριθμού επισκεπτών δεν πρέπει να μας παραπλανήσει, διότι εμπεριέχει και τις ροές από Αλβανία, που ασφαλώς δεν μπορεί να χαρακτηριστούν οικονομικώς ως τουριστικής φύσεως. Η εξέλιξη αυτή πρέπει να προκαλέσει τον ανάλογο προβληματισμό και να οδηγήσει σε κινητοποιήσεις που ξεκινούν από τη στρατηγική προωθήσεως του τουριστικού προϊόντος και εξικνούνται μέχρι την αναβάθμιση της γενικής και ειδικής τουριστικής υποδομής της χώρας.

Πίνακας Α1.2**Κύριοι Μεσογειακοί Τουριστικοί Προορισμοί***(% μεταβολές αφίξεων)*

	1995-1997	1997/98	1998/99	Μέσος ετήσιος ρυθμός 1995-1999
ΕΥΡΩΠΗ	9,5	3,1	1,0	3,4
Γαλλία	12,1	4,0	1,4	4,3
Ελλάδα ⁽¹⁾	-2,6	5,7	8,9	3,0
	(-1,0)	(9,1)	(7,8)	(3,9)
Ισπανία	11,5	10,4	8,8	7,5
Ιταλία	9,8	2,2	2,9	3,7
Πορτογαλία	6,9	11,0	-2,6	3,7
Αίγυπτος	27,2	-12,1	39,6	11,8
Τουρκία	27,1	-1,2	-32,6	-3,6

⁽¹⁾ Στους αριθμούς σε παρένθεση περιλαμβάνονται και οι εξ Αλβανίας προερχόμενοι

Η σκιαγραφηθείσα ανωτέρω τουριστική υστέρηση της Ελλάδος από δυναμικής απόψεως δεν πρέπει να οδηγήσει σε γενικότερα συμπεράσματα αρνητικής φύσεως. Η Ελλάδα είναι αναμφισβητήτως τουριστικώς ανεπτυγμένη χώρα, αλλά με δυνατότητες που υπερκερνούν κατά πολύ τις επιτεύξεις και είναι αυτό το σημείο αναφοράς για τις όποιες μεψιμοιρίες διατυπώσει κανείς αναφορικώς προς τις εξελίξεις σε σύγκριση με άλλες τουριστικώς ανεπτυγμένες χώρες.

Στον Πίνακα Α1.3 δίδεται η παγκόσμια ιεράρχηση των κατ' ιδίαν κρατών με κριτήριο τον απόλυτο αριθμό των αλλοδαπών τουριστών. Στον Πίνακα αυτό η Ελλάδα κατέχει την 15^η θέση στην παγκόσμια κατάταξη και την 11^η στην Ευρωπαϊκή. Αν και ουδόλως μειονεκτική εκ πρώτης όψεως η θέση αυτή, είναι εντούτοις πολύ χαμηλότερη σε σύγκριση με τις φυσικο-πολιτισμικές δυνατότητες της χώρας (μήκος αυτών, ηλιοφάνεια, νησιωτικά συμπλέγματα, πλούτος μνημείων). Εξάλλου, για τους ανησυχούντες – περιβαλλοντικώς και άλλως – σημειώνουμε ότι η τουριστική πυκνότητα στην χώρα μας είναι πολύ χαμηλότερη από άλλες ανταγωνιστικές ή μη χώρες, χωρίς να ληφθεί υπόψη η συγκριτικώς έντονη εποχικότητα που χαρακτηρίζει τον εγχώριο τουρισμό.

Πίνακας Α1.3					
Κύριοι Τουριστικοί Προορισμοί					
<i>(βάσει του αριθμού αφίξεων, σε κατ.)</i>					
<i>έτος 1999</i>					
I. ΕΥΡΩΠΗ			II. ΑΜΕΡΙΚΗ		
1 Γαλλία					
2 Ισπανία					
3 Ιταλία					
4 Ην. Βασίλειο			III. ΑΣΙΑ		
5 Πολωνία					
6 Αυστρία					
7 Γερμανία					
8 ΚΑΚ					
9 Τσεχία					

Η χώρα μας διαθέτει όσες αναξιοποίητες περιοχές, ώστε να φθάσει ακόμη και στο επίπεδο πυκνότητας της Αυστρίας (Βλ. Πίνακα Α1.4), χωρίς να αισθανθούμε τουριστικό συνωστισμό, όλοι μας, άνθρωποι και πράγματα.

Επισημάνσεις Αφορώσες τον Αλλοδαπό Τουρισμό στην Ελλάδα

α. Γενικά

Η σκιαγραφηθείσα ανωτέρω τουριστική υστέρηση της Ελλάδος από δυναμικής απόψεως δεν πρέπει να οδηγήσει σε γενικότερα συμπεράσματα αρνητικής φύσεως. Η Ελλάδα είναι αναμφισβητήτως τουριστικώς ανεπτυγμένη χώρα, αλλά με δυνατότητες που υπερτερούν κατά πολύ τις επιτεύξεις και είναι αυτό το σημείο αναφοράς για τις όποιες μεμψιμοιρίες διατυπώσει κανείς αναφορικός προς τις εξελίξεις σε σύγκριση με άλλες τουριστικώς ανεπτυγμένες χώρες.

Στον Πίνακα Α1.3 δίδεται η παγκόσμια ιεράρχηση των κατ' ιδίαν κρατών με κριτήριο τον απόλυτο αριθμό των αλλοδαπών τουριστών. Στον Πίνακα αυτό η Ελλάδα κατέχει την 15η θέση στην παγκόσμια κατάταξη και την 11η στην ευρωπαϊκή. Αν και ουδόλως μειονεκτική εκ πρώτης όψεως η θέση αυτή, είναι εντούτοις πολύ χαμηλότερη σε

Πίνακας Α1.3					
Κόριοι Τουριστικοί Προορισμοί					
(βάσει του αριθμού αφιξέων, σε εκατ.), έτος 1999					
I. ΕΥΡΩΠΗ			II. ΑΜΕΡΙΚΗ		
1	Γαλλία	71,0 (1)	1	ΗΠΑ	47,0 (3)
2	Ισπανία	52,0 (2)	2	Μεξικό	20,2 (7)
3	Ιταλία	35,8 (4)	3	Καναδάς	19,6 (8)
4	Ην. Βασίλειο	25,7 (5)			
5	Πολωνία	17,9 (9)	III.	ΑΣΙΑ	
6	Αυστρία	17,6 (10)	1	Κίνα	27,0 (6)
7	Γερμανία	17,1 (11)	2	Ταϊβάν	10,4 (17)
8	ΚΑΚ	16,4 (12)			
9	Τσεχία	16,0 (13)			
10	Ουγγαρία	12,9 (14)			
11	Ελλάδα	11,8 (15)			
12	Πορτογαλία	11,0 (16)			
13	Ελβετία	10,0 (18)			

Πίνακας Α1.4 Αριθμός Αλλοδαπών Τουριστών ανά 1.000 κατοίκους σε Μείζονες Τουριστικές Χώρες (Χώρες Προορισμού)

Έτος 1998	
1. Αυστρία	2.142
2. Τσεχία	1.586
3. Ελβετία	1.408
4. Ουγγαρία	1.275
5. Ισπανία	1.230
6. Γαλλία	1.220
7. Πορτογαλία	1.133
8. Ελλάδα	979
9. Πουέρτο Ρίκο	879
10. Ιταλία	692
11. Καναδάς	616
12. Πολωνία	483
13. Ην. Βασίλειο	436
14. Μεξικό	206
15. Γερμανία	201
16. ΗΠΑ	172
17. Τουρκία	140

σύγκριση με τις φυσικοπολιτισμικές δυνατότητες της χώρας (μήκος αυτών, ηλιοφάνεια, νησιωτικά συμπλέγματα, πλούτος μνημείων). Εξάλλου, για τους ανησυχούντες - περιβαλλοντικός και άλλως - σημειώνουμε ότι η τουριστική πυκνότητα στην χώρα μας είναι πολύ χαμηλότερη από άλλες ανταγωνιστικές ή μη χώρες, χωρίς να ληφθεί υπόψη η συγκριτικώς έντονη εποχικότητα που χαρακτηρίζει τον εγχώριο τουρισμό. Η χώρα μας διαθέτει τόσες αναξιοποίητες περιοχές, ώστε να μπορεί να φθάσει ακόμη και το επίπεδο πυκνότητας της Αυστρίας (Βλ. Πίνακα Α1.4), χωρίς να αισθανθούμε τουριστικό συνωστισμό, όλοι μας, άνθρωποι και πράγματα.

Ορισμένα Διαρθρωτικά Χαρακτηριστικά

Στον Πίνακα Α1.5 καταγράφονται οι κύριες χώρες προελεύσεως αλλοδαπών τουριστών στην χώρα μας με βάση τα ποσοστά που αντιπροσωπεύουν στον αριθμό των αφίξεων. Η διαρθρωτική εικόνα που αναδύεται είναι μάλλον απογοητευτική.

(α) Η διάρθρωση των τουριστών κατά χώρα προελεύσεως έχει παραμείνει στα επίπεδα του 1990 με ελαφρά τάση χειροτερεύσεως. Η συμμετοχή των δύο κύριων προορισμών -Γερμανία, Η. Β.- αυξήθηκε σε 42,9% από 40,3% το 1990. Εκ πρώτης όψεως η εξέλιξη αυτή δείχνει ότι το τουριστικό προϊόν της Ελλάδος ως τιμή-ποιότητα εξακολουθεί να ικανοποιεί τους προερχόμενους από τις χώρες αυτές σε βαθμό, ο οποίος οδηγεί σε αύξηση της συμμετοχής των σε συνθήκες αυξανόμενης τουριστικής ζήτησεως για το ελληνικό τουριστικό προϊόν. Η εξάρτηση, όμως, αυτή έχει ενδεχόμενα αρνητικά συνεπαγόμενα, διότι με βάση το νόμο των πιθανοτήτων η πρόκληση υφesiaκής καταστάσεως στην εξωτερική τουριστική ζήτηση από εκτάκτους παράγοντες είναι λιγότερο πιθανή όταν η ζήτηση κατανέμεται σε σχετικά μεγάλο αριθμό χωρών.

(β) Από απόψεως ευρύτερας γεωγραφικής κατανομής, ο αλλοδαπός τουρισμός στη χώρα μας εξακολουθεί να εξαρτάται από ευρωπαϊκές πηγές προελεύσεως με ποσοστό υψηλότερο του 90%.

(γ) Παραδοσιακής προελεύσεως τουρισμός, υψηλού εισοδηματικού επιπέδου και αντίστοιχης τουριστικής δαπάνης, όπως ο αμερικανικός, φθίνει συνεχώς. Από 4,3% επί των συνολικών αφίξεων το 1990 το μερίδιο των έχει μειωθεί σε 2,5%, που αντιστοιχεί σε μείωση του μεριδίου κατά 42% σε μια δεκαετία.

(δ) Η ταχέως αναπτυσσόμενη -ως πηγή- αγορά της Αv. και Ν.Α. Ασίας δεν έχει αξιοποιηθεί, τουλάχιστον επαρκώς. Η παρατηρηθείσα ηπία αύξηση του μεριδίου της στην εγχώρια τουριστική αγορά ήταν αυτόνομη. Οι τουρίστες δε τόσοσν απομακρυσμένων περιοχών είναι σε υψηλό βαθμό πολιτιστικού και όχι παραθεριστικού τύπου. Ως εκ τούτου η χωρά μας προσφέρεται κατ' εξοχήν για την ικανοποίηση της κατηγορίας αυτής αναγκών λόγω του πολυσχιδούς πολιτισμικού πλούτου της.

(ε) Συμπληρωματικώς προς τα στοιχεία του Πίνακα Α1.5 ενδιαφέρουσες πληροφορίες περιλαμβάνονται και στον Πίνακα Α1.6 Στον εν λόγω Πίνακα περιλαμβάνονται οι αμεσότερα ανταγωνιστικές του ελληνικού τουριστικού προϊόντος χώρες με χαρακτηριστικό τις κύριες πηγές προελεύσεως αλλοδαπών τουριστών. Οι

σχετικές πληροφορίες είναι δυνητικός χρήσιμες για τον γεωγραφικό σχεδιασμό της προβολής και προωθήσεως του τουριστικού μας προϊόντος, διότι υποδεικνύουν τις υπάρχουσες -αλλά και μέλλουσες- δυνατότητες γεωγραφικού εμπλουτισμού της ζήτησεως του και αμβλύνσεως της υπερβολικής εξαρτήσεως του αλλοδαπού τουρισμού από 2-3 ευρωπαϊκές χώρες. Ωστόσο, πρέπει να διασαφηνισθεί εξ αρχής, ότι υπάρχουν ιδιομορφίες σχετιζόμενες με την γειτνίαση των χωρών και το είδος του προσφερόμενου τουριστικού προϊόντος, σε συνδυασμό με το ύψος του υποκειμενικού και αντικειμενικού κόστους του ταξιδιού, τις οποίες δεν μπορεί να ανταγωνισθεί κανενός είδους πολιτική προωθήσεως. Π.χ. η Ελλάδα σε καμία περίπτωση δεν μπορεί να ανταγωνισθεί την Ισπανία αναφορικός προς την προερχόμενη από την Γαλλία τουριστική ζήτηση. Ούτε, ασφαλώς, την Γαλλία για την ζήτηση που έχει πηγή γειτνιάζουσες χώρες, όπως η Ισπανία, η Ιταλία και η Γερμανία. Ωστόσο, οι ενδείξεις που υπάρχουν συνηγορούν υπέρ της απόψεως ότι ως προς ορισμένες χώρες και περιοχές προελεύσεως υπάρχουν Σημαντικά περιθώρια αυξήσεως, η αξιοποίηση των οποίων αποτελεί προϋπόθεση για την εξασφάλιση ικανοποιητικού ρυθμού αναπτύξεως της τουριστικής οικονομίας.

Ενδεικτικώς, παρατίθενται ορισμένα παραδείγματα.

Η Ισπανία είναι σημαντική αγορά, η δε παρουσία της ως τουριστική ζήτηση στην χώρα μας όχι μόνον είναι ποσοτικός επουσιώδης, αλλά και φθίνει συνεχώς. Αυτό δε συμβαίνει παρά το γεγονός ότι η χώρα μας πλην του αρχαίου πολιτισμικού πλούτου προσφέρει και γνήσιο εναλλακτικό τουρισμό αναψυχής, μέσω των μοναδικών νησιωτικών συμπλεγμάτων που διαθέτει. Από 127.000 το 1990 οι εξ Ισπανίας επισκέπτες έχουν περιορισθεί σε 95.000 το 1998 (με πιθανώς σημαντική μείωση το 1999) καθ' όν χρόνο η Τουρκία δέχεται 213.000 τουρίστες από Ισπανία (1997).

Η Γαλλία αποτελεί αναμφισβητήτως αναξιοποίητη αγορά και ως απόλυτο μέγεθος αλλά και ως τάση. Η συγκεκριμένη συμπεριφορά πρέπει να έχει συγκεκριμένα αίτια, τα οποία πρέπει να αναζητηθούν, να εντοπισθούν και να καταπολεμηθούν. Δεν είναι λογικό να δεχόμεθα από την Γαλλία αριθμό τουριστών όσον και από την Αυστρία και κατά 80% περίπου μικρότερο σε σύγκριση με την Γερμανία.

Ούτε είναι κατανοητό η Τουρκία να δέχεται τριπλάσιο περίπου αριθμό τουριστών από τις ΗΠΑ σε σύγκριση με την χώρα μας, η οποία πλεονεκτεί και όσον αφορά στον αριθμό των ελληνικής καταγωγής κατοίκων των ΗΠΑ. Παρόμοιας φύσεως παρατήρηση μπορεί να διατυπωθεί και για τους προορισμούς που επιλέγουν οι από την τέως ΕΣΣΔ προερχόμενοι τουρίστες.

Συμπέρασμα

Το γενικό συμπέρασμα, που ενισχύεται και από τις πρόσφατες τάσεις της ζητήσεως του ελληνικού τουριστικού προϊόντος, είναι ότι πρέπει να μελετηθεί σε βάθος το πρόβλημα της εξαρτήσεως του αλλοδαπού τουρισμού από λίγες χώρες και να αναζητηθούν προφανώς αξιοποιήσιμες πηγές προελεύσεως τουριστών με υψηλή δυναμική ζήτηση. Όπως δε έχει δειχθεί σε μελέτη του ΙΤΕΠ, χωρίς ταχεία ανάπτυξη της τουριστικής οικονομίας, ούτε ταχύ ρυθμό αναπτύξεως είναι εφικτό να επιτύχουμε, αλλ' ούτε και την ανεργία θα δυνηθούμε να μειώσουμε σε ανεκτό επίπεδο. Οι αιθεροβάμονες, οι οποίοι πιστεύουν ή νομίζουν ότι το πρόβλημα θα λυθεί με στροφή σε άλλες μορφές τουρισμού, ζουν σε άλλο κόσμο. Ο κύριος όγκος του αλλοδαπού είναι και θα παραμείνει σκλάβος του ήλιου, της θάλασσας και της νησιωτικής ποικιλίας και ομορφιάς. Ακόμη και αυτός ο πολιτισμός μόνον ως συμπλήρωμα πρέπει να αντιμετωπίζεται, υπό την οριακή έννοια ότι ο τουρίστας θα προτιμήσει *ceteris paribus* την Ελλάδα, επειδή θα έχει την ευκαιρία να δει αρχαιότητες και άλλα ιστορικά πολιτισμικά μνημεία, χωρίς να θυσιάσει την απόλαυση που αποκομίζει από το δίδυμο ήλιος-θάλασσα.

Η χώρα δεν διαθέτει τις υποδομές, γενικές και ειδικές, που καθιστούν την παραμονή του τουρίστα επαρκώς ευχάριστη. Για τη βελτίωση των υποδομών αυτών πρέπει να "σπαταληθούν" πόροι, ώστε να καταστούν ισοδύναμες ποιοτικά με τα φυσικά στοιχεία με τα οποία πλουσιοπάροχος η Δημιουργία προικοδότησε την Ελλάδα. Είναι απαράδεκτο να λιποψυχεί η οικονομική πολιτική ενώπιον του μοναδικού παραγωγικού συγκριτικού πλεονεκτήματος που διαθέτει και να τυρβάξει περί πολλά άσχετα και, ίσως, ύποπτα.

Διάρθρωση	Πίνακας .ΑΙ. 5 Προελεύσεως Αλλοδαπών Τουριστών		
	1990	1998 ⁽¹⁾	1999 «
Γερμανία	21,7	20,7	22,1
Ηνωμ- Βασίλειο	18,6	19,8	20,8
Ιταλία	7,0	6,3	4,8
Ολλανδία	5,6	5,3	5,5
Γαλλία	6,4	4,8	5,3
Σουηδία	2,8	4,5	4,5

Αυστρία	3,2	4,3	4,1
Δανία	3,2	2,9	2,9
Ελβετία	1,7	2,7	2,6
ΕΥΡΩΠΗ	90,0	92,8	91,0
(ΙΕΕ)	(75,6)	(74,2)	(76,2)
ΑΣΙΑ	3,6	3,5	4,0
ΑΜΕΡΙΚΗ	4,3	2,8	2,5

Βάσει στοιχείων α' εξαμήνου 1999.

Χωρίς Αλβανία.

Πίνακας Α1.6						
Κύριες Χώρες Προελεύσεως Τουριστών σε Επιλεγμένες Τουριστικά Ανταγωνιστικές Χώρες						
σε χιλιάδες 1997						
Χώρες προορισμού						
Χώρες Προελεύσεως	Ελλάς	Ιταλία	Ισπανία	Γαλλία	Τουρκία	Πορτογαλία
ΕΛΛΑΣ	-	218	67	-	42	14
Ιταλία	533	-	1,156	3,075	443	316
Ισπανία	71	837	-	1,720	213	730
Γαλλία	427	2,237	2,034	-	1,031	451
Γερμανία	1,995	8,460	4,450	3,969	2,293	856
Ην Βασίλειο	1,712	1,741	3,556	5,584	500	809
Αυστρία	388	1,611	180	-	233	77
Πορτογαλία	13	160	507	-	-	-
Ολλανδία	464	882	787	1,533	420	286
Σουηδία	472	340	216	-	199	93
ΗΠΑ	240	3,074	920	2712	616	228
(Αμερική)	(314)	4,211	(1051)	3,599	658	436
Βέλγιο	229	631	734	1,991	-	134
Δανία	344	260	145	262	-	74
Ελβετία	296	1,334	409	1,273	84	95
Τ.ΕΣΣΔ	201	360	-	-	878	21

Χαρακτηριστικά των Ευρωπαίων Τουριστών: Συνεπαγόμενες Επιλογές Πολιτικής

Εισαγωγή

Στα πλαίσια του αυξανόμενου ενδιαφέροντος της για την τουριστική ανάπτυξη των χωρών-μελών η ΕΕ ανέθεσε την διενέργεια έρευνας της κοινής γνώμης προς εντοπισμό των χαρακτηριστικών που συνδέονται με την συμπεριφορά των πολιτών ως τουριστών. Η έρευνα διεξήχθη το 1997 και καλύπτει την περίοδο 12 Οκτωβρίου 1997 έως 16 Νοεμβρίου του ίδιου έτους. Τα ερωτήματα στα οποία εκλήθησαν να απαντήσουν τα "τουριστικά" υποκείμενα του δείγματος παρουσιάζουν εξαιρετικό ενδιαφέρον και ως εκ τούτου αξίζει να εγκύψουμε στις σχετικές διαπιστώσεις και συμπεράσματα της έρευνας. Αφορούν σε σοβαρά ζητήματα, όπως η χρονική περίοδος πραγματοποίησης των διακοπών, η διάρκεια τους, ο προορισμός, τα μέσα διακίνησης, το είδος του καταλύματος που χρησιμοποιούν κ.ο.κ. Αφορούν δηλ. σε διαστάσεις που θα έπρεπε να τύχουν της προσοχής των σχεδιαζόντων την προβολή του ελληνικού τουριστικού προϊόντος στις χώρες της ΕΕ και όχι μόνον.

Επιλογή Καταλύματος

Σε επίπεδο ΕΕ το 42% των ερωτηθέντων φαίνεται να έχει προτίμηση σε ξενοδοχειακά και προς αυτά εξομοιούμενα καταλύματα, και μόνον το 13% εκφράζει προτίμηση για ενοικιαζόμενα δωμάτια. Από απόψεως δε προελεύσεως υπερτερούν εν προκειμένω οι προερχόμενοι από Γερμανία, Αυστρία, Βέλγιο και Ιταλία. Αν είναι αληθές, ότι ο αριθμός των ενοικιαζομένων δωματίων στην χώρα μας είναι περίπου ίσος με τον αριθμό των ξενοδοχειακών και προς αυτά εξομοιούμενων καταλυμάτων, γίνεται προφανές ότι η διάρθρωση του δυναμικού καταλυμάτων βρίσκεται σε δυσαρμονία με τις μέσες προτιμήσεις των ευρωπαίων επισκεπτών. Η "υπερπροσφορά" ενοικιαζομένων πιέζει τις μέσες τιμές και αφενός προσελκύει χαμηλού εισοδήματος επισκέπτες, αφετέρου δε, αποδυναμώνει την διαπραγματευτική δύναμη των επιχειρήσεων που εκμεταλλεύονται ξενοδοχειακά καταλύματα. Το πρόβλημα είναι γνωστό και τα συνεπαγόμενα για την τουριστική πολιτική προφανή.

Βαθμός Ικανοποίησης

Ο βαθμός ικανοποίησης από την πραγματοποίηση διακοπών εμφανίζεται πολύ υψηλός. Ποσοστό μικρότερο του 10% φαίνεται να διατυπώνει παράπονα (ως παράπονα εκλαμβάνονται οι περιπτώσεις στις οποίες ο τουρίστας δηλώνει ικανοποίηση μικρότερα μιας "λογικής ικανοποίησης" προφανώς "λογικής" σε σχέση με την καταβαλλόμενη τιμή. Η διαπίστωση αυτή ως μέσος όρος υποδηλώνει ότι στην χώρα μας ο βαθμός ικανοποίησης είναι αρκετά χαμηλότερος του μέσου, όπως εξάλλου προκύπτουν και από τις έρευνες που αφορούν αποκλειστικά την Ελλάδα και στις οποίες έχει γίνει εκτενής αναφορά σε προηγούμενες εκθέσεις. Υπενθυμίζεται, ότι η δυσανασχέτηση είχε εντοπισθεί σε πολύ υψηλότερο βαθμό στις γενικές υποδομές καθώς και συμπεριφορές στον εξωξενοδοχειακό "τουριστικό" χώρο.

Ποσοστό Ερωτηθέντων που Πραγματοποίησε Διακοπές το 1997

Κατά μέσο όρο ένας στους δύο ερωτηθέντες πραγματοποίησε διακοπές. Το ποσοστό αυτό ισχύει κατά προσέγγιση και για το σύνολο του πληθυσμού, αν ληφθεί υπόψη ότι 10% μόνο των ερωτηθέντων δήλωσε ότι ταξίδευε κατά μονάς. Τα υψηλότερα ποσοστά αφορούν στις σκανδιναβικές χώρες (7 στους 10 περίπου). Τα ποσοστά αυτά, σημειωτέον, αυξάνονται καθώς ανερχόμεθα την εισοδηματική κλίμακα, όπως κανείς θα ανέμενε. Είναι, επίσης, ενδιαφέρον ότι ένας στους τρεις ταξιδεύει 2 φορές το χρόνο.

Οι ανωτέρω διαπιστώσεις δείχνουν, ότι υπάρχουν ακόμη περιθώρια αύξησης της συμμετοχής μας στον αλλοδαπό τουρισμό παραδοσιακής προελεύσεως. Οι προοπτικές είναι σχετικώς αισιόδοξες, αν ληφθεί υπόψη η πολύ μικρή ροή επισκεπτών από τις νότιες χώρες και το γεγονός ότι το 50% περίπου αυτών που δεν πραγματοποίησαν τουριστικό ταξίδι ανέφερε ως αίτιο οικονομική αδυναμία. Η προοπτική αναπτύξεως της ΕΕ και μείωσης της ανεργίας θα μειώσει σε ικανό βαθμό την σπουδαιότητα αυτού του παράγοντα.

Περίοδος Διακοπών

Ενδιαφέρον, επίσης, παρουσιάζουν τα ευρήματα σχετικά προς την "εποχικότητα" την οποία συνεπάγονται. Ο μέσος όρος για Ιούλιο-Αύγουστο είναι της τάξεως του 70%, ενώ για την περίοδο Οκτωβρίου (ι)-Μαΐου (1+1) τα ποσοστά κυμαίνονται μεταξύ του 3% και 11%. Αν επρόκειτο να συναχθεί κάποιο συμπέρασμα πολιτικής από τους αριθμούς αυτούς, αυτό θα ήταν μάλλον καταδικαστικό για τις απόψεις εκείνες που θεωρούν ότι αξίζει τον κόπο να δαπανηθούν μεγάλα ποσά σπανιζόντων οικονομικών μέσων για προσέλκυση ζητήσεως σε περιόδους που κάτι τέτοιο προκύπτει ότι είναι δύσκολο. Το σχόλιο αυτό δεν πρέπει να τύχει εσφαλμένης ερμηνείας. Η εποχικότητα στην Ελλάδα είναι πολύ υψηλότερη και αυξανόμενη στην χώρα μας σε αντίθεση με τους κύριους ανταγωνιστικούς μεσογειακούς προορισμούς. Και, ασφαλώς, είναι εφικτό να βελτιωθεί η κατάσταση. Ωστόσο, η βελτίωση πρέπει να αναζητηθεί στην προέκταση των δύο άκρων της περιόδου υψηλής εποχικότητας (Ιούλιος-Αύγουστος). Μόνο με ρεαλισμό θα επιτευχθούν στόχοι και θα αποφευχθούν σπατάλες οικονομικών πόρων και απώλεια χρόνου, που είναι ακόμη πιο δαπανηρή.

Για παράδειγμα, για χώρες όπως η Γερμανία, Ολλανδία και Δανία, όπου εμφανίζονται υψηλότερα του μέσου όρου ποσοστά για μήνες εκτός αιχμής, θα έπρεπε να αναζητηθούν τρόποι αυξημένης προσελκύσεως.

Προορισμός

Δημοφιλέστεροι προορισμοί προκύπτει ότι είναι η Γαλλία και η Ισπανία. Το 19% των ερωτηθέντων θέτουν ως πρώτη επιλογή-προορισμό την Γαλλία (για την οποία δείχνουν αυξημένη προτίμηση οι προερχόμενοι από 6 χώρες). Η Ισπανία προκύπτει ως πρώτη επιλογή για τους προερχόμενους από 7 χώρες, ωστόσο, ο σταθμικός μέσος είναι υπέρ της Γαλλίας. Δεύτερος δημοφιλέστερος προορισμός είναι η Ισπανία με επίσης 19%. Πρέπει να σημειωθεί ότι η Ιταλία αποτελεί πρώτη επιλογή μόνον για τους Αυστριακούς (19%) και δεύτερη επιλογή μόνον για τους Γερμανούς (15%). Η Ελλάδα δεν αποτελεί πρώτη επιλογή για καμία χώρα προελεύσεως, αποτελεί, όμως, δεύτερη επιλογή για τρεις χώρες: την Γερμανία με 9%, την Αυστρία με 13% και την Σουηδία με 10%. Τα δεσπίζοντα στοιχεία στην διαδικασία επιλογής τουριστικού προορισμού αντανακλώνται εμμέσως και στις επιλογές των κατοίκων των μεσογειακών χωρών-μελών, όπως δείχνει ο ακόλουθος Πίνακας.

Πίνακας Α2.1		
Επιλογές Τουριστικών Προορισμών από Κατοίκους της ΕΕ		
	ΕΕ Προορισμοί %	Εξωευρωπαϊκοί Προορισμοί %
Ελλάς	8,0	1,0
Ισπανία	10,0	4,0
Πορτογαλία	19,0	2,0
Γαλλία	22,0	8,0
Ιταλία	25,0	5,0
Φιλανδία	32,0	6,0
Ην. Βασίλειο	52,0	16,0
Σουηδία	53,0	8,0
Ιρλανδία	58,0	14,0
Δανία	59,0	9,0
Αυστρία	65,0	14,0
Ολλανδία	67,0	9,0
Γερμανία	73,0	9,0
Βέλγιο	74,0	13,0
Λουξεμβούργο	91,0	9,0

Οι αριθμοί αυτοί δείχνουν σαφώς τον δεσπόζοντα ρόλο που παίζουν οι κλιματολογικές συνθήκες, ήλιος-θάλασσα, στην επιλογή ενός τουριστικού προορισμού. Οι κάτοικοι των χωρών με την περισσότερη ηλιοφάνεια και προσεγγίσιμες ακτές, που είναι βασικώς οι ευρωπαϊκές-μεσογειακές, πραγματοποιούν διακοπές κατά κύριο λόγο στην δική τους χώρα. Αυτό είναι ένα ακόμα δίδαγμα για τις περιορισμένες δυνατότητες που διαθέτουμε για ουσιαστικές αλλαγές στο εποχικό πρότυπο, αν η λύση επιζητηθεί στην χειμερινή περίοδο. Και υπογραμμίζει το εσφαλμένο των πολιτικών που ενθαρρύνουν με κίνητρα την δημιουργία υποδομών διαμονής σε πόλεις που στηρίζονται και στον χειμερινό τουρισμό.

Διάρκεια Διακοπών-Δαπάνη

Τα στοιχεία για τις δύο ανωτέρω διαστάσεις του τουριστικού ταξιδιού είναι πολύτιμα, διότι επιτρέπουν να ελεγχθεί ο βαθμός ρεαλισμού εκτιμήσεων που έχει γίνει από το ΙΤΕΠ και διεθνείς οργανισμούς για την συμβολή της τουριστικής οικονομίας στην δημιουργία του εγχωρίου προϊόντος.

Ο σταθμικός μέσος του αριθμού των ημερών που διαρκούν οι διακοπές είναι 11,5. Εξάλλου, το 67% των ερωτηθέντων απαντά ότι δαπανά κατά μέσο όρο 2.000 Ecu, το οποίο για το σύνολο δεν πρέπει να υπολείπεται των 1.500 Ecu. Υπενθυμίζουμε σχετικά, ότι για τον υπολογισμό της τουριστικής δαπάνης των αλλοδαπών στην χώρα μας σε σχετική μελέτη του ΙΤΕΠ, έγινε η εκτίμηση ότι η μέση διάρκεια των διακοπών ήταν 10 ημέρες, η δε δαπάνη \$ 800. Βεβαίως, στην δαπάνη των 1.500 Ecu περιλαμβάνεται και το κόστος μεταφοράς, ωστόσο, η παρατήρηση που είχε στην εν λόγω μελέτη γίνει, ότι οι εκτιμήσεις ήταν συντηρητικές φαίνεται να επαληθεύονται από την σχετική έρευνα της ΕΕ.

Εξωτερική Ζήτηση του Ελληνικού Τουριστικού Προϊόντος. Δυναμική και Βαθμός Σταθερότητας

Εισαγωγή

Η σχετική ποσοτική σπουδαιότητα της τουριστικής δραστηριότητας και η δυναμική της, όπως αυτή προσδιορίζεται από την δυναμική της εξωτερικής ζήτησεως, καταγράφηκε σε προηγούμενη μελέτη του ΙΤΕΠ. Κατά τρόπο που δεν αφήνει κανένα περιθώριο αμφιβολίας δείχθηκε ότι ο τουριστικός τομέας αποτελεί πρώτον τη ποσοτική τάξει τομέα παραγωγής της ελληνικής οικονομίας, αφού παράγει το 20% του εγχωρίου προϊόντος, απασχολεί το 16,5% του εργατικού δυναμικού και αποφέρει συναλλάγμα ίσο με το 56 % του κτώμενου εξωτερικού συναλλάγματος από εξαγωγές. Περαιτέρω, ο τουριστικός τομέας έχει ιστορικά διακριθεί για τον δυναμισμό του. Είναι ενδεικτικό του δυναμισμού του ότι κατά τα τελευταία είκοσι περίπου έτη (1980-1997) η τουριστική οικονομία συνεισέφερε κατά 53% στην αύξηση του ΑΕΠ έναντι μόνον 4,6% της βιομηχανίας. Εξάλλου, στην ίδια περίοδο η απασχόληση στην τουριστική οικονομία αυξήθηκε κατά 87% έναντι μείωσης κατά 15% της απασχολήσεως στη βιομηχανία. Τρίτον, κατά την ίδια περίπου περίοδο έχει δειχθεί σε σχετική μελέτη ότι το σύνολο σχεδόν της βελτιώσεως της κατανομής του περιφερειακού εισοδήματος προκλήθηκε από την τουριστική δραστηριότητα.

Για την συνολική αξιολόγηση του ρόλου του τουριστικού τομέα στην εγχώρια παραγωγή είναι ενδιαφέρον να διερευνηθεί και ο βαθμός, στον οποίο οι διακυμάνσεις της τουριστικής ζήτησεως είναι συνάρτηση των γενικών ταλαντεύσεων της οικονομίας, πάντοτε σε σύγκριση με άλλους κλάδους ή τομείς παραγωγής. Να εξετασθεί δηλ. ο βαθμός, στον οποίο η τουριστική ζήτηση, πάντοτε σε σύγκριση με την ζήτηση άλλων προϊόντων, αυξάνεται ταχύτερα σε σχέση με την αύξηση του εισοδήματος και μειώνεται λιγότερο σε σχέση με τη μείωση του εισοδήματος. Ακριβέστερα θα επιδιωχθεί να δειχθεί ο βαθμός, στον οποίο η ελαστικότητα ζήτησεως του τουριστικού προϊόντος είναι μικρότερη σε συνθήκες σχετικής υφέσεως σε σύγκριση με την περίοδο ανόδου.

Με άλλα λόγια, σκοπός της μελέτης είναι να ερμηνευθεί η συμπεριφορά της εξωτερικής ζήτησεως τουριστικών υπηρεσιών στις κύριες χώρες προελεύσεως τουριστών για την χώρα μας, αλλά και σε άλλες, αν εξασφαλισθεί η κατάλληλη στατιστική πληροφόρηση. Κεντρικό σημείο είναι η μελέτη του βαθμού, στον οποίο η τουριστική ζήτηση αντιδρά συμμετρως και ομοτίμως στις αυξήσεις και μειώσεις του

εισοδήματος. Αντιστοίχως, έχει ενδιαφέρον να διερευνηθεί αν οι αυξομειώσεις των τιμών του τουριστικού προϊόντος αιτιάζονται σύμμετρες αλλά αντίστροφες μεταβολές στην ζήτηση.

Αύξηση της ζητούμενης ποσότητας όταν αυξάνεται το εισόδημα ή όταν μειώνεται η τιμή αποτελεί θετική ένδειξη, αν μάλιστα η σχετική ελαστικότητα είναι μεγαλύτερα της μονάδος. Σταθερότητα ή μικρή μείωση της ζητούμενης ποσότητας όταν μειώνεται το εισόδημα ή αυξάνεται η τιμή αποτελεί, επίσης, θετική ένδειξη διότι υπογραμμίζει αυξημένο βαθμό σταθερότητας της ζήτησεως στην φάση καθόδου της οικονομικής συγκυρίας.

Εμπειρική Προσέγγιση

Στην παρούσα φάση της έρευνας, επικεντρώνεται η προσοχή στις κύριες χώρες προελεύσεως τουριστών αλλά και υπό τον περιορισμό της υπάρχουσας δυνατότητας προσβάσεως στο κατάλληλο στατιστικό υλικό. Η μελέτη, για προφανείς λόγους, εστιάζει το ενδιαφέρον στην εξωτερική τουριστική ζήτηση, διότι για μια μικρή χώρα, όπως η Ελλάδα, με υψηλή εξάρτηση από το εξωτερικό εμπόριο, προέχει η εξατομίκευση των προϊόντων, στα οποία οφείλει να εξειδικευθεί η χώρα στα πλαίσια της διεθνούς κλαδικής κατανομής της οικονομικής δραστηριότητας. Η υψηλή εξάρτηση από το εξωτερικό εμπόριο, σημαίνει υψηλή ροπή προς εισαγωγές για αγαθά καταναλώσεως αλλά και επενδύσεων. Η ανάπτυξη προϋποθέτει μεγάλες εισαγωγές κεφαλαιουχικών αγαθών, πρώτων υλών και ημικατεργασμένων προϊόντων και συνεπάγεται μεγάλες εισαγωγές καταναλωτικών αγαθών. Βιώσιμη ανάπτυξη σε βάθος χρόνου δεν νοείται χωρίς παράλληλη και επαρκούσα ανάπτυξη εξαγωγών. Η μη αναστρέψιμη, επομένως, διοχέτευση οικονομικών πόρων σε εξαγωγικές δραστηριότητες πρέπει να θεμελιώνεται αφενός σε μια μεγάλη και ταχέως αυξανόμενη διεθνή ζήτηση των σχετικών προϊόντων, καθώς και σε κρίσιμα ζητήματα, από απόψεως προσφοράς, όπως είναι το σχετικό συγκριτικό πλεονέκτημα μακροπρόθεσμο θεωρούμενο. Τα ζητήματα αυτά έχουν εξετασθεί σε άλλες μελέτες τόσο του ΙΤΕΠ όσο και άλλων ερευνητικών φορέων και δεν θα μας απασχολήσουν. Το ζήτημα της συγκριτικής σταθερότητας της τουριστικής ζήτησεως είναι το προς διερεύνηση αντικείμενο, ως συμπλήρωμα της υφισταμένης γνώσεως σχετικά με την δυναμική των διαφόρων κλάδων παραγωγής.

Οι χώρες προελεύσεως τουριστών, στις οποίες εστιάζεται η ανάλυση είναι η Μ. Βρετανία, η Γερμανία, η Γαλλία και η Σουηδία. Το ποσοστό των τουριστών που έχει ως προέλευση τις ανωτέρω χώρες αποτελεί το 40-45% του συνόλου των αλλοδαπών τουριστών που επισκέπτονται την Ελλάδα. Επομένως, τα όποια συμπεράσματα συναχθούν από την ανάλυση της υφισταμένης εμπειρίας για τις χώρες αυτές μπορούν να κριθούν ως αξιόπιστες ενδείξεις για το είδος της τουριστικής συμπεριφοράς, που θα ανέμενε κανείς να παρατηρήσει στις χώρες προελεύσεως τουριστών όταν μεταβάλλεται το εισόδημα τους, καθώς και το κόστος μεταφοράς και παραμονής στην χώρα προορισμού, όπως αυτό εκφράζεται μέσα από τις συναλλαγματικές ισοτιμίες και την εξέλιξη του εγχωρίου τουριστικού τιμαρίθμου.

Η ανάλυση αποβλέπει στην στατιστική εκτίμηση ελαστικότητας ζήτησεως για βιομηχανικά αγαθά και τουριστικό προϊόν αντιστοίχως, δεδομένου ότι οι δύο αυτές κατηγορίες αγαθών αποτελούν υψηλό ποσοστό του συνόλου του παγκοσμίου εμπορίου αγαθών και υπηρεσιών. Όπως είναι αυτονόητο, οι μετρούμενες ελαστικότητες αναφέρονται στις χώρες προελεύσεως των τουριστών, που επελέγησαν. Επειδή η μεταβολή της τιμής του τουριστικού προϊόντος ισοδυναμεί με αύξηση του πραγματικού εισοδήματος, ο παράγοντας τιμή, ελλείψει καταλλήλων τιμαρίθμων, προσεγγίσθηκε με προσφυγή στο δείκτη της αντιστοιχούσας σε κάθε περίπτωση συναλλαγματικής ισοτιμίας. Αύξηση π.χ. της τιμής της αγγλικής στερλίνας σε δραχμές, σημαίνει ότι οι Βρετανοί μπορούν να πραγματοποιήσουν διακοπές στην Ελλάδα με μικρότερο ποσό στερλινών, για τον ίδιο αριθμό διανυκτερεύσεων. Η αύξηση αυτή της τιμής του συναλλάγματος ισοδυναμεί με μείωση της τιμής του τουριστικού προϊόντος, που κατά τα γνωστά επηρεάζει την ζητούμενη ποσότητα τουριστικού προϊόντος, μέσα·» του αποτελέσματος εισοδήματος, καθώς και μέσω του αποτελέσματος υποκαταστάσεως.

Βεβαίως, οι ελαστικότητες αποτελούν μέσους όρους και για τον λόγο αυτό δεν προσφέρονται για εντοπισμό ασύμμετρων επιδράσεων, δηλ. διαφορετικών αντιδράσεων σε ίσες αυξήσεις ή μειώσεις των τιμών. Η αδυναμία αυτή, έγινε προσπάθεια να υπερνικηθεί με ανάλυση των ζευγών των μεταβολών των σχετικών μεταβλητών δια-χρονικώς, με ή χωρίς χρονική υστέρηση.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 2^ο

ΣΤΑΤΙΣΤΙΚΕΣ ΕΚΤΙΜΗΣΕΙΣ

Στατιστικές Εκτιμήσεις

Όπως δείχνει το Διάγραμμα Α3.1, τις χρονοσειρές για τον αριθμό των τουριστών μιας χώρας που επισκέπτονται για τον σκοπό αυτό ξένες χώρες χαρακτηρίζει σημαντική ανοδική τάση, με εξαίρεση την Σουηδία, η οποία από το 1989 και εντεύθεν εμφανίζει στασιμότητα. Η συμπεριφορά αυτή των σειρών υποδηλώνει ότι η χρησιμοποίηση γραμμικών παλινδρομικών υποδειγμάτων προσιδιάζει για την καλύτερη δυνατή ερμηνεία της πορείας των χρονοσειρών. Πράγματι, οι παλινδρομήσεις τάσεως (Πίνακας Α3.1) δείχνουν την ύπαρξη υψηλής ευθυγραμμικής ανοδικής τάσεως ζήτησεως τουριστικών υπηρεσιών της αλλοδαπής από τους κατοίκους των εν λόγω χωρών, με εξαίρεση την Σουηδία, όπου η τάση είναι ηπιότερα ανοδική.

Πίνακας Α3.1. Γραμμικά Υποδείγματα Τάσεων

Χώρα Ανάλυσης	Υπόδειγμα	R ²
Ην. Βασίλειο	$\Psi_{2HB} = 1,5927 * t - 3137,3$	0,9827
Γαλλία	$\Psi_{2Γα} = 0,6099 * t - 1196,1$	0,9527
Γερμανία	$\Psi_{2Γε} = 3,3506 * t - 6608,9$	0,9848
Σουηδία	$\Psi_{2Σ} = 0,2017 * t - 395,4$	0,5671

Οι στατιστικές εκτιμήσεις για τα συμπεριφορικά υποδείγματα παλινδρομήσεως παρουσιάζονται κατωτέρω κατά χώρα. Στα στατιστικά δεδομένα και των 4 χωρών προσαρμόσθησαν τα ακόλουθα υποδείγματα:

$$y_2 = f_1 (ΑΕΠ)$$

$$y_2 = f_2 (ΣΙ)$$

$$y_2 = f_3 (ΑΕΠ, ΣΙ)$$

Ηνωμένο Βασίλειο

Οι στατιστικές εκτιμήσεις για το Η.Β. συνοψίζονται στον Πίνακα Α3.2. Το εισόδημα φαίνεται να αποτελεί κυρίαρχη ερμηνευτική μεταβλητή, αφού ερμηνεύει μόνη της το 94% της διακυμάνσεως της εξαρτημένης μεταβλητής. Η προσθήκη της συναλλαγματικής ισοτιμίας ούτε την καθόλου ερμηνευτική ικανότητα του

υποδείγματος βελτιώνει, ούτε την ερμηνευτική ικανότητα του ΑΕΠ μειώνει, ενώ η παράμετρος της ίδιας εμφανίζεται μη σημαντική στατιστικώς. Η εισοδηματική ελαστικότητα είναι υψηλή, 2,61 στο μονομεταβλητό υπόδειγμα, μειούμενοι ανεπαισθήτως όταν προστίθεται στο υπόδειγμα και η συναλλαγματική ισοτιμία. Παρόμοιο μέγεθος έχει και η ελαστικότητα της συναλλαγματικής ισοτιμίας⁴ στο μονομεταβλητό υπόδειγμα, καθισταμένη μηδενική, υπό στατιστική έννοια, όταν χρησιμοποιείται σε συνδυασμό με το ΑΕΠ.

Πίνακας Α3.2. Υποδείγματα για το Ηνωμένο Βασίλειο

Α/Α	Υπόδειγμα	R2	Ελαστικότητα
1	$AT = -44,35 + 0,3994 * ΑΕΠ$ (-10,76) (17,57)	0,9389	ΑΕΠ:2,61
2	$AT = -35,83 + 92,29 * ΣΙ$ (-3,54) (6,20)	0,6639	ΣΙ:2,27
3	$AT = -42,98 + 0,3857 * ΑΕΠ + 1,403 * ΣΙ$ (-8,83) (7,97) (0,10)	0,9249	ΑΕΠ:2,52 ΣΙ:0,032

Όπως δείχνει το Διάγραμμα Α3.2, η εισοδηματική ελαστικότητα ζήτησεως τουριστικών υπηρεσιών ακολουθεί φθίνουσα τάση. Από 3,28 το 1986 μειώνεται σε 2,13 το 1996, ή σε ποσοστό 35%. Παρά ταύτα παραμένει υψηλή, υπογραμμίζουσα τον ρόλο του εισοδήματος ως προσδιοριστικού παράγοντος της τουριστικής ζήτησεως.

Γαλλία

Οι στατιστικές εκτιμήσεις για την Γαλλία καταγράφονται στον Πίνακα Α3.3. Εδώ οι εκτιμηθείσες παράμετροι είναι στατιστικώς σημαντικές σε όλες τις εναλλακτικές μορφές, η δε ερμηνευτική ικανότητα είναι, επίσης, υψηλή όταν η ερμηνευτική μεταβλητή "εισόδημα" είναι παρούσα. Η εισοδηματική ελαστικότητα, ωστόσο, είναι πολύ μικρότερη της αντίστοιχης για το Η.Β., παραμένει, όμως, μεγαλύτερη της μονάδος. Διαχρονικός η ελαστικότητα ακολουθεί, επίσης, φθίνουσα τάση, αλλά πολύ ηπιότερη σε σύγκριση με την εκτιμηθείσα για το Η.Β.

Πίνακας Α3.3. Υποδείγματα για την Γαλλία

Α\Α	Υπόδειγμα	R2	Ελαστικότητα
1	AT = -12,36 + 5,636 * ΑΕΠ (-6,76) (16,62)	0,9616	ΑΕΠ: 1,68
2	AT = -64,93 - 6,912 * ΣΙ (3,25) (-2,35)	0,2923	ΣΙ: -2,61
3	AT = -0,1386 + 5,257 * ΑΕΠ - 1,498 * ΣΙ (-0,02) (15,75) (-2,22)	0,9724	ΑΕΠ: 1,57 ΣΙ: -0,57

Συγκεκριμένα, κατά την δεκαετή περίοδο 1986-1996 η τιμή της ελαστικότητας μειώθηκε κατά 16% έναντι 35% του Η.Β. Πρέπει να σημειωθεί, ότι σε αντίθεση με το Η.Β., η ζήτηση τουριστικών υπηρεσιών στη Γαλλία φαίνεται να επηρεάζεται κατά στατιστικώς σημαντικό τρόπο από την συναλλαγματική ισοτιμία. Η σημαντικότητα δε αυτή διατηρείται και όταν η σχετική μεταβλητή συνυπάρχει με το εισόδημα, αν και παρατηρείται μεγάλη μείωση στο μέγεθος της εκτιμηθείσας σχετικής παραμέτρου.

Γερμανία

Οι στατιστικές εκτιμήσεις για την Γερμανία περιλαμβάνονται στον Πίνακα Α3.4. Εύκολα διαπιστώνεται ο υψηλός βαθμός συσχέτισης μεταξύ του αριθμού ταξιδιών, όπως ορίστηκαν, και του πραγματικού" εισοδήματος. Τα αποτελέσματα μοιάζουν πολύ με εκείνα της Γαλλίας τόσοσον αφορά στον βαθμό συσχέτισης όσο και στα μεγέθη των ελαστικοτήτων.

Πίνακας Α3.4. Υποδείγματα για την Γερμανία

Πίνακας Α3.2. Υποδείγματα για το Ηνωμένο Βασίλειο

Α\Α	Υπόδειγμα	R2	Ελαστικότητα
1	AT = -25,58 + 38,54 * ΑΕΠ (-4,11) (13,97)	0,9464	ΑΕΠ: 1,42
2	AT = 285,9 - 111,1 * ΣΙ (9,99) (-788)	0,8476	ΣΙ: -3,72
3	AT = 73,78 + 27,77 * ΑΕΠ - 37,11 * ΣΙ (1,97) (6,09) (-268)	0,9669	ΑΕΠ: 1,02 ΣΙ: -1,24

Η παράμετρος της μεταβλητής που εκφράζει την αγοραστική δύναμη σε όρους συναλλαγματικής ισοτιμίας εμφανίζεται εδώ ιδιαίτερος ισχυρή, αφού λαμβάνει τιμή μεγαλύτερη της μονάδας, ακόμη και στην περίπτωση που χρησιμοποιείται σε συνδυασμό με το εθνικό εισόδημα. Η εισοδηματική ελαστικότητα ζήτησεως εμφανίζει σχετικώς ήπια διαχρονική μείωση, φαίνεται δε να έχει σταθεροποιηθεί στο επίπεδο 1,4.

Σουηδία

Στην περίπτωση της Σουηδίας (Πίνακας Α3.5) ο βαθμός προσαρμογής των γραμμικών υποδειγμάτων στα στατιστικά δεδομένα είναι αρκετά χαμηλότερος συγκρινόμενος με τις τρεις άλλες χώρες, που αποτελούν το αντικείμενο της παρούσας μελέτης. Επιπλέον, η συναλλαγματική ισοτιμία δεν φαίνεται να διαδραματίζει κάποιο ρόλο στον προσδιορισμό της τουριστικής ζήτησεως, αφού και λανθασμένο πρόσημο λαμβάνει η σχετική παράμετρος, αλλά και στατιστικώς μη αξιόπιστη είναι η εκτίμηση.

Πίνακας Α3.5. Υποδείγματα για την Σουηδία

Πίνακας Α3.2. Υποδείγματα για το Ηνωμένο Βασίλειο

Α/Α	Υπόδειγμα	R2	Ελαστικότητα
1	$AT = -14,99 + 22,40 * AEΠ$ (-3,80) (5,34)	0,7145	AEΠ: -3,47
2	$AT = 2,143 + 0,5015 * ΣΙ$ (0,97) (1,80)	0,1695	ΣΙ: 0,64
3	$AT = -14,77 + 21,82 * AEΠ + 0,0416 ΣΙ$ (-3,44) (4,15) (0,20)	0,6842	AEΠ: 3,38 ΣΙ: 0,053

Ωστόσο, η εισοδηματική ελαστικότητα φαίνεται ιδιαίτερος υψηλή (3,4 περίπου), γεγονός που εγείρει ερωτηματικά καθ' όσον αφορά στον βαθμό που η στατιστική εκτίμηση του ρόλου της συναλλαγματικής ισοτιμίας ανταποκρίνεται στην πραγματικότητα. Η διαχρονική μείωση του μεγέθους της εισοδηματικής ελαστικότητας ακολουθεί πρότυπο παρόμοιο με εκείνο του Η.Β. (μείωση 30% στην δεκαετία 1986-1996).

Σύνοψη

Η προηγηθείσα στατιστική ανάλυση αποκαλύπτει με σαφήνεια την ισχυρή συσχέτιση που χαρακτηρίζει το πραγματικό εισόδημα και την ζήτηση τουριστικών υπηρεσιών από τους πληθυσμούς 4 χωρών - που ανήκουν στις κύριες πηγές προελεύσεως αλλοδαπών τουριστών για την Ελλάδα. Η ισχυρή αυτή σχέση δεν βρίσκει αντιστοιχία στην συνάρτηση ζήτησεως τουριστικών υπηρεσιών και συναλλαγματικής ισοτιμίας, με εξαίρεση την Γερμανία, όπου η συναλλαγματική ισοτιμία φαίνεται να ερμηνεύει αυτονόμως τμήμα της διακυμάνσεως της ζητούμενης ποσότητας τουριστικών υπηρεσιών της αλλοδαπής.

Σχέση Μεταξύ Αριθμού Αφίξεων Αλλοδαπών στην Ελλάδα και Συνολικού Αριθμού Τουριστών (διεθνών) από Κύριες Χώρες Προελεύσεως Αλλοδαπών Τουριστών

Στα προηγούμενα αναλύθηκε ο βαθμός, στον οποίο η αύξηση του πραγματικού εισοδήματος επηρεάζει και προς ποια κατεύθυνση την ζήτηση αλλοδαπού τουριστικού προϊόντος από κατοίκους ορισμένων χωρών, οι οποίες έχουν αυξημένη σημασία ως πηγές προελεύσεως αλλοδαπών τουριστών στη χώρα μας. Οι εκτιμηθείσες εισοδηματικές ελαστικότητες βρέθηκαν πολύ υψηλές, υπογραμμίζουσες και την στρατηγική σπουδαιότητα του τουριστικού τομέα, ως συρμού οικονομικής επεκτάσεως, συναλλαγματικώς αυτοδύναμου. Οι ελαστικότητες αυτές δεν πρέπει, βεβαίως, να ερμηνευθούν ότι εκφράζουν και αντίστοιχη μεταβολή της ζήτησεως του σχετικού τουριστικού προϊόντος των επιμέρους χωρών προορισμού.

Απάντηση στο ανωτέρω ερώτημα επιδιώκεται να δοθεί με εκτιμήσεις απλών παλινδρομικών σχέσεων μεταξύ αριθμού αλλοδαπών τουριστών στην Ελλάδα από μια χώρα κατά το έτος I και αριθμού τουριστών από την εν λόγω χώρα κατά τον ίδιο χρόνο προς όλους τους περιορισμούς

Οι σχετικές οικονομετρικές εκτιμήσεις παρουσιάζονται κατωτέρω για τις 4 χώρες «ου επελέγησαν για μελέτη:

1) Ηνωμένο Βασίλειο $\Psi_2 = -204,96 + 0,061702 \cdot \Psi$

$$R^2 = 0,83 \quad t = 9,4 \quad \varepsilon = 1,11$$

2) Γαλλία

$$\Psi_2 = 274,68 + 0,0131 \cdot \Psi,$$

	$R^2= 0,288$	$t= 2,01$	$\varepsilon = 0,46$
3)Γερμανία	$\Psi_2= -396,8 + 0,0358 \cdot \Psi_1$		
	$R^2= 0,736$	$t= 5,28$	$\varepsilon = 1,23$
4)Σουηδία	$\Psi_2= 74,39 + 0,0389 \cdot \Psi_1$		
	$R^2= 0,20$	$t= 1,53$	$\varepsilon = 0,76$

Στον Πίνακα που ακολουθεί παρατίθενται οι εισοδηματικές ελαστικότητες ζήτησεως τουριστικού προϊόντος από κατοίκους των χωρών προελεύσεως και οι ελαστικότητες μεταξύ των Ψ_1 και Ψ_2 .

Πίνακας Α3.8.

Σύγκριση Ελαστικοτήτων ως προς Ψ_2
και Ελαστικοτήτων Ψ_1 προς Ψ_2

Χώρες	$\varepsilon_{\Psi_2 Y}$	$\varepsilon_{\Psi_1 \Psi_2}$
Η.Β	2,61	1,1
Γαλλία	1,68	0,46
Γερμανία	1,42	1,23
Σουηδία	3,47	0,76

Σημείωση: Ψ_1 = αριθμός αλλοδαπών τουριστών που επισκέπτεται την Ελλάδα από συγκεκριμένης χώρα

Ψ_2 = αριθμός τουριστών συγκεκριμένης χώρας που επισκέπτεται για το σκοπό αυτό χώρες της αλλοδαπής.

Η σύγκριση καθιστά ευκρινές ότι ο βαθμός ανταποκρίσεως της ζήτησεως του προϊόντος συγκεκριμένου προορισμού διαφέρει σημαντικά του βαθμού ανταποκρίσεως της ζήτησεως αλλοδαπού τουριστικού προϊόντος από τις χώρες προελεύσεως. Η διαπίστωση αυτή, που αποτυπώνεται στα στατιστικά δεδομένα ως μεταβολή της κατά προορισμό κατανομής των τουριστών μιας χώρας προελεύσεως, υπογραμμίζει τον θεμελιώδη ρόλο των εσωτερικών πολιτικών μιας χώρας-προορισμού, προκειμένου να αξιοποιήσει τις δυνατότητες παρέχει η παγκόσμια ζήτηση αλλοδαπού τουριστικού προϊόντος.

Παράγοντες ουσίας, όπως η ποιότητα, η ποικιλία, η τιμή για συγκεκριμένη ποιότητα και η παρεχόμενη δυνατότητα στον αλλοδαπό τουρίστα να γνωρίσει μέσω της προβολής και της διαφημίσεως την ποιότητα και ποικιλία του ελληνικού τουριστικού προϊόντος διαδραματίζουν καθοριστικό ρόλο στη διαδικασία αξιοποιήσεως των δυνατοτήτων που παρέχει η διεθνής τουριστική ζήτηση για την ανάπτυξη του εγχώριου τουρισμού.

Συμπεράσματα

Το πρώτο σημαντικό συμπέρασμα, καθ' όσον τουλάχιστον αφορά στην Ελλάδα, είναι η μεγάλη ελαστικότητα που χαρακτηρίζει την ζήτηση τουριστικού προϊόντος σε 4 από τις κύριες χώρες προελεύσεως τουριστών. Αυτό έχει ιδιαίτερη σημασία, διότι η επιβίωση και ανάπτυξη είναι πολύ πιο εύκολη σε μια ταχέως αναπτυσσόμενη αγορά παρά σε μια αγορά στάσιμη, συρρικνούμενη ή ηπιως επεκτεινόμενη. Του στατιστικού αυτού ευρήματος η σημασία επιτείνεται ενόψει του γεγονότος ότι από πολλού χρόνου η παγκόσμια οικονομία, και εν πάση περιπτώσει οι οικονομίες των ανεπτυγμένων χωρών, κινείται πλέον σε συνθήκες απουσίας οικονομικού κύκλου.

Δεύτερον, η σύγκριση των εισοδηματικών ελαστικότητων ζήτησεως τουριστικού προϊόντος αφενός και βιομηχανικών προϊόντων αφετέρου, δείχνει την κατεύθυνση που πρέπει να ακολουθήσει -και έπρεπε να είχαν ακολουθήσει- οι υιοθετηθείσες κατά καιρούς προτεραιότητες όσον αφορά την αναπτυξιακή σπουδαιότητα των διάφορων κλάδων πολιτικής. Και τούτο, πέραν του γεγονότος ότι τα εμπόδια στην ανάπτυξη των εξαγωγών βιομηχανικών προϊόντων είναι πολύ πιο δύσκολα συγκρινόμενα με την «εξαγωγή» τουριστικού προϊόντος, τα συγκριτικά μη ανθρωπογενή πλεονεκτήματα του οποίου δεν απειλούνται από τον χρόνο.

Τρίτον, εντοπίσθηκαν ενδείξεις που στηρίζουν την θέση ότι ο βαθμός εισοδηματικής ελαστικότητας του τουριστικού προϊόντος είναι μικρότερος όταν μειώνεται το εισόδημα παρά όταν αυξάνεται. Το στοιχείο αυτό προσθέτει πλεονέκτημα στην τουριστική ανάπτυξη σε σύγκριση π.χ. με την βιομηχανική ανάπτυξη.

Τέταρτον, ο βαθμός συσχετίσεως μεταξύ ρυθμού αυξήσεως των διεθνών τουριστών που εισρέουν στην Ελλάδα από μια άλλη χώρα είναι πολύ μικρότερος του βαθμού συσχετίσεως του συνόλου των τουριστών της εν λόγω χώρας που αγοράζουν

τουριστικό προϊόν της αλλοδαπής και του πραγματικού εισοδήματος αυτών. Αυτό υπογραμμίζει τον σημαντικό ρόλο που καλείται να διαδραματίσει η τουριστική πολιτική της χώρας προκειμένου να αξιοποιήσει στο μέγιστο βαθμό τις δυνατότητες που προσφέρει η διεθνής ζήτηση.¹

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ ΠΙΝΑΚΩΝ

Πίνακας Π-1. Γεωγραφική κατανομή Αριθμού Ταξιδιών από ΗΒ

Ετος	ΑΤ (Εκατ.)	Αφρική	Αμερική	Α. Ασία- Ειρηνικός	Ευρώπη	Μέση Ανατολή	Ν. Ασία
1985	21,61 ^x	2,28	5,78	4,43	85,77	0,75	0,99
1986	24,95	2,13	7,01	4,21	84,97	0,63	1,05
1987	27,45	2,21	7,70	4,43	83,98	0,68	1,00
1988	28,83	2,07	8,66	4,84	82,66	0,74	1,03
1989	31,03	1,98	9,77	4,77	81,63	0,75	1,11
1990	31,55	2,01	9,92	5,01	80,84	1,03	1,20
1991	30,81	1,84	10,70	4,91	80,59	0,87	1,10
1992	33,84	1,99	10,78	5,42	79,37	1,33	1,11
1993	36,72	2,22	11,26	5,31	78,69	1,32	1,21
1994	39,63	2,04	9,50	5,06	80,96	1,14	1,30
1995	41,35	2,12	10,04	5,26	79,84	1,40	1,34
1996	42,05	2,10	11,46	5,62	77,98	1,48	1,37
1997	45,96	2,37	12,98	5,75	75,98	1,50	1,43
%Μετα βολή	112,7						

Πηγή: W.T.O.

Πίνακας Π-2.

Γεωγραφική κατανομή Αριθμού Ταξιδιών από Γαλλία

Έτος	ΑΤ	Αφρική	Αμερική	Α. Ασία - Ευρώπη		Μέση	Ν.Ασία
	(Εκατ.)			Ειρηνικός	Ανατολή		
1985	14,41	9,42	5,51	2,54	80,80	1,05	0,68
1986	14,66	9,19	6,47	2,86	79,72	0,97	0,80
1987	15,65	8,74	8,03	3,23	78,11	1,18	0,70
1988	16,70	9,40	8,34	3,48	76,65	1,45	0,68
1989	17,45	9,46	8,28	3,52	76,55	1,43	0,08
1990	18,72	8,91	8,24	3,49	77,42	1,11	0,82
1991	17,89	6,55	9,35	3,79	78,89	0,60	0,82
1992	19,38	7,71	8,99	4,09	76,92	1,44	0,85
1993	19,01	8,56	10,16	4,83	74,51	1,14	0,79
1994	19,86	8,47	10,48	5,15	74,01	1,13	0,76
1995	20,28	8,73	11,28	5,12	72,60	1,47	0,80
1996	21,49	9,43	11,68	4,83	71,32	1,98	0,77
1997	22,58	9,91	11,43	4,73	71,16	2,01	0,76
% Μεταβολή	56,7						

Πηγή: w.T.O.

**Πίνακας Π-3. Γεωγραφική [Αφρική
κατανομή Αριθμού Ταξιδιών από Γερμανία**

Ετος	ΑΤ (Εκατ.)	Αφρική	Αμερική	Α. Ασία- Ειρηνικός	Ευρώπη	Μέση Ανατολή	Ν. Ασία
1985	44.12	1.54	2.06	1.18	94.46	0.40	0.35
1986	44.74	1.56	2.57	1.31	93.79	0.38	0.39
1987	47.41	1.82	3.32	1.48	92.56	0.43	0.39
1988	51.94	1.81	3.49	1.62	92.22	0.50	0.38
1989	55.92	1.66	3.09	1.63	92.74	0.56	0.32
1990	56.66	1.74	3.36	1.74	92.27	0.52	0.37
1991	62.01	1.37	3.54	1.74	92.66	0.34	0.36
1992	67.71	1.74	3.77	1.81	97.53	0.66	0.39
1993	71.43	1.91	4.01	2.01	91.13	0.53	0.41
1994	72.59	2.05	3.81	2.18	90.98	0.54	0.44
1995	74.19	2.01	4.16	2.20	90.54	0.70	0.40
1996	78.56	2.05	4.61	2.13	90.05	0.82	0.34
1997	79.07	2.21	4.49	2.10	90.03	0.79	0.39
%Μεταβολή	79.2						

Πηγή: W.T.O.

Πίνακας Π-4. Γεωγραφική κατανομή Αριθμού Ταξιδιών από Σουηδία

Ετος	ΑΤ (Εκατ.)	Αφρική	Αμερική	Α. Ασία- Ειρηνικός	Ευρώπη	Μέση Ανατολή	Ν. Ασία
1985	4,20	0,05	3,59	2,70	92,49	0,09	0,60
1986	4,59	0,41	3,97	2,77	92,22	0,09	0,54
1987	5,10	0,50	4,64	3,29	90,92	0,09	0,56
1988	5,56	0,49	5,46	3,87	89,50	0,09	0,59
1989	6,74	0,42	5,27	3,29	90,53	0,07	0,43
1990	6,73	0,47	5,34	3,42	90,28	0,06	0,43
1991	6,82	0,73	4,73	3,31	90,80	0,05	0,38
1992	7,20	0,73	4,68	3,50	90,59	0,11	0,39
1993	6,39	0,91	4,58	3,94	89,66	0,04	0,50
1994	6,28	0,57	4,31	4,43	89,74	0,05	0,50
1995	6,63	0,98	4,47	4,42	88,98	0,59	0,56
1996	6,51	0,82	5,47	4,75	87,83	0,68	0,54
1997	6,82	1,36	5,89	4,20	87,32	0,71	0,53
%Μεταβολή	62,4						

Πηγή: W.T.O.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 3^ο

Η ΔΙΑΧΡΟΝΙΚΗ ΕΞΕΛΙΞΗ ΤΟΥ ΤΟΥΡΙΣΜΟΥ

Η διαχρονική εξέλιξη του τουρισμού

Ο τουρισμός κάθε άλλο παρά να ισχυριστεί κανείς μπορεί ότι αποτελεί ένα τυχαίο φαινόμενο των εξελιγμένων σήμερα κοινωνιών. Αντίθετα, αυτός χρονολογείται από πολλές χιλιάδες χρόνια, ίχνη του δε έστω και σε λανθάνουσα μορφή μπορούν να διαπιστωθούν σε όλες χωρίς εξαίρεση τις ιστορικές περιόδους της ζωής του ανθρώπου. Κατά την αρχαιότητα η ξενία, που τόσο γνωστή είναι από τα ομηρικά έπη, μαρτυράει χωρίς άλλο την ύπαρξη μιας υποτυπώδους μορφής τουρισμού.

Επίσης η μελέτη των γραπτών μνημείων του Αρτεμιδώρου, του Πausανία, του Στράβωνα, του Ηροδότου και άλλων, μας οδηγεί με βεβαιότητα στο συμπέρασμα ότι στην αρχαία Ελλάδα υπήρχε το φαινόμενο της τουριστικής μετακίνησης ατόμων, έστω και σε περιορισμένη κλίμακα, προς το σκοπό της ικανοποίησης συγκεκριμένων ψυχικών αναγκών ή επιθυμιών, καθώς και πνευματικών ανησυχιών.

Βέβαια ο τουρισμός στην αρχαιότητα ήταν οπωσδήποτε διαφορετικός από το σημερινό τόσο ως προς τη μορφή του όσο και ως προς το περιεχόμενο, καθώς και ως προς τα μέσα ικανοποίησης των τουριστικών αναγκών και επιθυμιών των ανθρώπων.

Υποτυπώδεις μορφές τουρισμού μπορούν να διαπιστωθούν ακόμα κατά την περίοδο της Ρωμαϊκής Αυτοκρατορίας και του μεσαίωνα, αλλά και μέχρι το 19ο αιώνα.

Ο τουρισμός με τη σύγχρονη του μορφή άρχισε να εμφανίζεται τον 20ο αιώνα και κυρίως μετά το τέλος των εχθροπραξιών του Β' Παγκόσμιου Πολέμου, αλλά και πάλι η συχνότητα των μετακινουμένων για τουριστικούς λόγους ατόμων ήταν περιορισμένος. Ο λόγος πολύ απλός. Ο τουρισμός αποτελούσε προνόμιο των πλουσίων και της αριστοκρατίας, δηλαδή αυτών που ποτέ δεν είχαν πρόβλημα ελεύθερου χρόνου και χρημάτων. Με το πέρασμα, όμως, του χρόνου ο τουρισμός βαθμιαία μεν αλλά σταθερά άρχισε να γίνεται δικαίωμα και των πολλών, δηλαδή των χαμηλόμισθων εργαζομένων και γενικότερα των μη προνομιούχων. Χρονολογικά η εξέλιξη αυτή τοποθετείται μετά το τέλος των εχθροπραξιών του Β' Παγκόσμιου Πολέμου. Σήμερα ο τουρισμός έχει σε μεγάλο βαθμό κοινωνικοποιηθεί και εκδημοκρατιστεί σε πολλές χώρες του πλανήτη μας και κυρίως σε αυτές που έχουν κατορθώσει να σπάσουν το φράγμα της μιζέριας και της φτώχειας, δηλαδή που έχουν

διακόψει το φαύλο κύκλο της υπανάπτυξης, με αποτέλεσμα ο αριθμός των ατόμων που ταξιδεύουν για τουριστικούς λόγους να αυξάνει ολοένα και περισσότερο.

Δικαιολογημένα θα διερωτηθεί κανείς γιατί ο τουρισμός εξελίχθηκε τόσο αργά διαμέσου των αιώνων και γιατί το μεγάλο εξελικτικό άλμα που σημείωσε, πραγματοποιήθηκε ουσιαστικά στις τελευταίες τέσσερις περίπου δεκαετίες του 20ου αιώνα. Η απάντηση στο ερώτημα αυτό κάθε άλλο παρά δύσκολη θα μπορούσε να θεωρηθεί. Ο τουρισμός σαν οικονομικό, κατά κύριο λόγο, φαινόμενο αναπτύχθηκε στις οργανωμένες κοινωνίες στο πλαίσιο, πάντα, των υφισταμένων κάθε φορά σε αυτές αντικειμενικών και οικονομικών συνθηκών. Με άλλα λόγια ακολούθησε μια εξελικτική πορεία παράλληλη προς εκείνη των κοινωνικών, πολιτιστικών αλλά κυρίως των οικονομικών συνθηκών.

Οι λόγοι που ουσιαστικά συντέλεσαν στην ταχύρυθμη ανάπτυξη του τουρισμού διεθνώς ήταν πολλοί και διάφοροι. Κατά κύριο λόγο, όμως, ήταν η ανάπτυξη των μέσων συγκοινωνίας και επικοινωνίας, η βελτίωση των ατομικών εισοδημάτων των εργαζομένων, η άνοδος του πολιτιστικού επιπέδου των λαών, ο περισσότερος ελεύθερος χρόνος που έχουν στη διάθεση τους οι άνθρωποι σήμερα, η καθιέρωση των πληρωμένων διακοπών των εργαζομένων και η ανάπτυξη του θεσμού του κοινωνικού τουρισμού.

Οι επιδράσεις της τουριστικής ανάπτυξης σε ένα οργανωμένο κοινωνικό σύνολο με κρατική υπόσταση είναι οικονομικές, κατά κύριο λόγο, αλλά και κοινωνικές, πολιτιστικές, φυσικές. Κατ' αρχήν ο τουρισμός επιδρά στο εθνικό εισόδημα, προκαλώντας σε αυτό τόσο ποσοτικές όσο και ποιοτικές μεταβολές. Έτσι, λοιπόν, η ανάπτυξη του τουρισμού, γενικά, σε μια χώρα συμβάλλει ουσιαστικά στην αύξηση του τουριστικού εισοδήματος και κατ' επέκταση του εθνικού εισοδήματος της, με την ανακατανομή του δε, συντελεί στην άμβλυνση της ανισότητας των εισοδημάτων μεταξύ των διάφορων περιοχών της, καθώς επίσης μεταξύ των διαφόρων κοινωνικών ομάδων. Πέρα από αυτό, όμως, δημιουργεί μεταξύ άλλων θέσεις πλήρους ή μερικής απασχόλησης, έσοδα για το κράτος και την τοπική αυτοδιοίκηση από την είσπραξη φόρων και τελών, δια δε της εισαγωγής τουριστικού συναλλάγματος επιφέρει μια ουσιαστική βελτίωση στο ισοζύγιο τρεχουσών συναλλαγών, καθώς επίσης μια αύξηση των συναλλαγματικών αποθεμάτων της χώρας υποδοχής και φιλοξενίας τουριστών.

Συμπερασματικά μπορεί να ειπωθεί ότι ο τουρισμός εκτός ότι μπορεί να συμβάλλει στην ικανοποίηση των τουριστικών αναγκών ή επιθυμιών των ανθρώπων,

μπορεί να συμβάλει και στην άμβλυση ή επίλυση πολλών οικονομικών και κοινωνικών προβλημάτων μιας χώρας. Κατά συνέπεια η ανάπτυξη του παντού όπου αυτή είναι εφικτή, πρέπει να προωθείται προς όφελος του κοινωνικού συνόλου, πλην όμως αρμονικά με τους άλλους κλάδους οικονομικής δραστηριότητας και ιδιαίτερα τους βασικούς, δηλαδή τη γεωργία με την ευρύτερη έννοια του όρου και τη βιομηχανία. Κάτω από αυτές τις συνθήκες, η σημασία της τουριστικής ανάπτυξης στις οικονομίες των οργανωμένων κοινωνικών συνόλων με κρατική υπόσταση κάθε άλλο παρά να υποβαθμιστεί μπορεί και πολύ περισσότερο να παραβλεφτεί.

Οι παράγοντες που επηρέασαν την εξέλιξη του τουρισμού

Ο τουρισμός σαν σύγχρονο οικονομικό και κοινωνικό φαινόμενο έχει πάρει μια μαζικό χαρακτήρα, γεγονός που τον κάνει να διαφοροποιείται ουσιαστικά από τις παλιότερες μορφές του. Παρ' όλα αυτά, όμως, ο τρόπος με τον οποίον εκδηλώνεται, δηλαδή με την πρόσκαιρη μετακίνηση ανθρώπων από τον τόπο της μόνιμης κατοικίας τους σε έναν άλλο, εξακολουθεί βασικά να παραμένει ίδιος. Η διαφορά μεταξύ των παλιότερων μορφών τουρισμού και των σημερινών, θα μπορούσε να πει κανείς ότι είναι περισσότερο ποσοτική και λιγότερο ποιοτική. Σε ό,τι αφορά, όμως, στις τουριστικές ανάγκες ή επιθυμίες των ανθρώπων, αυτές εξακολουθούν λίγο-πολύ να είναι ίδιες, όπως ίδια είναι και τα κίνητρα που τους προκαλούν την ανάγκη ή επιθυμία να αλλάξουν προσωρινά περιβάλλον και τρόπο ζωής.

Για να φτάσει ο τουρισμός στη σημερινή του μορφή, πέρασε στη διάρκεια του χρόνου από διάφορες εξελικτικές φάσεις. Μια από τις σημαντικότερες ήταν χωρίς άλλο και εκείνη του εκδημοκρατισμού του που, όπως ήδη ειπώθηκε, τοποθετείται χρονολογικά αμέσως μετά το τέλος των εχθροπραξιών του Β' Παγκόσμιου Πολέμου και που είχε σαν αποτέλεσμα ο τουρισμός από προνόμιο των πλουσίων και της αριστοκρατίας, δηλαδή των λίγων, να αρχίσει βαθμιαία μεν αλλά σταθερά να γίνεται δικαίωμα των ασθενέστερων οικονομικών τάξεων και των κοινών θνητών, δηλαδή των πολλών. Μεταπολεμικά ο τουρισμός εκτός ότι άρχισε να εκδημοκρατίζεται ολοένα και περισσότερο και κατά συνέπεια να γίνεται βαθμιαία πιο προσιτός στις μεγάλες λαϊκές μάζες, έκανε τους ανθρώπους πρακτικότερους, καθώς στον τουρισμό βρήκαν μάλλον ένα μέσο ξεκούρασης και ανανέωσης των σωματικών και ψυχικών τους δυνάμεων, παρά έναν τρόπο κοινωνικής προβολής και επίδειξης.

Στην εντυπωσιακή ανάπτυξη του τουρισμού, καθοριστικό ρόλο διαδραμάτισε η τεχνολογική εξέλιξη των μεταφορικών μέσων και κυρίως η "λαιοποίηση" τους και τούτο γιατί πέρα από τη μαζικότητα και την ομαδικότητα πρόσθεσαν σε αυτόν και το στοιχείο της υπερεθνικότητας, που μαζί με τα δυο πρώτα, αποτελούν τα τρία βασικά στοιχεία, του σύγχρονου τουρισμού. Εκτός, όμως, από την εξέλιξη και "λαϊκόποίηση" των μεταφορικών μέσων υπήρξαν και άλλοι παράγοντες που συνέβαλαν στην ανάπτυξη του τουρισμού, όπως είναι π.χ. η αύξηση του κατά κεφαλήν εισοδήματος των ανθρώπων, η δικαιότερη διανομή του εθνικού εισοδήματος και του πλούτου, η βελτίωση των συνθηκών εργασίας και όρων αμοιβής των εργαζομένων, η εξασφάλιση κοινωνικών παροχών στους εργαζόμενους, η απλούστευση των διατυπώσεων στις μετακινήσεις των ανθρώπων από χώρα σε χώρα, η ανάπτυξη των τουριστικών και άλλων επιχειρήσεων, η διεθνοποίηση της επιχειρηματικής τους δραστηριότητας κλπ.

Οι διαστάσεις που πήρε το τουριστικό φαινόμενο μεταπολεμικά και κυρίως η συνειδητοποίηση των θετικών επιδράσεων του στις εθνικές οικονομίες, οδήγησε πολλές χώρες όχι μόνο στη λήψη μέτρων για την ανάπτυξη του τουρισμού, αλλά και στην αντιμετώπιση του σαν ιδιαίτερου κλάδου οικονομικής δραστηριότητας, γεγονός το οποίο είχε σαν συνέπεια να διαμορφωθεί βαθμιαία η τουριστική οικονομία, που έχει σαν σκοπό την έρευνα και μελέτη των οικονομικών συνθηκών και σχέσεων που αναπτύσσονται, με βάση τις οποίες παράγονται, διαθέτονται και καταναλώνονται ή χρησιμοποιούνται τα τουριστικά προϊόντα σε ορισμένο τόπο και χρόνο. Με τη λήψη δε μέτρων υπέρ του τουρισμού, αρχίζει η εσκεμμένη ρυθμιστική επέμβαση της πολιτικής εξουσίας στην τουριστική οικονομία, που αποβλέπει βασικά στη θέσπιση κανόνων για μια ελεγχόμενη και αρμονική ανάπτυξη του τουρισμού. Ο έντονος κρατικός παρεμβατισμός στην ανάπτυξη του τουρισμού, που εκδηλώνεται είτε άμεσα, με την εκτέλεση έργων τουριστικής υποδομής και ανωδομής, είτε έμμεσα, με το μηχανισμό των χρηματοδοτήσεων και των κινήτρων γενικότερα, αποτελεί χωρίς άλλο ένα ακόμα χαρακτηριστικό γνώρισμα του σύγχρονου τουρισμού, αλλά ταυτόχρονα και μια έμπρακτη απόδειξη ότι το κράτος πραγματικά επιθυμεί να αναπτυχθεί ο τόσο σημαντικός αυτός κλάδος της οικονομικής δραστηριότητας, για π'έτσι υπολογίζει να ωφεληθεί και η οικονομία του στη διάρκεια του χρόνου από τις ευεργετικές αλυσιδωτές επιδράσεις του και σε άλλους κλάδους της οικονομικής του δραστηριότητας.

Ο τουρισμός, με τη σύγχρονη του μορφή, μπορεί να οριστεί σαν η πρόσκαιρη μετακίνηση ατόμων από τον τόπο της μόνιμης διαμονής τους σε έναν άλλο με αποκλειστικό σκοπό την ικανοποίηση των τουριστικών τους αναγκών ή επιθυμιών, και η οργανωμένη προσπάθεια για την προσέλκυση, υποδοχή και εξυπηρέτηση των ατόμων αυτών, ορισμός αυτός περιλαμβάνει, βασικά, δυο σκέλη, Το πρώτο σκέλος δηλαδή αυτό που αναφέρεται στην πρόσκαιρη μετακίνηση των ατόμων, αντιπροσωπεύει το καταναλωτικό μέρος του τουρισμού και ταυτίζεται, όπως είναι φυσικό, με την τουριστική ζήτηση. Το δεύτερο σκέλος, δηλαδή αυτό που αναφέρεται στην υποδοχή και εξυπηρέτηση των πρόσκαιρα μετακινουμένων ατόμων, αντιπροσωπεύει το καθαρά παραγωγικό μέρος του τουρισμού και ταυτίζεται, όπως είναι φυσικό, με την τουριστική προσφορά. Τόσο η τουριστική προσφορά, όσο και η τουριστική ζήτηση, προϋποθέτουν την ύπαρξη ενός προϊόντος που μπορεί να εκφραστεί και ποσοτικά, αλλά και ποιοτικά. Πραγματικά το προϊόν αυτό υπάρχει και χαρακτηρίζεται σαν τουριστικό προϊόν, αποτελείται δε συνήθως από μια ή και περισσότερες ακόμα τουριστικές υπηρεσίες. Όταν το τουριστικό προϊόν είναι σύνθετο, δηλαδή αποτελείται από έναν αριθμό τουριστικών υπηρεσιών, τότε χαρακτηρίζεται αυτό σαν τουριστικό πακέτο. Και επειδή το τουριστικό πακέτο στην απλούστερη του μορφή περιλαμβάνει το ταξίδι σε έναν τουριστικό προορισμό, με διαμονή, πρόγευμα και τράνσφερ μπορεί αυτό να εκφραστεί παραστατικά με τα πιο κάτω τέσσερα συστατικά του στοιχεία: τον τουριστικό προορισμό, το μεταφορικό μέσο, το κατάλυμα, το πρόγευμα και τέλος το τράνσφερ (Διάγραμμα 1.1.). Όπως γίνεται αντιληπτό, τα τέσσερα αυτά συστατικά στοιχεία του τουριστικού πακέτου στην απλούστερη του μορφή, συνθέτουν βασικά και την έννοια του παραγωγικού μέρος του τουρισμού. Απ' όσα εκτέθηκαν πιο πάνω και κυρίως από την ανάλυση του εννοιολογικού περιεχομένου του τουρισμού, έγινε δυνατή η σκιαγράφηση του σύγχρονου τουριστικού φαινομένου σε όλες του τις πτυχές. Ένα φαινόμενο που σύμφωνα με όλες τις ενδείξεις θα συνεχίσει και στο προσεχές μέλλον να αναπτύσσεται και μάλιστα δυναμικά, πλην όμως με χαμηλότερους αναπτυξιακούς ρυθμούς από αυτούς του παρελθόντος.

Η συμβολή του τουρισμού στην αναπτυξιακή προσπάθεια

Αναμφίβολα ο τουρισμός αποτελεί παράγοντα οικονομικής ανάπτυξης και προόδου, που κάτω από προϋποθέσεις μπορεί να συμβάλει αποφασιστικά στην υλοποίηση της προσπάθειας των λαών του πλανήτη μας να διακόψουν μια ώρα αρχύτερα το φαύλο κύκλο της φτώχειας και της μιζέριας που τους μαστίζει, εξασφαλίζοντας τους έτσι περισσότερη ευημερία στο μέλλον και κυρίως μια πιο ανθρώπινη ζωή. Παρ' όλα αυτά θα πρέπει να ειπωθεί ότι ο ρόλος του τουρισμού στην οικονομική ανάπτυξη αποτέλεσε πάντα αντικείμενο διχασμένης κριτικής. Υποστηρίχτηκαν στο παρελθόν και εξακολουθούν σήμερα ακόμα να υποστηρίζονται διαφορετικές απόψεις, σχετικά με τις δυνατότητες που προσφέρει ο σύγχρονος τουρισμός στη γενικότερη προσπάθεια των πολιτικών εξουσιών για οικονομική ανάπτυξη και πρόοδο των χωρών τους, πλην όμως οι απόψεις αυτές δεν παίρνουν ποτέ διαστάσεις ακραίων θέσεων. Οι υπέρμαχοι της τουριστικής ανάπτυξης υποστηρίζουν την άποψη ότι ο τουρισμός συμβάλλει στην αύξηση του εθνικού εισοδήματος, δημιουργεί ευκαιρίες απασχόλησης, περιορίζει το άνοιγμα του ελλείμματος του ισοζυγίου τρεχουσών συναλλαγών, τονώνει οικονομικά την περιφέρεια, εντείνει την επιχειρηματική δραστηριότητα των επιχειρήσεων που παράγουν αγαθά και υπηρεσίες που ικανοποιούν άμεσα ή έμμεσα τις τουριστικές ανάγκες ή επιθυμίες των ανθρώπων κλπ. Αντίθετα, οι πολέμιοι της τουριστικής ανάπτυξης υποστηρίζουν την άποψη ότι ο τουρισμός αποπροσανατολίζει τις επενδύσεις από τους παραγωγικούς κλάδους της οικονομίας, ευαισθητοποιεί επικίνδυνα την οικονομία, εξαιτίας της μεγάλης ανταγωνιστικότητας που αναπτύσσεται στην τουριστική αγορά και ακόμα γιατί χαλαρώνει τα ήθη, εξαφανίζει τα έθιμα, αυξάνει την εγκληματικότητα κλπ.

Με αφορμή τη διάσταση αυτή των απόψεων, ως προς τις επιδράσεις της τουριστικής ανάπτυξης στην οικονομία μιας αναπτυσσόμενης χώρας, γεννιέται φυσιολογικά το ερώτημα ποιοι έχουν δίκιο; Αυτοί που είναι υπέρ της τουριστικής ανάπτυξης ή αυτοί που είναι κατά. Η απάντηση στο ερώτημα αυτό κάθε άλλο παρά δύσκολη είναι και τούτο για την πραγματικότητα η αλήθεια βρίσκεται κάπου ενδιάμεσα. Όταν ο τουρισμός αναπτύσσεται μονόπλευρα, τότε οι μακροχρόνιες επιδράσεις του στην οικονομία μιας χώρας είναι αρνητικές, επειδή αποδυναμώνει τους παραγωγικούς κλάδους της και κυρίως τη βιομηχανία και τη γεωργία με την ευρύτερη έννοια του όρου, ενώ βαθμιαία μεταβάλλει τη ν οικονομία της χώρας σε οικονομία υπηρεσιών. Αντίθετα, οι μακροχρόνιες επιδράσεις του, έστω και κάτω από συνθήκες μονόπλευρης ανάπτυξης του κλάδου, λύνει προσωρινά, τουλάχιστον,

ορισμένα πιεστικά προβλήματα της οικονομικής ανάπτυξης μιας χώρας, όπως είναι το έλλειμμα του ισοζυγίου τρεχουσών συναλλαγών και η δημιουργία ευκαιριών απασχόλησης, έστω και εποχιακά. Γι' αυτόν ακριβώς το λόγο η ανάπτυξη του τουρισμού επιβάλλεται, όπως ήδη ειπώθηκε, να προωθείται ταυτόχρονα με αυτήν των άλλων παραγωγικών κλάδων της οικονομίας, δηλαδή να είναι προγραμματισμένη, ισόρροπη και αρμονική, και κυρίως να χρησιμεύει σαν μέσο προώθησης της οικονομικής ανάπτυξης, πλην όμως όχι κύριο αλλά συμπληρωματικό.

Εξαιτίας της δυνατότητας του τουρισμού να συμβάλει κάτω από προϋποθέσεις σημαντικά στο σχηματισμό του εθνικού εισοδήματος, στη μείωση της ανεργίας και υποαπασχόλησης, έστω και εποχικά, και κυρίως στην εξισορρόπηση του ισοζυγίου τρεχουσών συναλλαγών, θα πρέπει να παίρνει θέση στα προγράμματα οικονομικής ανάπτυξης αμέσως μετά τη γεωργία και τη βιομηχανία, υποδηλώνοντας έτσι ρόλο του σαν παράγοντα πού, εκτός άλλων, βοηθά ουσιαστικά τους βασικούς κλάδους της οικονομικής δραστηριότητας, δηλαδή τη γεωργία με την ευρύτερη έννοια του όρου και τη βιομηχανία, στην κοινή προσπάθεια για την προώθηση και πραγμάτωση της οικονομικής ανάπτυξης και προόδου. Επειδή ο τουρισμός από τη φύση του ανήκει στους κλάδους εκείνους της οικονομικής δραστηριότητας πού δύσκολα μπορούν να προγραμματιστούν μακροχρόνια, θα πρέπει να αναζητηθεί μια τομή εξισορρόπησης. Αυτή μπορεί σχετικά εύκολα να βρεθεί αν επανεξεταστούν ορισμένα προωθητικά στοιχεία της τουριστικής ανάπτυξης και κυρίως αν συνεκτιμηθούν αυτά στο πλαίσιο, πάντα, της επιχειρούμενης οικονομικής ανάπτυξης, πού επιδιώκεται σε ορισμένο τόπο και χρόνο. Τέτοια στοιχεία είναι για παράδειγμα η πραγματοποίηση τουριστικών επενδύσεων τόσο από ποσοτικής, όσο και από ποιοτικής άποψης, ο βαθμός περιορισμού του ελλείμματος του ισοζυγίου τρεχουσών συναλλαγών από τα συναλλαγματικά έσοδα του τουρισμού, τα προβλήματα που δημιουργούνται στους άλλους κλάδους οικονομικής δραστηριότητας εξαιτίας των αυξανόμενων αναγκών απασχόλησης ανθρώπινου δυναμικού στον τουρισμό κλπ.

Στο σημείο αυτό θα πρέπει να επισημανθεί η ανάγκη προσδιορισμού των ορίων της τουριστικής ανάπτυξης του χώρου, με την έννοια ότι θα πρέπει να βρεθεί η φέρουσα χωρητικότητα του, χωρίς να διαταράσσεται η ισορροπία των συστατικών του στοιχείων, σε σχέση με τον άνθρωπο που ζει μόνιμα σε αυτόν. Το θέμα αυτό είναι από τα σοβαρότερα και έχει απασχολήσει τους ειδικούς, που βλέπουν τη λύση του στην κατασκευή ενός μοντέλου, το οποίο με την εισαγωγή ορισμένων ποσοτικών και ποιοτικών δεδομένων θα μπορεί να προσδιορίσει τα όρια της τουριστικής

ανάπτυξης στο χώρο. Με αυτόν τον τρόπο θα αποφευχθούν οι αρνητικές επιδράσεις που φυσιολογικά δημιουργούνται, όταν τα όρια αντοχής της τουριστικής ανάπτυξης στο χώρο ξεπεραστούν στη διάρκεια του χρόνου, Μέχρι, όμως, να μετατραπούν τα ποιοτικά δεδομένα σε αριθμητικές εκφράσεις και μαζί με τα ποσοτικά δεδομένα να μπορέσει να κατασκευαστεί το μοντέλο που θα προσδιορίζει τα όρια αντοχής της τουριστικής ανάπτυξης στο χώρο, θα πρέπει να βασιστεί κανείς σε εμπειρίες του παρελθόντος, όσο αρνητικές και αν είναι αυτές, και να προσπαθήσει να τις συνδυάσει με το πιο εκφραστικό στοιχείο απ' όλα, τα ποιοτικά δεδομένα, που αναμφισβήτητα είναι η δυναμικότητα φιλοξενίας, για να βρεθεί κάποια σχέση που θα εκφράζεται τελικά με τον αριθμό των κλινών, σαν όριο φέρουσας χωρητικότητας του συγκεκριμένου τουριστικού χώρου, για να επιχειρηθεί μια παραπέρα ανάπτυξη του με τους άλλους κλάδους οικονομικής δραστηριότητας και κυρίως τους βασικούς.

Σύμφωνα με όσα εκτέθηκαν πιο πάνω, ο τουρισμός μπορεί χωρίς άλλο κάτω από προϋποθέσεις να αποτελέσει σημαντικό παράγοντα οικονομικής ανάπτυξης και προόδου, πλην όμως θα πρέπει να δίνεται εντελώς ιδιαίτερη προσοχή στη θέση που παίρνει αυτός ανάμεσα στους άλλους κλάδους οικονομικής δραστηριότητας στο πλαίσιο της αναπτυξιακής προσπάθειας μιας χώρας.

Οι πολλαπλασιαστικές επιδράσεις του τουρισμού

Εκτός από τις άμεσες και εμφανείς επιδράσεις του τουρισμού στην οικονομία μιας χώρας υποδοχής και φιλοξενίας τουριστών, που εκδηλώνονται, όπως ήδη αναφέρθηκε, με τη θετική συμβολή του στην προσπάθεια εξισορρόπησης του ισοζυγίου τρεχουσών συναλλαγών, δημιουργίας ευκαιριών απασχόλησης, οικονομικής ανάπτυξης και ειδικότερα της ανάπτυξης της περιφέρειας, υπάρχουν και άλλες που χαρακτηρίζονται σαν έμμεσες ή αφανείς επιδράσεις, που είναι γνωστές σαν πολλαπλασιαστικές επιδράσεις. Οι επιδράσεις αυτές, εκτός ότι διευρύνουν τον οικονομικό και κοινωνικό ρόλο του τουρισμού, διευρύνουν παράλληλα και τον κύκλο των κοινωνικών ομάδων, που επηρεάζονται από το φαινόμενο. Οι πολλαπλασιαστικές επιδράσεις του τουρισμού, που εκδηλώνονται από μια σειρά συναλλακτικών πράξεων, προκαλούν ποσοτικά και ποιοτικά αποτελέσματα. Τα ποσοτικά αποτελέσματα αναφέρονται στη διαμόρφωση του τουριστικού εισοδήματος, το τελικό ύψος του οποίου εξαρτάται από τον αριθμό των συναλλακτικών πράξεων που

πραγματοποιούνται στο τουριστικό κύκλωμα, δηλαδή από τη στιγμή που θα λάβει χώρα η πρώτη συναλλακτική πράξη, όπως είναι π.χ. η προκαταβολή που δίνει ο πιθανός τουρίστας στον τόπο της μόνιμης διαμονής του για τουριστικά προϊόντα που επιθυμεί να αγοράσει, μέχρι τη στιγμή που θα γίνει η τελευταία πράξη, όπως είναι π.χ. η καταβολή των επιδομάτων ανεργίας στο προσωπικό του ξενοδοχείου, στο τέλος της τουριστικής περιόδου. Οι συναλλακτικές αυτές πράξεις, σύμφωνα με έρευνες που έχουν γίνει, μπορούν να είναι πολλαπλάσιες της αρχικής και να διαμορφώνουν στο διπλάσιο, τριπλάσιο κλπ. την αρχική τουριστική δαπάνη, που αντιπροσωπεύει έτσι το τουριστικό εισόδημα (Διάγραμμα 1.2.). Στο σημείο αυτό θα πρέπει να διευκρινιστεί ότι σαν αρχική τουριστική δαπάνη θεωρείται η συνηθισμένη δαπάνη που πραγματοποιεί ο πιθανός τουρίστας στον τόπο της μόνιμης διαμονής του, για την απόκτηση τουριστικών αγαθών και υπηρεσιών, που θα ικανοποιήσουν όσο το δυνατό περισσότερο και καλύτερα γίνεται τις τουριστικές του ανάγκες ή επιθυμίες.

Ο μεγάλος, εξάλλου, αριθμός των διαδοχικών συναλλακτικών πράξεων που λαμβάνουν χώρα κάθε φορά που ένας τουρίστας ξοδεύει χρήματα σε έναν τουριστικό προορισμό, δίνουν τις ποιοτικές διαστάσεις του τουρισμού σαν οικονομικού φαινομένου, καθώς επίσης τα ποιοτικά του χαρακτηριστικά. Από την αεροπορική εταιρία, τον ξενοδόχο, τον ταξιδιωτικό τουριστικό πράκτορα, τον ξεναγό, τον έμπορα, το βιομήχανο, το βιοτέχνη, τον αγρότη, το γιατρό, το δικηγόρο, τον αρχιτέκτονα, το μηχανικό, τον ηθοποιό, τον τραγουδιστή και άλλους που ενδεχόμενα δεν αναφέρθηκαν, μέχρι και το μικροπωλητή που πουλάει τηνπραμάτεια του στους δρόμους του τουριστικού προορισμού, δέχονται όλοι λίγο-πολύ τις οικονομικές επιδράσεις του τουρισμού, που για ορισμένους αυτούς είναι μεγαλύτερες ενώ για άλλους πάλι μικρότερες.

Πέρα απ όσα αναφέρθηκαν πιο πάνω σχετικά με τις άμεσες πολλαπλασιαστικές επιδράσεις του τουρισμού, θα πρέπει ακόμα να γίνει αναφορά, έστω με δυο λόγια, και στις άλλες προεκτάσεις που έχουν αυτές στον ευρύτερο κοινωνικό χώρο, πλην όμως κατά έμμεσο τρόπο. Όπως είναι γνωστό, οι συναλλακτικές πράξεις που πραγματοποιούνται στον τουρισμό αποφέρουν φορολογικά έσοδα στην τοπική αυτοδιοίκηση και το κράτος. Ένα μέρος από αυτά επιστρέφεται από την αυτοδιοίκηση και το κράτος στους τουριστικούς προορισμούς από οποίους εισπράχθηκαν, με τη μορφή κοινωνικών επενδύσεων που πραγματοποιούνται σε αυτούς.

Τα οικονομικά χαρακτηριστικά του τουρισμού

Ο τουρισμός έχει ορισμένα οικονομικά χαρακτηριστικά, που τον κάνουν να ξεχωρίζει από άλλους κλάδους οικονομικής δραστηριότητας και από άλλες διεθνείς συναλλαγές. Τα κυριότερα από αυτά συνοψίζονται αμέσως πιο κάτω.

(α) Ο τουρισμός αποτελεί μια άυλη εξαγωγική βιομηχανία, που σημαίνει ότι δεν παράγει υλικά προϊόντα που να μπορούν να εξάγονται από μια χώρα σε μια άλλη. Είναι μια από τις λίγες βιομηχανίες στον κόσμο, όπου ο πιθανός τουρίστας αγοράζει άμεσα ή έμμεσα άυλα τουριστικά προϊόντα, δηλαδή τουριστικές υπηρεσίες, που στη συνέχεια κάνει χρήση τους στον τόπο που παράγονται, για να ικανοποιήσει συγκεκριμένες τουριστικές του ανάγκες ή επιθυμίες. Λογικά, λοιπόν, γεννιέται το ερώτημα, πώς μπορεί αυτό να θεωρηθεί εξαγωγή τουριστικού προϊόντος; Η πρώτη εντύπωση που δημιουργείται είναι ότι υπάρχει μια αντίφαση στην ορολογία που χρησιμοποιείται. Όπως και να έχουν όμως τα πράγματα, ένα είναι βέβαιο. Οι τουρίστες που επισκέπτονται έναν τουριστικό προορισμό, αγοράζουν στην πραγματική τουριστικές εμπειρίες, τις οποίες αποκομίζουν όταν τον εγκαταλείπουν για να επιστρέψουν στις χώρες στις οποίες κατοικούν μόνιμα. Μπορεί, λοιπόν, να μην παίρνουν μαζί τους φεύγοντας κάποιο υλικό προϊόν ανάλογο σε αξία με αυτά που ξόδεψαν για να ικανοποιήσουν τις τουριστικές τους ανάγκες ή επιθυμίες, σίγουρα, όμως, παίρνουν μαζί τους τις τουριστικές εμπειρίες που απόκτησαν κατά τη διάρκεια της πρόσκαιρης παραμονής τους σε αυτόν.

(β) Οι τουρίστες που επισκέπτονται τουριστικούς προορισμούς έχουν την απαίτηση να διαθέτει αυτός κατάλληλη τουριστική υποδομή και ανωδομή και να παρέχει κατάλληλου επιπέδου τουριστικές υπηρεσίες τόσο από ποσοτικής όσο και από ποιοτικής άποψης.

(γ) Ο τουρισμός αποτελεί ένα σύνθετο προϊόν που επηρεάζει άμεσα πολλούς άλλους κλάδους οικονομικής δραστηριότητας, αλλά και άλλους τομείς της οικονομίας, σε τελευταία δε ανάλυση και αυτήν ακόμα την οικονομία μιας χώρας υποδοχής και φιλοξενίας τουριστών. Οι τουρίστες, όπως είναι γνωστό, κάνουν χρήση ορισμένων μεμονωμένων ή συνδυασμένων σε πακέτα υπηρεσιών, μερικές από τις οποίες αγοράζονται από τουριστικές επιχειρήσεις, μερικές από μη τουριστικές επιχειρήσεις, ενώ υπάρχουν και μερικές που τους παρέχονται χωρίς να συνεπάγεται γι' αυτούς η απόκτηση τους οποιοδήποτε κόστος άμεσο ή έμμεσο. Με άλλα λόγια τους παρέχονται αυτές εντελώς δωρεάν. Έτσι, λοιπόν, οι δαπάνες που

πραγματοποιούν οι τουρίστες για την αγορά τουριστικών υπηρεσιών και όχι μόνο, διοχετεύονται άμεσα σε ξενοδοχεία, εστιατόρια, μπαρ, κέντρα αναψυχής και διασκέδασης, καταστήματα λιανικού εμπορίου κλπ. Έμμεσα ωφελήματα που πηγάζουν από δαπάνες των τουριστών μπορεί να έχουν την μορφή εσόδων από τοπικούς φόρους, βελτιώσεις της τουριστικής υποδομής και ανωδομής τουριστικών προορισμών, επέκταση των παροχών της τοπικής αυτοδιοίκησης κλπ. Η ζήτηση ειδικών προϊόντων από τους τουρίστες, όπως για παράδειγμα αναμνηστικά, τονώνουν χωρίς άλλο την τοπική επιχειρηματική δραστηριότητα και κατ' επέκταση την τοπική οικονομία, με αποτέλεσμα να δημιουργούνται πρόσθετες θέσεις εργασίας και πρόσθετο εισόδημα σε τοπικό επίπεδο.

(δ) Ο τουρισμός είναι ένα άκρως ασταθές εξαγωγίμο προϊόν, το οποίο όμως υπόκειται συνήθως σε μεγάλες εποχιακές διακυμάνσεις, καθώς επίσης σε έντονες και απρόβλεπτες εξωτερικές επιδράσεις, όπως για παράδειγμα οικονομικές και πολιτικές κρίσεις, πόλεμοι, επαναστάσεις κλπ. Επίσης εμφανίζει υψηλή ελαστικότητα ως προς την τιμή και το εισόδημα. Από κοινού όλοι αυτοί οι παράγοντες συμβάλλουν στη δημιουργία ενός χαμηλού επιπέδου αφοσίωσης εκ μέρους των τουριστών σε ό,τι αφορά στους τουριστικούς προορισμούς, στους τρόπους ταξιδιού, στις μονάδες παροχής υπηρεσιών φιλοξενίας, στους ταξιδιωτικούς τουριστικούς πράκτορες κλπ.³³. Οι παράγοντες αυτοί εξετάζονται λεπτομερέστερα αμέσως πιο κάτω

(1) Το γεγονός ότι το τουριστικό προϊόν έχει την ιδιότητα του φθαρτού, που σημαίνει ότι δεν μπορεί να αποθηκευτεί, και ότι η ζήτηση του είναι σε μεγάλο βαθμό εποχιακή, οδηγούν σε αξιοσημείωτες διακυμάνσεις των επιπέδων των παραγωγικών δραστηριοτήτων που αναπτύσσονται στην τουριστική βιομηχανία. Αυτό απλούστατα σημαίνει ότι κατά την διάρκεια της τουριστικής σεζόν, πρέπει να πραγματοποιηθούν όσο το γίνεται περισσότερα έσοδα και κυρίως όταν αυτή βρίσκεται στην αιχμή της, ώστε τους υπόλοιπους μήνες του χρόνου να αντισταθμιστούν όσο το δυνατό περισσότερο γίνεται οι απώλειες εσόδων που φυσιολογικά παρατηρούνται λόγω περιορισμού ή ακόμα και παντελούς έλλειψης πελατείας. Η εποχικότητα της ζήτησης τουριστικών αγαθών και υπηρεσιών έχει καταφανώς επιπτώσεις τόσο στην απασχόληση στον τουρισμό όσο και στις επενδύσεις που πραγματοποιούνται σε αυτόν και αρκετά χρόνια, παρατηρείται μια αυξανόμενη τάση των τουριστών, που προέρχονται από αναπτυσσόμενες χώρες, να πραγματοποιούν δυο και τρεις φορές το χρόνο διακοπές. Οι δεύτερες ή τρίτες διακοπές είναι, όμως, δευτερεύουσες και πραγματοποιούνται συνήθως σε εγχώριους τουριστικούς προορισμούς, δηλαδή σε

προορισμούς που βρίσκονται εντός της χώρας στην οποία κατοικούν μόνιμα. Όπως και να έχουν τα πράγματα, όμως, αυτό έχει συμβάλλει σε κάποιο βαθμό στην άμβλυνση των αρνητικών επιδράσεων της εποχικότητας σε ορισμένους τουριστικούς προορισμούς.

(2) Η τουριστική ζήτηση υπόκειται σε αλλαγές από απρόβλεπτες εξωτερικές επιδράσεις. Ταξίδια αναψυχής σε μακρινούς τουριστικούς προορισμούς, παρά τον εκδημοκρατισμό του τουρισμού μεταπολεμικά, εξακολουθούν να αποτελούν πολυτέλεια και να είναι για τους λίγους και όχι για τους πολλούς. Ασυνήθιστες κλιματολογικές συνθήκες, πολιτικές αναταραχές, μεταβολές στις συναλλαγματικές ισοτιμίες, τρομοκρατικές ενέργειες, επιδημίες κλπ. σε τουριστικούς προορισμούς μπορούν να αλλάξουν τη ροή του διεθνούς τουριστικού ρεύματος προς άλλους τουριστικούς προορισμούς.

(3) Τα κίνητρα των τουριστών που τους διεγείρουν την επιθυμία να επισκεφτούν έναν τουριστικό προορισμό, είναι κατά κανόνα περίπλοκα, συχνά αντιφατικά και διαφέρουν σε μεγάλο βαθμό από τουρίστα σε τουρίστα. Αυτό έχει αναπόφευκτα σαν συνέπεια πολλοί τουρίστες σπάνια να ταξιδεύουν σε έναν μακρινό τουριστικό προορισμό περισσότερο από μια φορά. Οι τουριστικοί προορισμοί πρέπει να εκτιμήσουν ποια τμήματα της τουριστική αγοράς μπορούν να ικανοποιήσουν κατά τον καλύτερο δυνατό τρόπο, με βάση πάντα τους τύπους και τις ποιότητες των τουριστικών προϊόντων - υλικών και άυλων - που έχουν τη δυνατότητα να παράγουν.

(4) Ο τουρισμός είναι ελαστικός ως προς την τιμή και το εισόδημα, που σημαίνει ότι η λήψη αποφάσεων εκ μέρους των τουριστών θα επηρεαστεί σε μεγάλο βαθμό από μικρές αλλαγές στις τιμές και το εισόδημα. Η ελαστικότητα της τιμής μπορεί να αναγνωριστεί ευκολότερα απ' ό,τι η εισοδηματική ελαστικότητα. Οι εισοδηματικές αλλαγές συνήθως είναι περισσότερο βαθμιαίες και οι επιδράσεις τους στη ζήτηση μπορεί να αναγνωριστούν μόνο μετά από κάποια χρόνια. Παρ' όλα αυτά, όμως, θα πρέπει να ειπωθεί ότι δίστανται οι απόψεις ως προς τη σημασία της ελαστικότητας της τιμής.

Τελειώνοντας θα πρέπει να ειπωθεί ότι τα πιο πάνω οικονομικά χαρακτηριστικά του τουρισμού αποτελούν μερικά, τουλάχιστον, μια βάση για την καλύτερη κατανόηση της φύσης των τουριστικών επιδράσεων.

Τα συγκριτικά πλεονεκτήματα του τουρισμού

Ο τουρισμός, ένα άυλο εξαγωγίμο προϊόν, αποτελεί ένα από τα προσφιλέστερα μέσα οικονομικής ανάπτυξης πολλών πολιτικών εξουσιών αναπτυσσομένων χωρών, επειδή τα προϊόντα του δεν επηρεάζονται σε μεγάλο βαθμό από τα μειονεκτήματα που παρουσιάζει η εμπορία των προϊόντων της πρωτογενούς τους παραγωγής (πρώτες ύλες και τρόφιμα) στη διεθνή αγορά.

Επίσης ο τουρισμός έχει και κάποια συγκριτικά πλεονεκτήματα, όταν παραβάλλεται με τις εξαγωγές προϊόντων της πρωτογενούς παραγωγής. Έτσι, λοιπόν, η χώρα υποδοχής και φιλοξενίας τουριστών, που στην πράξη είναι ο εξαγωγέας τουριστικών προϊόντων, έχει τη δυνατότητα να ελέγχει σε μεγαλύτερο βαθμό τη διαμόρφωση των τιμών των προϊόντων της, απ' ό,τι έχει αυτή για τις τιμές των προϊόντων της πρωτογενούς παραγωγής. Αποκτώντας τον έλεγχο αυτόν, η αναπτυσσόμενη χώρα δεν υπόκειται στις ιδιαιτερότητες που παρουσιάζουν τα εξαγωγίμα προϊόντα της πρωτογενούς της παραγωγής, οι οποίες μάλιστα επιτείνονται σε περιόδους οικονομικής αστάθειας ή ύφεσης. Σε αυτές τις περιπτώσεις οι αναπτυσσόμενες χώρες μπορούν να χρησιμοποιούν τις τιμές εντός της τουριστικής βιομηχανίας σαν ένα τρόπο παροχής κινήτρων στους διεθνείς τουρίστες για να τις επισκεφτούν. Οι αναπτυσσόμενες χώρες που χρησιμοποιούν τον τουρισμό σαν μέσο οικονομικής ανάπτυξης, ευνοούνται επίσης από το γεγονός ότι η εισοδηματική ελαστικότητα στον τουρισμό συγκριτικά με αυτήν των πρώτων υλών και των τροφίμων είναι χωρίς άλλο υψηλότερη. Έτσι, λοιπόν, μικρές αυξήσεις στα εισοδήματα των πιθανών τουριστών μπορούν να οδηγήσουν σε μια αξιόλογη αύξηση τόσο των αφίξεων τους όσο και των εισοδημάτων τους. Από την άλλη πάλι πλευρά απαιτούνται μεγαλύτερες εισοδηματικές αυξήσεις, προκειμένου να αυξηθούν ισοδύναμα τα κέρδη από τις πωλήσεις πρώτων υλών και τροφίμων. Σύμφωνα με όλες τις ενδείξεις οι σχέσεις αυτές μεταξύ εισοδηματικής ελαστικότητας και πωλήσεων θα συνεχιστούν.

Ο τουρισμός με το να συμπληρώνει άλλα εξαγωγίμα προϊόντα, συμβάλλει στη διαφοροποίηση της εξαγωγικής βάσης μιας χώρας, και με αυτόν τον τρόπο βοηθά να σταθεροποιηθούν τα συναλλαγματικά της κέρδη. Επίσης έχει τη δυνατότητα να εξασφαλίζει συναλλαγι για πόρους για να αντισταθμίσει ελλείμματα που δημιουργούνται 'στο ισοζύγιο τρεχουσών συναλλαγών εξαιτίας της αυξανόμενης ζήτησης για εισαγόμενα βιομηχανικά προϊόντα και για πρώτες ύλες, που δεν

υπάρχουν σε επάρκεια. Η έκταση στην οποία αυτό είναι εφικτό, βασικά από την ικανότητα που έχει μια χώρα να εφοδιάζει την τουριστική της βιομηχανία με πρώτες ύλες και τρόφιμα μάλλον από "εγχώριες πηγές, παρά από πηγές του εξωτερικού.

Θεωρητικά, λοιπόν, ο τουρισμός κάτω από προϋποθέσεις μπορεί να προσφέρει στις αναπτυσσόμενες χώρες σημαντικές πιθανότητες για οικονομική ανάπτυξη. Ο βαθμός στον οποίο ο τουρισμός έχει τη δυνατότητα να αποτελέσει παράγοντα οικονομικής ανάπτυξης θα εξαρτηθεί από τα χαρακτηριστικά της αναπτυσσόμενης χώρας, από τη δυνατότη που έχει η πολιτική της εξουσία να καθορίζει ρεαλιστικούς στόχους, εφικτούς, και κυρίως από την ικανότητα που έχει να τους πετυχαίνει. Μια πετυχημένη, όμως, τουριστική ανάπτυξη μπορεί να λάβει χώρα μόνο όπου πληρούνται οι αναγκαίες προϋποθέσεις ή επικρατούν οι κατάλληλες συνθήκες, που ευνοούν την επίτευξη προγραμματισμένων στόχων της τουριστικής ανάπτυξης.

Συμπερασματικά μπορεί να ειπωθεί ότι ο τουρισμός σαν εξαγωγίμο προϊόν που είναι, μπορεί κάτω από προϋποθέσεις να συμβάλει αποφασιστικά στην οικονομική ανάπτυξη μιας χώρας υποδοχής και φιλοξενίας τουριστών. Θα πρέπει, όμως, κατά την κατάρτιση του προγράμματος τουριστικής ανάπτυξης, από τους αρμόδιους φορείς, και ειδικότερα κατά την εκπόνηση των διαφόρων προγραμμάτων επενδύσεων εκ μέρους τους, που αφορούν στην πραγματοποίηση συγκεκριμένων έργων τουριστικής υποδομής ή / και ανωδομής, εκτός από καθαρά οικονομικά κριτήρια να λαμβάνονται οπωσδήποτε υπόψη και μη οικονομικά κριτήρια, όπως για παράδειγμα κοινωνικά, πολιτιστικά κλπ., ώστε να πετυχαίνεται, πάντα, το καλύτερο δυνατό αποτέλεσμα.

Η αξιολόγηση της θέσης του τουρισμού στην οικονομία

Ο τουρισμός μπορεί κάτω από προϋποθέσεις να αποτελέσει κλάδο του οικονομικού μηχανισμού μιας χώρας υποδοχής και φιλοξενίας τουριστών και μάλιστα ορισμένες φορές πολύ σημαντικό. Σαν τέτοιος που μπορεί να είναι, δεν θα πρέπει η αποδοτικότητα του να ερευνάται μόνο με κριτήριο αν και κατά πόσο επιτεύχθηκαν οι βραχυχρόνιοι προγραμματισμένοι στόχοι, αλλά και με τις προοπτικές που έχει να συμβάλει αποφασιστικά στην επίτευξη των μεσοχρόνιων και μακροχρόνιων αναπτυξιακών στόχων μιας χώρας.

Υποστηρίζεται η άποψη ότι τόσο τα ωφελήματα όσο και τα κόστη που συνεπάγεται η ανάπτυξη του τουρισμού, πρέπει να μετριούνται βραχυχρόνια ή μεσοχρόνια με βάση την καθαρή συναλλαγματική θέση που διαμορφώνει σε ένα χρόνο το τουριστικό ισοζύγιο πληρωμών. Η αξιολόγηση, όμως, της θέσης του τουρισμού στην οικονομία μιας χώρας, που είναι συνυφασμένη τόσο με το κόστος όσο και την αποδοτικότητα του κλάδου οικονομικής δραστηριότητας για τον οποίο ο λόγος, δεν θα πρέπει να γίνεται αποκλειστικά με την καθαρή συναλλαγματική θέση που διαμορφώνει σε ετήσια βάση το τουριστικό της ισοζύγιο, αλλά και από την ουσιαστική συμβολή του στην προσπάθεια που κάνει να αναπτύξει ή μεγεθύνει την οικονομία της. Διαφορετικά κάθε άλλο παρά σαν αντικειμενική θα μπορούσε αυτή να θεωρηθεί. Έτσι, λοιπόν, θα μπορούσε να γίνει αυτή με τη μέτρηση της αποδοτικότητας των επενδύσεων που πραγματοποιούνται στον τουρισμό μιας χώρας υποδοχής και φιλοξενίας τουριστών, συγκεκριμένα δε με τις θετικές ή και αρνητικές επιδράσεις που προκαλούν αυτές. Τόσο, οι θετικές όσο και οι αρνητικές επιδράσεις των τουριστικών θα πρέπει οπωσδήποτε να λαμβάνονται σοβαρά υπόψη, όταν αξιολογούνται οι ωφέλειες ή και τα κόστη τους, ώστε να αποφεύγεται όσο το δυνατό περισσότερο γίνεται η εκτέλεση αντιπαραγωγικών έργων τουριστικής υποδομής και ανωδομής και οι συνυφασμένες με αυτήν αρνητικές επιδράσεις. Αυτό μπορεί χωρίς άλλο να επιτευχθεί, η πραγματοποίηση τουριστικών επενδύσεων γίνει με ορθολογιστικά κριτήρια και κυρίως αν προκαταβολικά διαπιστωθεί ότι αυτές πράγματι και θα προωθήσουν την ανάπτυξη του τουρισμού και κατ' επέκταση την ανάπτυξη ή μεγέθυνση της οικονομίας μιας χώρας υποδοχής και φιλοξενίας τουριστών.

Εκτός, όμως, από καθαρά οικονομικά κριτήρια, θα πρέπει όταν αναλύονται οι ωφέλειες και τα κόστη των επενδύσεων που πραγματοποιούνται στον τουρισμό, να

λαμβάνονται υπόψη και άλλα κριτήρια, ποιοτικής υφής κατά κύριο λόγο, που να ανταποκρίνονται περισσότερο στις σύγχρονες εξελίξεις και στη βαθύτερη έννοια της τουριστικής ανάπτυξης. Εδώ θα πρέπει να ειπωθεί ότι υπεισέρχονται οι κοινωνικοί, πολιτιστικοί και περιβαλλοντικοί παράγοντες, δηλαδή τα στοιχεία εκείνα που ασκούν επίδραση στην κοινωνική και βιολογική υπόσταση του ανθρώπου στο χώρο και επιβάλλουν κριτήρια ποιοτικά κοινωνικής απόκλισης.

Σύμφωνα με τις νεότερες αντιλήψεις για την οικονομική ανάπτυξη που, όπως είναι φυσικό, ισχύουν και για την τουριστική ανάπτυξη, η εναλλακτική χρήση του πόρου αποκτά εντελώς ιδιαίτερη σημασία. Έτσι, λοιπόν, αποφεύγεται η αντιοικονομική χρησιμοποίηση του, ενώ παράλληλα πετυχαίνεται άμβλυνση των εισοδηματικών διαφορών, συνεκτίμηση του κόστους σε συνάρτηση με το χρόνο, τη μόλυνση της ατμόσφαιρας, τη ρύπανση του περιβάλλοντος κλπ. Με άλλα, λόγια από εδώ και πέρα θα πρέπει σαν αναλυσκόμενος πόρος εκτός από την εργασία, το έδαφος, το κεφάλαιο ή την επιχειρηματικότητα να θεωρείται και ο χρόνος, αλλά και οι μεταβολές, γενικά, των στοιχείων του περιβάλλοντος που μπορούν να ποσοτικοποιηθούν, δηλαδή να αποκτήσουν αριθμητική έκφραση. Τα στοιχεία αυτά, όμως, που στην περίπτωση του τουρισμού αποτελούν μεν την πεμπτούσια του "τουριστικού προϊόντος πλην όμως δεν αναπαράγονται, η ανάλυση της σκοπιμότητας των τουριστικών επενδύσεων και κατ' επέκταση της αποδοτικότητας τους αποκτά χωρίς άλλο εντελώς ιδιαίτερη σημασία και χρησιμότητα.

Ο τουρισμός δεν αποτελεί τυχαίο φαινόμενο των εξελιγμένων, σήμερα κοινωνιών, αλλά χρονολογείται από χιλιάδες χρόνια. Στην αρχαιότητα, όμως, ήταν οπωσδήποτε διαφορετικός απ' ό,τι είναι σήμερα. Συγκεκριμένα ήταν υποτυπώδης.

Τη σύγχρονη του μορφή ο τουρισμός άρχισε ουσιαστικά να αποκτά μετά το τέλος των εχθροπραξιών του Β' Παγκόσμιου Πολέμου, όταν βαθμιαία μεν, αλλά σταθερά έπαυε, να αποτελεί προνόμιο των λίγων και γινόταν και περισσότερο δικαίωμα των πολλών. Στην πραγματικά εντυπωσιακή ανάπτυξη του τουρισμού συνέβαλλαν πολλοί παράγοντες, κυρίως όμως η ανάπτυξη των μέσων συγκοινωνίας και επικοινωνίας, η βελτίωση του κατά κεφαλήν εισοδήματος των ανθρώπων, η άνοδος "του πολιτιστικού τους επιπέδου, ο περισσότερος χρόνος που έχουν στη διάθεση τους, η καθιέρωση πληρωμένων διακοπών των εργαζομένων και η ανάπτυξη του κοινωνικού τουρισμού. Η ανάπτυξη του τουρισμού σε μια χώρα συνεπάγεται οικονομικές επιδράσεις κατά κύριο λόγο, που κάτω από προϋποθέσεις μπορούν να συμβάλουν αποφασιστικά στην ανάπτυξη της οικονομίας της, κατ' επέκταση δε και .

στην αύξηση της ευημερίας ενός σημαντικού τμήματος του πληθυσμού, της. Για να είναι, όμως, αποδοτικός τουρισμός, θα πρέπει η ανάπτυξη του να είναι ελεγχόμενη και προγραμματισμένη, ώστε να πραγματοποιείται αυτή αρμονικά με τους άλλους κλάδους οικονομικής δραστηριότητας και κυρίως με τους βασικούς, δηλαδή τη γεωργία με: την ευρύτερη έννοια, τού όρου και τη βιομηχανία.

Είναι αλήθεια ότι ο τουρισμός ξεχωρίζει από άλλους κλάδους οικονομικής δραστηριότητας εξαιτίας ορισμένων οικονομικών χαρακτηριστικών του. Σαν άυλο και άστατο' εξαγωγίμο προϊόν που είναι, υπόκειται σε εποχιακές διακυμάνσεις, καθώς επίσης επηρεάζεται σε μεγάλο βαθμό από ορισμένες εξωτερικές επιδράσεις. Και ακόμα εμφανίζει υψηλή ελαστικότητα ως προς την τιμή και το εισόδημα.

Ο τουρισμός έχει επίσης ορισμένα συγκριτικά πλεονεκτήματα, που μπορούν να διαπιστωθούν όταν παραβάλλονται οι εξαγωγές προϊόντων του με αυτές άλλων προϊόντων και ιδιαίτερα αυτών της πρωτογενούς παραγωγής. Επίσης οι εξαγωγές τουριστικών-προϊόντων συμπληρώνουν αυτές άλλων προϊόντων, συμβάλλοντας έτσι στη διαφοροποίηση της εξαγωγικής βάσης μιας χώρας, και κατ' επέκταση των συναλλαγματικών της κερδών, που τόσο ανάγκη αυτή έχει ιδιαίτερα δε όταν αυτή βρίσκεται στο στάδιο της ανάπτυξης και το νόμισμά της δεν έχει εξωτερική μετατρεψιμότητα, δηλαδή δεν είναι σκληρό.

Σημασία του τουρισμού για την οικονομία

Εισαγωγή

Η βιομηχανία ταξιδιών και τουρισμού είναι η μεγαλύτερη και η πιο ποικιλόμορφη στον κόσμο. Πολλές χώρες, ιδιαίτερα οι αναπτυσσόμενες, οι οποίες δεν έχουν ανταγωνιστικό πλεονέκτημα σε άλλες βιομηχανίες, στηρίζονται στη δυναμική βιομηχανία του τουρισμού ως την κύρια πηγή δημιουργίας εσόδων, απασχόλησης, ανάπτυξης του ιδιωτικού τομέα και της υποδομής. Ο τουρισμός είναι μία πολύπλευρη βιομηχανία η οποία αποτελείται από πολλά συστατικά όπως είναι οι τουριστικοί πράκτορες, τα ταξιδιωτικά γραφεία, τα ξενοδοχεία, οι μεταφορές, κ.ά. Στην τουριστική βιομηχανία εμπλέκονται τόσο ο ιδιωτικός όσο και ο δημόσιος τομέας. Δεοντολογικά, στόχος αμφοτέρων πρέπει να είναι να ικανοποιήσουν τις ανάγκες ενός πιο σκεπτόμενου και απαιτητικού τουρίστα, αξιοποιώντας κατάλληλα τους περιορισμένους παραγωγικούς πόρους, διατηρώντας παράλληλα τις εθνικές παραδόσεις και την κουλτούρα και αναλαμβάνοντας την κοινωνική ευθύνη για τις αρνητικές επιπτώσεις, που μπορεί να έχει ο τουρισμός στην εγχώρια οικονομία και κοινωνία.

Εννοιολογική Οριοθέτηση

Το τουριστικό προϊόν είναι ένα σύνθετο, ευαίσθητο και εύθραυστο προϊόν του οποίου η ζήτηση επηρεάζεται από απρόβλεπτους και ανεξέλεγκτους παράγοντες, όπως είναι οι πόλεμοι, οι κοινωνικές αναταραχές, τα περιβαλλοντικά επεισόδια, κ.ά. Σύμφωνα με τον Παγκόσμιο Οργανισμό Τουρισμού ως τουρίστες ορίζονται οι επισκέπτες ενός προορισμού οι οποίοι διαμένουν τουλάχιστον μια νύχτα, σε συλλογικό ή ιδιωτικό κατάλυμα στον τόπο αυτό. Τα ταξιδιωτικά γραφεία πωλούν στο κοινό υπηρεσίες που αναφέρονται σε ταξίδια, κρουαζιέρες, μεταφορές, διευκολύνσεις καταλυμάτων, επισκέψεις σε αξιοθέατα και άλλα στοιχεία που περιλαμβάνονται σε ένα ταξίδι. Οι τουριστικοί πράκτορες πωλούν υπηρεσίες στο κοινό που αναφέρονται στην ευθύνη σχεδιασμού και υλοποίησης όλων των φάσεων ενός ταξιδιού.

Ο Σύγχρονος Τουρισμός

Τα επιμέρους στοιχεία που συνθέτουν το τουριστικό προϊόν μπορούν να προσφέρονται μεμονωμένα ή συνολικά με τη μορφή πακέτου. Η πρώτη μορφή τουρισμού έχει τις ρίζες της στην αρχαιότητα ενώ η σύγχρονη άρχισε να αναπτύσσεται στην Ευρώπη, με ταχείς μάλιστα ρυθμούς, τη δεκαετία του 1960. Μεταξύ των παραγόντων που συνέβαλαν σημαντικά στη γρήγορη ανάπτυξη του τουρισμού περιλαμβάνονται η μείωση των ωρών εργασίας, η βελτίωση του βιοτικού επιπέδου, η μείωση του χρόνου και του κόστους του ταξιδιού, η απλοποίηση των γραφειοκρατικών διαδικασιών στα σύνορα, η διεθνοποίηση των αγορών και η υψηλή τεχνολογία (WTO, 1995). Η τελευταία ήταν ένας βασικός παράγοντας που συνέβαλε στην ανάπτυξη του μαζικού τουρισμού. Πράγματι οι νέες τεχνολογίες αύξησαν τον ελεύθερο χρόνο και το διαθέσιμο εισόδημα των εργαζομένων, μείωσαν το κόστος μεταφοράς, γεγονός που οδήγησε στη μείωση του κόστους των διακοπών και ενίσχυσαν τις επικοινωνίες.

Από τη δεκαετία του 1960 ο τουρισμός όχι μόνον αναπτύχθηκε με ταχείς ρυθμούς αλλά άλλαξε σημαντικά σε μορφή και σε προορισμούς. Για πολλά χρόνια ο τουρισμός χαρακτηριζόταν από υψηλή συγκέντρωση σε προορισμούς (η Δ. Ευρώπη και η Β. Αμερική προσήλκυαν το 95% του παγκόσμιου τουρισμού) και σε όρους σκοπού του ταξιδιού (ψυχαγωγία - καλοκαιρινές διακοπές). Δεν υπάρχει αμφιβολία ότι και στον νέο αιώνα που διανύουμε ο τουρισμός θα συνεχίσει να είναι ένας από τους πιο δυναμικά αναπτυσσόμενους τομείς της παγκόσμιας οικονομίας (WTO, 1998):

- Περισσότεροι τουρίστες επιθυμούν να συμμετέχουν σε δραστηριότητες αναψυχής, αθλητικές εκδηλώσεις, περιπετειώδεις εκδρομές, για να μάθουν για την ιστορία, την κουλτούρα, τη φύση και τα άγρια ζώα του προορισμού που επισκέπτονται. Οι τουρίστες σήμερα συμμετέχουν σε αυτές τις δραστηριότητες πιο ενεργά σωματικά και πνευματικά σε σχέση με το παρελθόν.
- Περισσότεροι τουρίστες, σε σχέση με το παρελθόν, αναζητούν νέους προορισμούς και νέες μορφές τουρισμού. Το γεγονός αυτό παρέχει πολλές ευκαιρίες για την ανάπτυξη νέων τουριστικών περιοχών, αλλά και τη βελτίωση και επέκταση των υφισταμένων.

- Πολλοί τουρίστες πραγματοποιούν μέσα στο χρόνο περισσότερα, αλλά μικρότερης διάρκειας ταξίδια (SHORT BREAKS). Το γεγονός αυτό προσφέρει την ευκαιρία για ανάπτυξη περισσότερων τουριστικών περιοχών οι οποίες προσφέρουν ευκολίες- ανέσεις και δραστηριότητες και απευθύνονται σε τουρίστες που τις χρησιμοποιούν σε διαφορετικές εποχές μέσα στο χρόνο.
- Οι τουρίστες είναι πιο ενημερωμένοι, εξετάζουν καλύτερα τις προσφερόμενες υπηρεσίες και απαιτούν καλύτερη ποιότητα αυτών, καθώς επίσης και καλύτερη σχέση τιμής και ποιότητας (value for money).
- Περισσότεροι τουρίστες είναι κοινωνικά και περιβαλλοντολογικά ευαίσθητοι, ζητούν καλά σχεδιασμένες διακοπές, λιγότερο μολυσμένους προορισμούς και αποστρέφονται αυτούς που δεν πληρούν αυτές τις προϋποθέσεις.
- Ο τουριστικός τομέας κάνει αυξανόμενη χρήση των νέων τεχνολογιών σε θέματα όπως η κράτηση υπηρεσιών και το μάρκετινγκ. Το internet για παράδειγμα είναι σήμερα ένα εργαλείο πληροφόρησης και μάρκετινγκ.

Ο Τουρισμός ως Οικονομική Δραστηριότητα

Εισαγωγή

Ο τουρισμός αποτελεί σήμερα έναν από τους πλέον σημαντικούς κοινωνικοοικονομικούς κλάδους στον κόσμο. Αναπτύχθηκε με σταθερό μέσο ετήσιο ρυθμό 4-5% το δεύτερο ήμισυ του εικοστού αιώνα, γεγονός που τον κατέστησε σημαντικό παράγοντα του εξωτερικού εμπορίου και κύρια πηγή συναλλάγματος, πρωτοπόρο στη δημιουργία θέσεων εργασίας και με σημαντικό μερίδιο στο ΑΕΠ μίας οικονομίας (WTO, 1998). Το 1999 πραγματοποιήθηκαν 664 εκατομμύρια αφίξεις διεθνών τουριστών που δημιούργησαν έσοδα 453 δισεκατομμύρια δολάρια ΗΠΑ σε συνάλλαγμα. Σύμφωνα με τις εκτιμήσεις του Παγκόσμιου Οργανισμού Τουρισμού μέχρι το 2020 04 αφίξεις θα ανέλθουν σε 1,6 δισεκατομμύρια και τα συναλλαγματικά έσοδα θα φθάσουν τα 2 τρισεκατομμύρια δολάρια ΗΠΑ (WTO, 2000).

Το 1995 ο τουρισμός διεθνώς δημιούργησε ακαθάριστο προϊόν ύψους 3,4 τρισεκατομμύρια δολάρια ΗΠΑ, συνεισφέροντας κατά 10,9% στο διεθνές ΑΕΠ, δημιουργώντας απασχόληση περίπου 212 εκατομμύρια θέσεων και παράγοντας φορολογικά έσοδα ύψους 637 δισεκατομμύρια δολάρια ΗΠΑ.

Τα ιδιαίτερα μορφολογικά, κλιματολογικά και πολιτιστικά στοιχεία που διαθέτει η χώρα μας προσελκύουν ικανοποιητικό αριθμό τουριστών, με αποτέλεσμα ο τουρισμός να αποτελεί ήδη μία σημαντική οικονομική δραστηριότητα συμβάλλοντας κατά 18,2% στο ΑΕΠ.

Συναλλαγματικά Έσοδα της Ελλάδος

Παραδοσιακά το ισοζύγιο τρεχουσών συναλλαγών της χώρας μας είναι ελλειμματικό. Αντίθετα, το ισοζύγιο των άδηλων συναλλαγών είναι πάντα πλεονασματικό και καλύπτει ένα μέρος του ελλείμματος. Τα έσοδα από τον τουρισμό, έστω και με τα υποεκτιμημένα στοιχεία της Τραπέζης της Ελλάδος, κατέχουν το πρώτο μερίδιο στο σύνολο των συναλλαγματικών εσόδων της χώρας και ακολουθούν τα έσοδα από εξαγωγές βιομηχανικών και βιοτεχνικών προϊόντων. Μεταξύ των διαφόρων πηγών συναλλάγματος, τα έσοδα από τον τουρισμό είχαν την πιο γρήγορη άνοδο την περίοδο 1990-2000 (Πίνακας 1.1).

Πρόσφατα η Τράπεζα Ελλάδος υιοθέτησε νέα μέθοδο υπολογισμού του τουριστικού συναλλάγματος που εισέρχεται στη χώρα. Τα στοιχεία του Πίνακα 1.1,

από το 1997 έως και το 2000, έχουν εκτιμηθεί με τη νέα μέθοδο. Τα νέα στοιχεία συγκρινόμενα με τα παλαιά είναι μεγαλύτερα, γεγονός που σημαίνει ότι αυτά είναι πιο κοντά στην πραγματικότητα (οι αριθμοί μέσα στην παρένθεση, για τα έτη 1997, 1998, αποτελούν τις παλαιές εκτιμήσεις για τουριστικό συνάλλαγμα της Τράπεζας Ελλάδος).

Πίνακας 1.1

Συναλλαγματικά Έσοδα της Ελλάδος

(Εκατ. Δολάρια)

Έτος	Σύνολο Εξαγωγών		Βιοτεχνικών και Βιομηχανικών Προϊόντων		Σύνολο Αδηλων Πόρων		Τουρισμός	
	Ποσό	Δείκτης	Ποσό	Δείκτης	Ποσό	Δείκτης	Ποσό	Δείκτης
1990	6365	100,0	3441	100,0	1304!	100,0	2587	100,0
1991	6797	106,8	3321	96,5	15354	117,7	2567	99,2
1992	6009	94,4	3108	90,3	17265	132,4	3272	126,5
1993	5034	79,0	2429	70,6	17023	131,3	3335	128,9
1994	5219	81,9	2426	70,5	18767	143,9	3905	150,9
1995	5783	90,9	3075	89,4	20770	159,3	4136	159,9
1996	5770	90,6	2916	84,7	20444	156,8	3723	143,9
1997	6428	101,0	-	-	18928	145,1	5151 (3772)"	199,1
1998	6672	104,8	-	-	20929	160,5	6188 (5186)"	239,2
1999	8559	134,5	-	-	26250	201,3	8782	337,3
2000	10201	160,3	-	-	-	-	9221	356,4

Πηγή- Τράπεζα της Ελλάδος, ΕΟΤ.

Παλαιές εκτιμήσεις της Τράπεζας Ελλάδος,

Πριν την υιοθέτηση του νέου τρόπου υπολογισμού του τουριστικού συναλλάγματος που εισέρχεται στη χώρα είχε υποστηριχθεί από πολλές πλευρές, ότι τα καταγραφόμενα μεγέθη ήταν κατά πολύ μικρότερα αυτών που πραγματοποιούνται. Το γεγονός αυτό οφείλετο στα προβλήματα στατιστικής καταγραφής και αφορούσε σε ιδιομορφίες της τουριστικής δραστηριότητας (Παυλόπουλος, 1999). Πράγματι, ένα μέρος των συναλλαγματικών εισπράξεων ενώ προήρχετο από τον τουρισμό, φαίνεται ότι κατεχωρείτο σε άλλα κονδύλια των άδηλων εισπράξεων και κατά κύριο λόγο στις αναλήψεις από καταθέσεις σε δραχμές μετατρέψιμες. Αυτό είχε ως αποτέλεσμα, σύμφωνα με έρευνα Άτυπης Ομάδας Εργασίας του ΕΟΤ, να υπεκτιμάται το συνάλλαγμα που εισέρχεται στη χώρα από τον τουρισμό. Σύμφωνα με την έρευνα αυτή, η σχέση μεταξύ του συναλλάγματος που πράγματι εισήρχετο και αυτού που στατιστικά κατεγράφετο ήταν 1,67. Με άλλα λόγια, το συνάλλαγμα που πράγματι εισήρχετο στη χώρα μας από τον τουρισμό ήταν 67% μεγαλύτερο σε σύγκριση με αυτό που κατεγράφετο.

Σύμφωνα με εκτιμήσεις του ΙΤΕΠ, οι οποίες στηρίζονται σε στοιχεία άλλων ερευνών (Δ. Ψωϊνός, 1994 και Ινστιτούτο Τουριστικών και Ξενοδοχειακών Ερευνών Ρόδου) που αναφέρονται στη μέση διάρκεια παραμονής των τουριστών στη χώρα μας, καθώς και στη μέση ημερήσια δαπάνη ανά τουρίστα, για τα έτη 1993 και 1994, ανεβάζουν το πράγματι εισαχθέν τουριστικό συνάλλαγμα σε τριπλάσιο μέγεθος από αυτό που στατιστικώς κατεγράφετο. Πιο συγκεκριμένα, σύμφωνα με την έρευνα που ανατέθηκε από τον ΕΟΤ στο Αριστοτέλειο Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης το 1993, ο μέσος αριθμός διανυκτερεύσεων για αλλοδαπούς τουρίστες εκτιμάται σε 14,48, ενώ η ημερήσια κατά κεφαλή δαπάνη σε δρχ. 18.610 (ή 88,6\$). Σύμφωνα με το ΙΤΕΠ, με στατιστικό σφάλμα 10%, τόσο στην εκτίμηση της δαπάνης ανά τουρίστα όσο και στη μέση διάρκεια διαμονής, η «εισροή» συναλλάγματος, που συνεπάγονται αυτές οι παραδοχές για αφίξεις 9.200.000 κατά την περίοδο που αναφέρεται το δείγμα της μελέτης του Α.Π.Θ., πρέπει να ανέρχονται σε 9,9 δισ.\$ έναντι 3,3 της στατιστικώς καταγραφόμενης. Για το 1994, με βάση τις εκτιμήσεις του ΙΤΕΠ για μέση ημερήσια τουριστική δαπάνη 19.500 δρχ. (80,4\$) και μέσο αριθμό διανυκτερεύσεων 10 για 11.301,7 χιλ. αφίξεις, το μέγεθος του αποκτηθέντος τουριστικού συναλλάγματος ήταν της τάξεως των 9,1 δισ.\$ έναντι 3,9 δισ.\$ του στατιστικώς καταγραφέντος.

Τα παραπάνω φανερώνουν τη μεγάλη σημασία που έχει το τουριστικό συνάλλαγμα για το ισοζύγιο πληρωμών της χώρας μας, ανεξάρτητα από το γεγονός ότι δεν εμφανίζεται συγκεντρωμένο σε ένα λογαριασμό.

Συνεισφορά του Τουρισμού στο ΑΕΠ

Η υποεκτίμηση του συναλλάγματος που εισέρχεται στη χώρα μας οδηγεί και σε υποεκτίμηση της συμβολής του τουριστικού τομέα στο ακαθάριστο προϊόν της χώρας. Σύμφωνα με τα επίσημα στοιχεία, η συμβολή αυτή ανήλθε σε 14,5% του ΑΕΠ το 1998. Πρόσφατες όμως εκτιμήσεις οι οποίες στηρίζονται σε διαφορετικές μεθοδολογίες συμπίπτουν και εκτιμούν τη συμβολή του τουριστικού τομέα στο 18% του ΑΕΠ.

Σύμφωνα με την εκτίμηση του Παγκόσμιου Συμβουλίου Τουρισμού και Ταξιδιών, η οποία στηρίζεται στην κλασική μέθοδο κατάρτισης των εθνικών λογαριασμών, το μερίδιο του τουριστικού τομέα στο ελληνικό ΑΕΠ ανέρχεται σε 18,3% έναντι 14,1% που είναι το αντίστοιχο μερίδιο στην Ευρωπαϊκή Ένωση (v/ΓΤΟ, 1999). Στο ίδιο περίπου επίπεδο βρίσκεται και η εκτίμηση του ΙΤΕΠ, η οποία ακολούθησε την πολλαπλασιαστική διαδικασία προσδιορισμού του εισοδήματος (Παυλόπουλος, 1999).¹

Πίνακας 1.2		
11 Σημασία του Τουρισμού στην Ελλάδα και την Ευρωπαϊκή Ένωση (1998)		
	Ελλάδα	Ευρωπαϊκή Ένωση
Συμβολή στο ακαθάριστο εγχώριο προϊόν	18,3%	14,1%
Συμβολή στην απασχόληση	16,3%	14,5%
Συμβολή στις επενδύσεις	22,3%	15,8%

Πηγή: WTTC, 1999

Επιδράσεις στην Απασχόληση

Μία αναπτυσσόμενη τουριστική βιομηχανία δημιουργεί, με άμεσο και έμμεσο τρόπο, νέες θέσεις εργασίας στην οικονομία:

- Αυξάνει άμεσα την απασχόληση στις επιχειρήσεις που προσφέρουν καταναλωτικές υπηρεσίες τουρισμού, όπως είναι οι αεροπορικές εταιρείες, τα ξενοδοχεία, οι επιχειρήσεις ενοικίασης αυτοκινήτων, κ.λπ.
- Αυξάνει έμμεσα την απασχόληση στους κλάδους που στηρίζουν ή προμηθεύουν τους παραπάνω κλάδους, όπως είναι η γεωργία, μεταποίηση, επιχειρήσεις που προσφέρουν υπηρεσίες κοινής ωφέλειας, χρηματοδοτικές επιχειρήσεις, κ.ά.
- Αυξάνει επίσης έμμεσα την απασχόληση στο δημόσιο τομέα στους τομείς που προσφέρουν τουριστικές υπηρεσίες.

Η διεθνής εμπειρία έχει δείξει ότι τα μεγέθη της άμεσης και έμμεσης απασχόλησης που δημιουργούνται από την τουριστική βιομηχανία είναι περίπου τα ίδια, με ελαφρά μεγαλύτερο αυτό της έμμεσης απασχόλησης (WTTC, 1999). Σύμφωνα με έρευνα του Οργανισμού Τουρισμού του Καναδά, η ικανότητα του τουριστικού τομέα να δημιουργεί νέες θέσεις εργασίας είναι 1,5 φορά μεγαλύτερη σε σύγκριση με την αντίστοιχη ικανότητα του συνόλου της οικονομίας (Παυλόπουλος, 1999).

Έρευνα του Οργανισμού Οικονομικής Συνεργασίας και Ανάπτυξης (ΟΟΣΑ) έδειξε ότι ο τουρισμός δημιουργεί θέσεις εργασίας για το τμήμα του εργατικού δυναμικού που αποτελεί το «σκληρό πυρήνα» της ανεργίας (νεαρά άτομα, γυναίκες, ανειδίκευτα άτομα, κ.λπ.) και ότι οι άνεργοι που απορροφούνται από τον τουρισμό προέρχονται κατά 70% από μη τουριστικά επαγγέλματα, γεγονός που δείχνει τη σημασία του τουρισμού ως τομέα απορρόφησης ανέργων (Παυλόπουλος, 1999).

Τις παραπάνω θέσεις έρχεται να επιβεβαιώσει η ελληνική εμπειρία. Ο ελληνικός τουρισμός, όπως σημειώνεται σε επόμενο τμήμα της μελέτης, αναπτύχθηκε με μέσο ετήσιο ρυθμό της τάξης του 3,6% την περίοδο 1989-1998. Η ανάπτυξη αυτή οδήγησε το μερίδιο του τουρισμού στη συνολική απασχόληση να ανέλθει σε 16,3% έναντι 14,1% στην Ευρωπαϊκή Ένωση, το 1998 (WTTC, 1999). Πρόσφατη μελέτη, η οποία στηρίχθηκε στις ενδείξεις που παρέχουν οι κλαδικές παραγωγικότητες εργασίας, ανεβάζει το μερίδιο της απασχόλησης του τουριστικού τομέα στη συνολική

απασχόληση της οικονομίας στο 18,3% το 1994 (Παυλόπουλος, 1999). Πιο συγκεκριμένα, οι ξενοδοχειακές επιχειρήσεις απασχολούν συνολικά 97.000 άτομα, στα ενοικιαζόμενα δωμάτια απασχολούνται περίπου 40.000 άτομα, το εξω-ξενοδοχειακό τμήμα της ελληνικής τουριστικής αγοράς απασχολεί 301,000 άτομα, ενώ στους αμέσως συνδεόμενους κλάδους με τον τουρισμό απασχολούνται 463.000 άτομα. Συνυπολογίζοντας λοιπόν και τις έμμεσες επιπτώσεις που έχει ο τουρισμός σε άλλους κλάδους οικονομικής δραστηριότητας, ο αριθμός των απασχολουμένων, άμεσα και έμμεσα, ανέρχεται σε 695.000 άτομα. Είναι φανερό λοιπόν η σημασία του τουριστικού τομέα ως δημιουργού νέων θέσεων εργασίας αν ληφθεί υπόψη το υψηλό ποσοστό ανεργίας που επικρατεί στη χώρα μας, αλλά και οι ραγδαίες τεχνολογικές εξελίξεις που πραγματοποιούνται οι οποίες θα κάνουν το θέμα της ανεργίας οξύτερο.

Ένα άλλο θέμα που επίσης πρέπει να προσεχθεί ιδιαίτερα είναι η έντονη εποχικότητα που χαρακτηρίζει τον ελληνικό τουρισμό και οι συνέπειες που έχει αυτή στην απασχόληση του κλάδου. Η άμβλυνση του προβλήματος αυτού θα συμβάλει στην επίτευξη υψηλότερων ρυθμών ανάπτυξης του κλάδου και συνεπώς μεγαλύτερα οφέλη για ολόκληρη την οικονομία. Είναι ενδεικτικό της σημασίας αυτού του προβλήματος το γεγονός ότι με βάση το χρόνο λειτουργίας των διαφόρων κατηγοριών καταλυμάτων, αλλά και τα άλλα χαρακτηριστικά τους (μέγεθος, περιοχή, κ.λπ.) υπολογίζεται ότι μόνο το 35% των απασχολουμένων σε αυτά εργάζεται σε ετήσια βάση, το 40% από έξι ως οκτώ μήνες και το υπόλοιπο 25% τρεις μήνες.

Επιπτώσεις στην Περιφερειακή Ανάπτυξη

Η διεθνής αλλά και η ελληνική εμπειρία έχει δείξει ότι οι περιφέρειες μίας χώρας που έχουν σημειώσει αξιόλογη τουριστική ανάπτυξη έχουν πληγεί λιγότερο από την ανεργία (ΟΟΣΑ, 1996). Η διαπίστωση αυτή έχει ιδιαίτερη σημασία για τη χώρα μας όπου η γεωμορφολογία του ηπειρωτικού χώρου και ο νησιωτικός χαρακτήρας της κάνουν δύσκολη την ανάπτυξη του δευτερογενούς τομέα. Έτσι η τουριστική ανάπτυξη, κυρίως των νησιωτικών και παραθαλασσίων περιοχών της χώρας, αποτέλεσε τη μοναδική πηγή οικονομικής ανάπτυξης και συνέβαλε στη συγκράτηση του πληθυσμού, αλλά και στη δραστηριοποίηση παραγωγικών μονάδων που δρουν συμπληρωματικά με τον τουρισμό.

Πρόσφατη μελέτη που έγινε στη χώρα μας έδειξε ότι η τουριστική ανάπτυξη που σημειώθηκε ήταν ο κύριος παράγοντας που προώθησε την οικονομική ανάπτυξη, συγκράτησε τον πληθυσμό στην περιφέρεια και το ποσοστό ανεργίας σε χαμηλό επίπεδο σε ένα μεγάλο αριθμό περιφερειών της χώρας (Παυλόπουλος-Κουζέλης, 1999). Η μελέτη καταλήγει στο συμπέρασμα ότι χωρίς αμφιβολία υπάρχει στενή αιτιώδης σχέση μεταξύ τουριστικής ανάπτυξης και οικονομικής ανάπτυξης, πληθυσμιακής εξέλιξης και ανεργίας. Ο συντελεστής συσχέτισης μεταξύ τουριστικής και οικονομικής ανάπτυξης είναι της τάξης του 95%, ενώ μεταξύ τουριστικής ανάπτυξης και πληθυσμιακής εξέλιξης και ανεργίας είναι 65%.

Σύνοψη και Συμπεράσματα

Ο τουρισμός κατατάσσεται σήμερα διεθνώς μεταξύ των πλέον -σημαντικών βιομηχανιών με ταχείς ρυθμούς αύξησης του κύκλου εργασιών του και με σημαντική συμβολή στην οικονομική ανάπτυξη, σε εθνικό και περιφερειακό επίπεδο, στην απασχόληση και στις συναλλαγματικές εισπράξεις. Μεταξύ των συντελεστών που συνέβαλαν στη γρήγορη ανάπτυξη του τουρισμού περιλαμβάνονται η βελτίωση του βιοτικού επιπέδου, η μείωση του χρόνου και του κόστους του ταξιδιού, η διεθνοποίηση των αγορών, οι εξελίξεις στην τεχνολογία, κ.ά.

Σύμφωνα με όλες τις εκτιμήσεις ο τουρισμός θα συνεχίσει και στον νέο αιώνα να αναπτύσσεται δυναμικά παρά τις περιοδικές υφέσεις, πολιτικές αναταραχές, πολέμους, κ.λπ., που σημειώνονται. Ο Παγκόσμιος Οργανισμός Τουρισμού προβλέπει ότι οι διεθνείς αφίξεις από 668 εκατ. το 2000 θα ανέλθουν στα 1,6 δισ. το 2020.

Ο σημερινός τουρίστας έχει έντονη την επιθυμία να συμμετέχει ενεργά σε όλες τις δραστηριότητες κατά τη διάρκεια μίας επίσκεψης σε έναν προορισμό, αναζητεί νέους προορισμούς και νέες μορφές τουρισμού, δεν περιορίζεται σε ένα μόνο ταξίδι το χρόνο, πραγματοποιεί περισσότερα, αλλά μικρότερης διάρκειας, μέσα στο χρόνο, είναι πιο ενημερωμένος, περιβαλλοντικά πιο ευαίσθητος και έχει περισσότερες απαιτήσεις.

Ο τουρισμός είναι η πιο σημαντική βιομηχανία για την ελληνική οικονομία, το μερίδιό του στο ΑΕΠ είναι υψηλότερο από 18%, η συμμετοχή του στη συνολική απασχόληση ανέρχεται στο 16% περίπου, και είναι ο πλέον συναλλαγματοφόρος κλάδος της ελληνικής οικονομίας.

Ο τουριστικός τομέας και το ισοζύγιο πληρωμών

Το ισοζύγιο πληρωμών είναι ένας λογαριασμός στατιστικών εγγραφών όλων των πραγματοποιούμενων συναλλαγών μεταξύ των κατοίκων μίας χώρας με τον υπόλοιπο κόσμο. Ο κύριος λογιστικός κανόνας που το καθορίζει συνίσταται στην πιστωτική εγγραφή κάθε συναλλαγής που έχει ως αποτέλεσμα έσοδα προερχόμενα από τον υπόλοιπο κόσμο και στη χρεωστική εγγραφή κάθε συναλλαγής που επιφέρει πληρωμές στον υπόλοιπο κόσμο. Το ισοζύγιο πληρωμών καταγράφει ουσιαστικά τις χρηματικές ροές που αντιπροσωπεύουν οι πραγματικές ροές των εμπορευμάτων και των υπηρεσιών.

Ο τουρισμός θεωρείται ένας εξαγωγικός τομέας ο οποίος μπορεί να συμβάλει στη βελτίωση του ισοζυγίου πληρωμών, εφόσον ο διεθνής τουρισμός αντιπροσωπεύει μία κατανάλωση αγαθών και υπηρεσιών εκτός της χώρας προέλευσης των τουριστών. Σύμφωνα με τον Samuelson η εξαγωγική δραστηριότητα του τουριστικού τομέα συνίσταται στην πώληση αγαθών και υπηρεσιών στους διεθνείς τουρίστες από τους κατοίκους της χώρας υποδοχής. Ο Anderlia υπογραμμίζει ότι ο τουρισμός είναι ένα από τα σημαντικότερα τμήματα του ισοζυγίου πληρωμών, το οποίο υφίσταται πολλές αμφισβητήσεις.

Στην πίστωση του λογαριασμού "ταξίδια", όπως απεικονίζεται ο τουρισμός στο ισοζύγιο πληρωμών τύπου Διεθνούς Νομισματικού Ταμείου, καταχωρούνται οι δαπάνες των διεθνών τουριστών οι οποίες προορίζονται για την αγορά τουριστικών αγαθών και υπηρεσιών. Αντίστοιχα, στη χρέωση καταγράφονται οι δαπάνες για αγαθά και υπηρεσίες των κατοίκων μίας χώρας που βρίσκονται σε ταξίδι στο εξωτερικό. Το καθαρό αποτέλεσμα των πιστωτικών και των χρεωστικών λογαριασμών αντιπροσωπεύει ουσιαστικά τη διαφορά μεταξύ δύο μεικτών μεγεθών. Επομένως, δε θεωρείται ρεαλιστική η ακολουθούμενη προσέγγιση, δηλαδή η εκτίμηση του τουριστικού τομέα βάσει του χρεωστικού ή του πιστωτικού υπολοίπου του λογαριασμού "ταξίδια".

Ο υπολογισμός των καθαρών τουριστικών συναλλαγματικών εισπράξεων θα έδινε τελειώς διαφορετικά αποτελέσματα, γιατί αυτές δεν αφορούν στις εκροές συναλλάγματος που οφείλονται στις δαπάνες των κατοίκων μίας χώρας που συμμετέχουν στις διεθνείς τουριστικές μετακινήσεις, αλλά στις συναλλαγματικές δαπάνες που απαιτούνται για να επιτευχθούν οι μεικτές τουριστικές συναλλαγματικές εισπράξεις. Αυτή η κατηγορία συναλλαγματικών δαπανών καταχωρίζεται στις

χρεώσεις του ισοζυγίου πληρωμών μέσω διαφόρων άλλων στηλών, εκτός εκείνης που αφορά στα "ταξίδια".

Ο διεθνής τουρισμός δημιουργεί μία σειρά συναλλαγών που αφορούν στο λογαριασμό των τρεχουσών συναλλαγών, καθώς και στο λογαριασμό κινήσεως κεφαλαίου. Όμως, αυτές οι συναλλαγές απεικονίζονται με μη ευκρινή τρόπο στο ισοζύγιο πληρωμών. Οι τουριστικές συναλλαγές επηρεάζουν και άλλες κατηγορίες του ισοζυγίου πληρωμών. Αυτές είναι:

Τα εμπορεύματα

Αυτή η κατηγορία περιλαμβάνει στη χρέωση όλα τα προϊόντα (καταναλωτικά αγαθά, εξοπλισμοί) που εισάγονται από το εξωτερικό σε μία χώρα και αποσκοπούν στην ικανοποίηση της τουριστικής ζήτησης. Όπως αναφέραμε και προηγουμένως, η μερική ή ολική αντικατάσταση τους με προϊόντα της χώρας υποδοχής σχετίζεται άμεσα με την αναπτυξιακή και τουριστική πολιτική της χώρας.

Στην πίστωση περιλαμβάνονται όλα τα προϊόντα που πωλούνται στους τουρίστες (είδη διατροφής, είδη χειροτεχνίας, είδη λαϊκής τέχνης κ.λπ.). Αυτή η κατηγορία των αγορών από τους τουρίστες μπορεί να εκτιμηθεί με τη βοήθεια της ανάλυσης των δαπανών των τουριστών και των πραγματοποιούμενων πωλήσεων από τα συγκεκριμένα καταστήματα.

Οι υπηρεσίες

Συνήθως οι τουριστικές εισπράξεις και οι τουριστικές δαπάνες καταχωρίζονται στην κατηγορία "ταξίδια". Όμως οι υπηρεσίες, εκτός των ταξιδιών, συμπεριλαμβάνουν επίσης τις μεταφορές, τα εισοδήματα που προέρχονται από την εργασία και το κεφάλαιο.

Η κατηγορία "ταξίδια"

Αυτή περιλαμβάνει, στην πίστωση, τις δαπάνες των διεθνών τουριστών στη χώρα υποδοχής και, στη χρέωση, τις δαπάνες των κατοίκων της στο εξωτερικό. Αυτές οι δαπάνες δεν περιλαμβάνουν το μεταφορικό κόστος των διεθνών μετακινήσεων, αλλά τις δαπάνες για το κατάλυμα, την οινοποτοτροφοδοσία, την αναψυχή και τις μετακινήσεις στο εσωτερικό της χώρας υποδοχής.

Η κατηγορία "μεταφορές"

Οι δαπάνες μεταφοράς των διεθνών τουριστών (ημεδαποί, αλλοδαποί) από τη χώρα προέλευσης τους στη χώρα υποδοχής υπολογίζονται συνήθως στο λογαριασμό "μεταφορές" (εθνικές, διεθνείς). Το καθαρό αποτέλεσμα των μεταφορών θα πρέπει να προστεθεί στο λογαριασμό "ταξίδια", που αντιπροσωπεύει τις εισπράξεις και τις δαπάνες του διεθνούς τουρισμού.

Τα εισοδήματα της εργασίας

Η τουριστική δραστηριότητα, τουλάχιστον στα πρώτα στάδια της ανάπτυξης της, έχει ανάγκη από ειδικευμένο προσωπικό κυρίως στις υπανάπτυκτες και αναπτυσσόμενες χώρες. Η ανάγκη ύπαρξης ειδικευμένων στελεχών συνεχίζεται και σε μεταγενέστερα στάδια, μέσω της λειτουργίας πολυεθνικών επιχειρήσεων κάθετης ή οριζόντιας συγκέντρωσης. Αυτές οι ανάγκες προκαλούν σημαντικές συναλλαγματικές δαπάνες, οι οποίες καταγράφονται στη χρέωση του ισοζυγίου.

Τα εισοδήματα του κεφαλαίου

Αυτά αφορούν στα εισοδήματα που προέρχονται από το δανεισμό κεφαλαίων από το εξωτερικό (τόκοι) ή τις ξένες επενδύσεις στη χώρα υποδοχής. Η χώρα υποδοχής θα πρέπει να χρεώνει τις αποδόσεις των κεφαλαίων σε συνάλλαγμα, οποιαδήποτε και αν είναι η μορφή τους. Δεδομένου του διεθνούς ανταγωνισμού που υπάρχει στον τουριστικό τομέα, είναι συχνά δύσκολο στις χώρες υποδοχής να θέσουν μία σειρά περιοριστικών όρων που να επηρεάζουν αρνητικά τον επαναπατρισμό των επενδύσιμων κεφαλαίων.

Οι κινήσεις κεφαλαίων

Οι κινήσεις κεφαλαίων σχετίζονται με τη χρηματοδότηση της τουριστικής υποδομής και ανωδομή των χωρών υποδοχής των τουριστών. Στο ισοζύγιο πληρωμών εμπεριέχονται στις πιστώσεις, γιατί πρόκειται για συναλλαγματικές εισροές οι οποίες θα χρηματοδοτήσουν στη συνέχεια τα έργα της τουριστικής υποδομής και ανωδομή. Οι επιπτώσεις τους χαρακτηρίζονται μακράς διάρκειας όσον αφορά στον πιστωτικό και χρεωστικό τους χαρακτήρα στο ισοζύγιο πληρωμών, αφού

βασική τους προϋπόθεση είναι η μεταγενέστερη περιοδική επιστροφή των δανεισθέντων κεφαλαίων.

Από τα παραπάνω προκύπτει ότι ο λογαριασμός "ταξίδια" αποτελεί μία παραδοσιακή πλέον προσέγγιση της οικονομικής ανάλυσης του τουρισμού και δεν απεικονίζει παρά μόνο μερικώς τις χρηματικές ροές που δημιουργεί.

Σε μία μελέτη του, ο Π.Ο.Τ αναφέρει: "Στην πίστωση δεν επαρκεί να εκτιμήσουμε μόνο τις δαπάνες των ξένων επισκεπτών κατά τη διάρκεια της παραμονής τους εντός της χώρας, θα πρέπει να συμπεριλάβουμε τις δαπάνες μεταφοράς, τουλάχιστον όταν αυτές αφορούν μία εθνική εταιρεία. Επιπλέον, είναι απαραίτητο να υπολογίσουμε τις δαπάνες των εμπορευμάτων. Είναι αλήθεια ότι μία εκτίμηση των εμπορευμάτων είναι πολύ δύσκολη, αλλά σε κάθε περίπτωση θα πρέπει τουλάχιστον να την αναφέρουμε. Στη χρέωση είναι απαραίτητο να μην περιοριστούμε στις δαπάνες των ημεδαπών τουριστών στο εξωτερικό. Θα πρέπει να υπολογιστούν φυσικά τα έξοδα μεταφοράς όταν οι τουρίστες μετακινούνται με ξένες εταιρείες. Πρέπει επίσης να συμπεριληφθεί στο τουριστικό ισοζύγιο το σύνολο των δαπανών που οφείλονται στην παραμονή των τουριστών και επηρεάζονται από το βαθμό ανάπτυξης του τουρισμού στη χώρα υποδοχής. Πρέπει επίσης να υπολογιστούν τα εισοδήματα του απασχολούμενου αλλοδαπού προσωπικού που μεταφέρονται στο εξωτερικό. Τέλος, αρμόζει να μην παραληφθεί ο επαναπατρισμός των εισοδημάτων του κεφαλαίου".

Κατόπιν τούτου, υπογραμμίστηκε στα κράτη-μέλη του Π.Ο.Τ. η ανάγκη του να επιδιωχθεί η εφαρμογή, από το καθένα για λογαριασμό του, ενός πλήρους τουριστικού ισοζυγίου, το οποίο θα περιλάμβανε στην πίστωση και στη χρέωση το σύνολο των τουριστικών συναλλαγών.

Αναπτυξιακές Προτεραιότητες

Εισαγωγή

Η εξασφάλιση συνθηκών ικανοποιητικής μακροπροθέσμου αναπτύξεως σε συνθήκες διατηρήσεως της δυναμικής των παραγόντων αναπτύξεως αποτελεί πρώτιστο μέλημα της οικονομικής πολιτικής. Επομένως, ο προσανατολισμός της οικονομικής πολιτικής, αλλά και οι επιλογές της ιδιωτικής πρωτοβουλίας οφείλουν να υποτάσσονται στις υποδείξεις των παραγόντων που αιτιάζονται διατηρήσιμη μακροπρόθεσμη αναπτυξιακή πορεία. Πρόκειται, βασικώς, για δύο κρίσιμης σημασίας επιλογές που αφορούν αφ' ενός στους ρόλους της ιδιωτικής πρωτοβουλίας και του κράτους στην οικονομική ζωή και αφ' ετέρου στην επιλογή των κλάδων παραγωγής, στους οποίους εκτιμάται ότι είναι ρεαλιστικό να ανατεθεί ρόλος συρμού για την επί το αυτό κινητοποίηση των παραγωγικών δυνάμεων - εργασίας, κεφαλαίου και φυσικών πόρων.

Καθ' όσον αφορά στο πρώτο ζήτημα, η συσσωρευμένη εμπειρία, αλλά και επιχειρηματολογία δεν αφήνουν περιθώρια για εναλλακτική επιλογή. Η ιδιωτική πρωτοβουλία, ως δύναμη κρούσεως, αποτελεί αναπόφευκτο μονόδρομο σ' ένα περιβάλλον πολιτικής, στο οποίο η αποτελεσματική διαχείριση των οικονομικών πόρων βαρύνει πολύ ως κριτήριο επιλογής στο οικονομικό γίνεσθαι. Η κλαδική επιλογή αποτελεί δυσχερές εγχείρημα, ιδίως στην σύγχρονη τεχνολογική πραγματικότητα, η οποία μεταβάλλει τα συγκριτικά πλεονεκτήματα των επιμέρους χωρών και περιοχών κατά μη επαρκώς προβλεπτό τρόπο.

Ωστόσο, υπάρχουν συγκριτικά πλεονεκτήματα, τα οποία είναι, κατά κάποιο τρόπο, τεχνολογικώς ουδέτερα, υπό την έννοια ότι έχουν προσδιορισθεί από την Δημιουργία αφενός και από την Ιστορία αφετέρου, και τα πλεονεκτήματα αυτά είναι διατηρήσιμα ή εν πάση περιπτώσει το διατηρήσιμο αυτών είναι αποκλειστικώς εγχώριος προσδιοριζόμενο. Στην περίπτωση της Ελλάδος, τέτοια συγκριτικά πλεονεκτήματα είναι οι ακτές, η ηλιοφάνεια, το ήμερο και γλυκύ κλίμα, το πλήθος των νησιών και η αφάνταστη ποικιλία που παρέχουν για αναψυχή, οι αρχαιότητες, προκλασική αρχαιότητα, κλασική αρχαιότητα, ελληνιστική χρόνοι, βυζαντινή

περίοδος κ.ο.κ. Για άλλες χώρες συγκριτικά πλεονεκτήματα, σχετικώς απρόσβλητα από τις τεχνολογικές εξελίξεις, μπορεί να είναι ο υπόγειος πλούτος, κ.τ.λ.

Στα πλαίσια του διεθνούς καταμερισμού της εργασίας ο ασφαλέστερος δρόμος για οικονομίες με μεγάλη εξάρτηση από το διεθνές εμπόριο, όπως είναι η Ελλάδα, είναι ο έμμενος προσανατολισμός στην παραγωγή προϊόντων ελαστικής εισοδηματικής ζήτησεως, η εγχώρια προσφορά των οποίων προσδιορίζεται από παράγοντες, η ισχύς των οποίων δεν αλλάζει μακροπρόθεσμως ή αλλάζει ηπίως μόνον, για τους λόγους που ανεφέρθησαν ανωτέρω. Οι μεταβολές στην τεχνολογία, υπό ευρύτατη έννοια, δεν επηρεάζουν ούτε την ζήτηση του συγκεκριμένου προϊόντος -λόγω της μοναδικότητάς του -αλλού ούτε εναλλακτική προσφορά δημιουργούν. Τα χαρακτηριστικά αυτά ο τομέας του τουρισμού δεν τα διαμοιράζεται με κανένα άλλο κλάδο παραγωγής, υπάρχοντα ή δυνητικά, στην χώρα μας.

Δυστυχώς, στη χώρα μας, όπως και σε πολλές άλλες χώρες, η επί δεκαετίες ασκηθείσα πολιτική οικονομικής αναπτύξεως ήταν διαποτισμένη από παρωχημένες αντιλήψεις περί εκβιομηχάνισε ως αντιλήψεις οι οποίες-δεν είχαν πολύ καλές σχέσεις με την οικονομική λογική. Πρόκειται για ένα είδος βιομηχανικού φετιχισμού, ο οποίος αντανακλά μια αντίληψη (ίσως δε και ιδεολογική προκατάληψη) περί ιδιοτήτων της αναπτύξεως της βιομηχανίας που κατά μαγικό τρόπο εξασφαλίζουν την καθόλου οικονομική ανάπτυξη.

Στην σύγχρονη κοινωνία του αυξανόμενου πλήθους των αγαθών και υπηρεσιών που ικανοποιούν τις ανάγκες του ανθρώπου τις, επίσης, αυξανόμενες σε αριθμό ανάγκες και του έντονου διεθνούς ανταγωνισμού έχει μικρή σημασία τι παράγει μια κοινωνία. Η ιεράρχηση των αναγκών, από άποψη σπουδαιότητας για την ζωή του ανθρώπου, δεν σημαίνει αναγκαίως και αντίστοιχη ιεράρχηση των κλάδων παραγωγής από άποψη προτεραιότητας. Αυτό που έχει σημασία είναι το παραγόμενο προϊόν να αξιολογείται ως κατάλληλο από τους καταναλωτές και να αγοράζεται απ' αυτούς. Να παράγεται δηλ. το προϊόν, το οποιοδήποτε προϊόν, ανεξαρτήτως της σπουδαιότητας της ανάγκης την οποία ικανοποιεί, σε ποιότητα και κόστος ανταγωνιστικά στην αγορά, εγχώρια και ξένη. Η οικονομική σπουδαιότητα μιας οικονομικής δραστηριότητας δεν προσδιορίζεται από την φύση του προϊόντος που παράγει ή από την ανάγκη που ικανοποιεί προσδιορίζεται από την αξιολόγηση του προϊόντος στην αγορά, δηλ. από την στάση των δυνητικών αγοραστών απέναντι στο προϊόν.

Η Σχετική Ποσοτική Σημασία τον Τουριστικού Τομέα

Κατά την τελευταία δεκαετία άρχισε να συνειδητοποιείται τόσο σε πολιτικό επίπεδο όσο και σε επίπεδο κοινωνίας, γενικότερα, η σπουδαιότητα του τουρισμού για την μελλοντική οικονομική ανάπτυξη και την δημιουργία διεξόδου στο επιδεινούμενο πρόβλημα της ανεργίας τόσο στην Ευρώπη όσο και σε άλλες περιοχές της γης. Η συνειδητοποίηση αυτή οδήγησε στην απόφαση τόσο στα πλαίσια του Παγκόσμιου Οργανισμού Τουρισμού όσο και του ΟΟΣΑ και της Ευρωπαϊκής Ενώσεως, όπως αναληφθεί προσπάθεια μετρήσεως της συμβολής, αμέσου και εμμέσου, του τουριστικού τομέα στην δημιουργία του ΑΕΠ και στο μέγεθος της απασχολήσεως. Η κατασκευή και καθιέρωση δορυφορικών λογαριασμών για τον τουρισμό, με βάση τα αυστηρά κριτήρια καταρτίσεως των εθνικών λογαριασμών, θα παρείχε εν προκειμένω την αξιόπιστη και ολοκληρωμένη για τις οικονομικές επιπτώσεις του τουρισμού.

Οι πληροφορίες των δορυφορικών λογαριασμών έχουν σχεδιασθεί ώστε να περιλαμβάνουν το σύνολο της δραστηριότητας που συνδέεται με τον τουρισμό. Το κριτήριο που εφαρμόστηκε στην πρώτη προσπάθεια καταρτίσεως δορυφορικών λογαριασμών για τον τουρισμό είναι απλό. Ένας κλάδος παραγωγής θεωρείται ότι έχει το χαρακτηριστικό του τουρισμού αν σε περίπτωση ανυπαρξίας «τουρισμού», ο εν λόγω κλάδος θα εξαφανιζόταν ή θα περιοριζόταν δραστικά η δραστηριότητα του. Η ανάγκη αυτή ορισμού του «τουριστικού κλάδου» οφείλεται στο γεγονός ότι το χαρακτηριστικό του κλάδου τουρισμός δεν προέρχεται από τον παραγωγό αλλά από τον αγοραστή. Είναι ο αγοραστής, το χαρακτηριστικό του αγοραστή, που προσδίδει το διακριτικό χαρακτηριστικό στο προϊόν, στον κλάδο.

Με βάση τα ανωτέρω, το Παγκόσμιο Συμβούλιο Τουρισμού και Ταξιδιών (ΝΥΤΤΟ) σε συνεργασία με την Ε.Ρ.Α. (Εταιρεία Παροχής Οικονομικής Πληροφορήσεως και Συμβουλών), χρησιμοποιούν δύο έννοιες στην προσπάθεια τους να προσεγγίσουν στατιστικώς το πρόβλημα μετρήσεως του τουριστικού προϊόντος.

(α) Την έννοια του τουριστικού κλάδου, ο οποίος περιλαμβάνει τις δραστηριότητες που παράγουν αγαθά και υπηρεσίες αμέσως συνδεδόμενα με τους επισκέπτες-τουρίστες. Τέτοιες δραστηριότητες είναι τα ξενοδοχεία και τα προς αυτά εξομοιούμενα καταλύματα, τα γραφεία ταξιδιών πάσης φύσεως, ορισμένοι κλάδοι μεταφορών, κέντρα πληροφορήσεως τουριστών, κλάδοι παραγωγής αναμνηστικών κλπ.

(β) Την έννοια της τουριστικής οικονομίας, μια πολύ ευρύτερη έννοια, στην οποία υπάγονται τόσο τα αγαθά και υπηρεσίες που συνδέονται άμεσα με τον τουρίστα, όσο και παραγωγικές δραστηριότητες που εξαρτώνται σε υψηλό βαθμό, ακόμη και για την ύπαρξη τους, από την τουριστική δαπάνη (εστιατόρια, μπαρ, ορισμένοι κλάδοι μεταφορών κ.ο.κ.). Στα ανωτέρω πρέπει να προστεθούν και οι συναφείς πολλαπλασιαστικές επιδράσεις της τουριστικής δαπάνης.

Επισημαίνεται ότι η σημειωθείσα πρόοδος στην προσέγγιση μετρήσεως του μεγέθους του τουριστικού τομέα και, επομένως, στις συμβολές του τουρισμού στην διαμόρφωση και δυναμική διαμορφώσεως του ΑΕΠ, δεν είναι γνωστό ποίου βαθμού στατιστικής αξιοπιστίας τυγχάνει¹ δεν είναι γνωστό το μέγεθος του στατιστικού σφάλματος. Επίσης, δεν προκύπτει σαφώς από τα πρώτα δημοσιευθέντα ευρήματα το εννοιολογικό περιεχόμενο των κονδυλίων που περιλαμβάνονται στον δορυφορικό λογαριασμό του Ακαθάριστου Τουριστικού Προϊόντος.

Ο Πίνακας που έχει δημοσιευθεί αντιστοιχεί στον Πίνακα των Εθνικών Λογαριασμών που διαλαμβάνει τα συνθετικά μέρη της συνολικής ζήτησεως αγαθών και υπηρεσιών αφ' ενός, και της συνολικής προσφοράς, αφ' ετέρου. Ο Πίνακας δίνεται στην ακόλουθη μορφή:

Διαθέσιμα Τουριστικά Αγαθά και Υπηρεσίες και Χρήσεις Αυτών Έτος 1998	
1. Προσωπική Κατανάλωση	X
2. Επιχειρηματική Κατανάλωση	X
3, Κυβερνητικές Δαπάνες	X
4. Επενδύσεις	X
5. Εξαγωγές	X
6. Συνολική Τουριστική Ζήτηση	X
7. Τουριστικό ΑΕΠ (για το σύνολο της Οικονομίας)	X
7.1 Τουριστικό Κλαδικό ΑΕΠ	X
8. Εισαγωγές	X
9. Χυνολική Προσφορά Τουριστικών Υπηρεσιών	X
10. Συνολική Τουριστική Απασχόληση	X
10.1. Κλαδική Τουριστική Απασχόληση	X

Στον Πίνακα Α5.1 συνοψίζονται οι εκτιμήσεις για το ακαθάριστο προϊόν και την απασχόληση που έχουν πηγή την τουριστική οικονομία, για τις μείζονες περιοχές του κόσμου, ενώ στον Πίνακα Α5.2 δίνεται κατάταξη των χωρών με τα υψηλότερα ποσοστά συμμετοχής του τουριστικού ΑΕΠ και της τουριστικής απασχολήσεως στα αντίστοιχα συνολικά μεγέθη.

Πίνακας Α5.1				
Η Παγκόσμια Εγχώριο	Τουριστική Τουριστικό Προϊόν και Απασχόληση (εκτιμήσεις για το "	Οικονομία	999)	
	ΑΕΠ(Τ) (δισ. \$)	% επί του συνόλου	Απασχόληση (Τ) (σε εκατ.)	% επί του συνόλου
I. Σύνολο Κόσμου	3.549,9	11,7	192,3	8,2
II. Αμερική	1.289,5	11,1	33,8	9,6
- Β. Αμερική	,1.170,8	11,8	21,2	11,9
- Λ. Αμερική	90,0	5,6	8,9	6,0
- Καραϊβική	28,6	20,6	3,6	15,8
III. Ασία-Ειρηνικός	712,6	10,0	96,9	6,7
- Β.Α. Ασία	536,9	10,0	57,2	7,1
- Ν.Α. Ασία	81,4	10,6	15,3	7,3
- Ν. Ασία	26,5,	5,3	22,3	5,4
- Ωκεανία	67,8	14,7	2,1	16,0
IV. Αφρική	45,8	8,8	11,8	7,4
- Β. Αφρική	19,7	6,8	2,2	7,4
- Λοιπή Αφρική	26,2	11,2	9,6	7,4
V. Ευρώπη	1.460,8	14,0	47,8	13,2
-ΕΕ	1.262,7	14,1	22,1	14,5
- Λοιπή Δ. Ευρώπη	103,1	15,4	4,4	15,6
-Κεντρ. και Ανατ. Ευρώπη	95,0	11,1	21,3	11-7
VI. Μέση Ανατολή	41,3	7,3	2,0	6,1

Πηγή: WTTC, MARCH 1999.

Είναι πράγματι εντυπωσιακά τα μεγέθη ως σχετικές ποσότητες, τόσο για το σύνολο της παγκοσμίου οικονομίας όσο και τις επιμέρους περιοχές. Το 12% περίπου του παγκοσμίου εισοδήματος προκύπτει ότι παράγεται από την τουριστική δραστηριότητα, η οποία δημιουργεί αντιστοίχως θέσεις εργασίας για το 8,2% του συνολικώς απασχολουμένου εργατικού δυναμικού. Η Ευρώπη, που είναι και η τουριστικώς πλέον ανεπτυγμένη περιοχή του κόσμου πρωτοστατεί με τουριστικό προϊόν ίσο με το 14% του ΑΕΠ και τουριστική απασχόληση ίση με το 13,2% της συνολικής απασχολήσεως. Πρόκειται για μεγέθη, τα οποία ασφαλώς προϊδεάζουν για αναπτυξιακές δυνάμεις που μπορούν να αξιοποιηθούν ως συρμός για την διατήρηση ικανοποιητικού βαθμού αναπτύξεως στην εν λόγω περιοχή.

Στον Πίνακα Α5.2 καταγράφονται οι 20 σχετικώς μεγαλύτερες τουριστικώς χώρες με κριτήριο το σχετικό μέγεθος του τουριστικού προϊόντος.

Πίνακας Α5.1		
Οι 20 Χώρες με τα Υψηλότερα Ποσοστά Συμμετοχής του Τουριστικού ΑΕΠ και της Τουριστικής Απασχολήσεως στα Αντίστοιχα Συνολικά Μεγέθη		
	ΑΕΠ(Τ)/ΑΕΠ	Ε(Τα)/Ε
1. Ισπανία	22,7	24,3
2. Ιορδανία	22,5	18,7
3. Ισλανδία	21,8	21,6
4. Πορτογαλία	19,4	19,5
5. Ελλάδα	18,3	16,3
6. Αυστρία	17,3	17,2
7. Ν. Ζηλανδία	16,9	18,5
8. Κόστα Ρίκα	16,7	14,2
9. Ιρλανδία	16,5	18,8
10. Τουρκία	16,4	15,8
11. Ιταλία	16,1	18,4
12. Ελβετία	16,1	16,3
13. Φιλανδία	15,5	15,2
14. Γκάνα	15,4	15,1

15. Δανία	15,1	15,3
16. Γαλλία	14,8	14,7
17. Παραγουάη	14,7	13,9
18. Ταϊλάνδη	14,5	11,4
19. Τυνησία	13,9	12,2
20. Βέλγιο	13,8	14,2
Αστάθμητος ΜΟ	17,0	16,6

Σημείωση: Μικρά νησιά και περιοχές, όπως το Μακάο, δεν περιελήφθησαν στην κατάταξη. Υπάρχουν περί τα 20 τέτοια νησιά και περιοχές υπό ποικίλα καθεστώτα, με τουριστικό προϊόν που κυμαίνεται, μεταξύ 26% και 60% του ΑΕΠ. (Κυρίως στην περιοχή της Καραϊβικής).

Εν πρώτοις, παρατηρείται ότι από τις 20 χώρες με το σχετικώς μεγαλύτερο τουριστικό προϊόν (ως ποσοστό του ΑΕΠ) οι 15 προέρχονται από τον ευρωπαϊκό και μεσογειακό χώρο, 2 βρίσκονται στην Ν.Α./Ασία-Ειρηνικό, 2 στη Ν. Αμερική και μία στην Αφρική.

Δεύτερον, η Ισπανία διαθέτει το υψηλότερο ποσοστό τουριστικού ΑΕΠ (22,7%) καθώς και το υψηλότερο ποσοστό τουριστικής απασχολήσεως (24,3%), ενώ η Ελλάδα κατέχει την 5η θέση στην σχετική κατάταξη.

Τρίτον, η κατανομή των χωρών γύρω από τον μέσο όρο δεν είναι κανονική. Μόνο 6 από τις 20 χώρες έχουν ποσοστό τουριστικού ΑΕΠ μεγαλύτερο από τον μέσο όρο, ενώ βάσει της απασχολήσεως η κατανομή είναι πιο κανονική, με 8 χώρες πάνω από τον μέσο όρο και 2 συμπίπτουσες περίπου με τον μέσο όρο.

Τέταρτον, ο Πίνακας Α5.2 αποκαλύπτει ακόμη και ορισμένες πληροφορίες που ενδέχεται να σχετίζονται με την ποιότητα του τουριστικού προϊόντος. Επειδή το τουριστικό προϊόν συντίθεται σε υψηλό ποσοστό από υπηρεσίες, ο σχετικός αριθμός των τουριστικώς απασχολουμένων σε σύγκριση με το σχετικό μέγεθος του τουριστικού προϊόντος θα μπορούσε να εκληφθεί ως ένδειξη για την σχετική μέση ποιότητα του τουριστικού προϊόντος. Είναι εν προκειμένω χαρακτηριστικό, ότι σε 5 μόνο από τις 20 χώρες το σχετικό ποσοστό της τουριστικής απασχολήσεως είναι μεγαλύτερο του σχετικού ποσοστού του τουριστικού προϊόντος και σε 8 τα ποσοστά συμπίπτουν. Η Ελλάδα, εν προκειμένω, είναι καλύτερη μόνο σε σύγκριση με την Ιορδανία και την Ταϊλάνδη. Αυτό, ίσως, οφείλεται εν μέρει στο γεγονός ότι το ήμισυ

περίπου των διαθεσίμων κλινών αντιστοιχεί σε ενοικιαζόμενα δωμάτια, όπου η σχέση αριθμού απασχολουμένων ανά κλίνη είναι ιδιαίτερος χαμηλή.

Οι ενδείξεις από την μέχρι τώρα προσπάθεια οριοθέτησεως του μεγέθους του τουριστικού τομέα παρέχουν πλέον σοβαρή βάση για επανεξέταση τον βαθμού εμφάσεως, σε παγκόσμιο επίπεδο, που πρέπει να δίδεται στα μέτρα κλαδικής οικονομικής πολιτικής για επανεξέταση της ιεραρχήσεως των κλάδων παραγωγής στις περισσότερες χώρες του κόσμου με κριτήριο το μέγεθος και, κυρίως, τον δυναμισμό αναπτύξεως των διαφόρων κλάδων παραγωγής στα πλαίσια μιας προοδευτικώς απελευθερουμένης παγκοσμίου οικονομίας.

Το Μέγεθος του Τουριστικού Τομέα στην Ελλάδα

Καθ' ον χρόνο στο ΙΤΕΠ βρισκόταν σε τελική φάση μελέτη για εκτίμηση οικονομικών μεγεθών που συνδέονται άμεσα με την τουριστική δραστηριότητα, κατέστησαν διαθέσιμες οι σχετικές εκτιμήσεις του WTTC, οι οποίες συμπίπτουν, σχεδόν ταυτίζονται με τις εκτιμήσεις του ΙΤΕΠ. Πρέπει να σημειωθεί ότι οι εκτιμήσεις του WTTC έγιναν με διαφορετική μεθοδολογική προσέγγιση (εθνικολογιστική). Η εκτίμηση του ΙΤΕΠ ακολούθησε την πολλαπλασιαστική διαδικασία προσδιορισμού του εισοδήματος (εξατομίκευση αυτονόμων δαπανών τουριστικού προσανατολισμού, επιλογή καταλλήλου απολλαπλασιαστή), ενώ η προσέγγιση του WTTC είναι η κλασική υπολογιστική προσέγγιση καταρτίσεως των Εθνικών Λογαριασμών.

Τα ποσοτικά αποτελέσματα του ερευνητικού εγχειρήματος είναι, πράγματι, άκρως αποκαλυπτικά και επιτρέπουν όχι απλώς απόκτηση ασφαλούς γνώσεως για την συγκριτική ποσοτική σπουδαιότητα του τουριστικού τομέα, αλλά, το και σημαντικότερο, συνειδητοποίηση των ευθυνών πολιτείας και αμέσως εμπλεκομένων στην σχετική παραγωγική διαδικασία. Οι αριθμοί που παρήχθησαν υπογραμμίζουν με έμφαση το μέγεθος της σπατάλης πολύτιμων οικονομικών πόρων, οι οποίοι διετέθησαν σε μια προσπάθεια στηρίζεως μη βιώσιμων μακροπροθέσμως οικονομικών δραστηριοτήτων υπογραμμίζουν με έμφαση την ανάγκη αναπροσανατολισμού της κλαδικής οικονομικής πολιτικής, η οποία ακόμη και

σήμερα είναι προσκολλημένη σε ιδεολογήματα και φαντασιώσεις φετιχιστικού τύπου περί εκβιομηχανίσεως και περί ιεραρχίσεως των κλάδων παραγωγής με βάση την "σπουδαιότητα" τους για την κοινωνία χωρίς καμία αναφορά στην οικονομική πραγματικότητα.

Εν συνάψει, τα σημαντικότερα ποσοτικά ευρήματα της υπό δημοσίευση μελέτης του ΙΤΕΠ είναι τα ακόλουθα:

- Η τουριστική οικονομία, δηλ. το σύνολο της προστιθέμενης αξίας που προσδιορίζεται αμέσως και εμμέσως από την τουριστική ζήτηση, κυμαίνεται σήμερα στο επίπεδο 18 - 20% του ΑΕΠ.

- Η αντίστοιχη απασχόληση ανέρχεται σε 690.000 άτομα,
- Το συνάλλαγμα που αποκτάται είναι της τάξεως των 9 δισ. δολαρίων,
- Έχει αποδειχθεί σε άλλη μελέτη ότι ο τουρισμός έχει προκαλέσει σχεδόν το σύνολο της βελτιώσεως της κατανομής του περιφερειακού εισοδήματος που συντελέστηκε κατά τα τελευταία 20-30 έτη.

- Το τουριστικό συνάλλαγμα είναι 2,5 φορές μεγαλύτερο από το συνάλλαγμα από τις βιομηχανικές εξαγωγές και 1,8 φορές μεγαλύτερο από το σύνολο των εξαγωγών.

- Το 1960 το τουριστικό ακαθάριστο προϊόν ήταν ίσο με το 3% του ΑΕΠ, σήμερα είναι κοντά στο 20%.

- Στην περίοδο 1980-97 ο τουρισμός συνεισέφερε κατά 53% στην αύξηση του ΑΕΠ, έναντι μόνον 4,6% της βιομηχανίας.

- Στην περίοδο 1980-97 η αύξηση της απασχολήσεως στην τουριστική οικονομία ήταν 87% έναντι 9,2% της συνολικής απασχολήσεως και έναντι μείωσης 15% στην μεταποίηση.

Ο τουρισμός έχει πάρει οριστικά τη σκυτάλη ως πρωταγωνιστής στην αναπτυξιακή διαδικασία, ως πρωταθλητής χωρίς ορατό αντίπαλο προς το παρόν. Η σημαντική αυτή διαπίστωση πρέπει να αφυπνίσει, επιτέλους, τους αρμοδίους φορείς, ιδιαιτέρως, αν γίνει αναφορά στο σοβαρό πλέον πρόβλημα της ανεργίας. Ο τουρισμός και εδώ πρωτοστατεί ακόμη και έναντι όλων των κλάδων των υπηρεσιών, διότι σε αντίθεση με αυτούς, έχει πεδίο αναφοράς τη μεγάλη και διευρυνόμενη διεθνή αγορά. Χωρίς καμία υπερβολή μπορεί να υποστηριχθεί ότι το βασικό εμπόδιο ταχείας και συνεχούς αναπτύξεως του τουριστικού τομέα είναι οι δυνατότητες προσφοράς των σχετικών ανθρωπογενών υπηρεσιών - υπηρεσιών ανταγωνιστικών σε τιμές και ποιότητα. Αυτό πρέπει να γίνει ευρύτερα ανιληπτό, ώστε όχι μόνον οι κρατικός

κατανεμόμενοι πόροι αλλά και ορισμένες θεσμικές δομές να προσαρμοσθούν στις ανάγκες της κοινωνίας, που πηγάζουν από τη δεσπόζουσα θέση του τουρισμού στην οικονομία.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 4^ο

**Η ΤΟΥΡΙΣΤΙΚΗ ΑΝΑΠΤΥΞΗ ΚΑΙ ΣΕ ΤΙ
ΑΠΟΒΛΕΠΕΙ**

Η τουριστική ανάπτυξη και σε τι αποβλέπει

Η οικονομική σημασία του τουρισμού και ο ρόλος που διαδραματίζει αυτός στην ανάπτυξη και πρόοδο των σύγχρονων κοινωνιών έχει γίνει μια κοινή συνείδηση στις πολιτικές εξουσίες των χωρών και κυρίως αυτών που πασχίζουν να διακόψουν το φαύλο κύκλο της φτώχειας και της μιζέριας (Διάγραμμα 4.1.) που τις μαστίζει. Γι' αυτό και καταβάλλεται σοβαρή προσπάθεια εκ μέρους τους να αναπτύξουν τον τόσο σημαντικό αυτόν κλάδο οικονομικής δραστηριότητας της οικονομίας τους και μάλιστα όσο το δυνατό δυναμικότερα και γρηγορότερα γίνεται. Πέρα από αυτό, όμως, τα αναπτυξιακά προβλήματα του τουρισμού σε τοπικό, περιφερειακό, εθνικό και διεθνές επίπεδο απασχολούν σοβαρά και ορισμένους διεθνείς οργανισμούς, όπως για παράδειγμα ο Παγκόσμιος Οργανισμός Τουρισμού (Π.Ο.Τ.), η Ευρωπαϊκή Ένωση (Ε.Ε.) και ο Οργανισμός Οικονομικής Συνεργασίας και Αναπτύξεως (Ο.Ο.Σ.Α.) και το σημαντικότερο απ' όλα να ευαισθητοποιούν την κοινή γνώμη, με αποτέλεσμα να δείχνει αυτή ολοένα και μεγαλύτερο ενδιαφέρον γι' αυτά.

Η συστηματική μελέτη των προβλημάτων της τουριστικής ανάπτυξης και η διερεύνηση των αρχών και κανόνων που τη διέπουν έχουν γίνει μια σήμερα μια επιτακτική αναγκαιότητα. Ιδιαίτερα στη σημερινή φάση της εξέλιξης του τουρισμού, η τάση αυτή γίνεται ολοένα και εντονότερη, μια και θεωρείται βέβαιο ότι οι πρόοδοι που σημειώνονται διεθνώς προς την κατεύθυνση αυτή θα οδηγήσουν σε μια ορθολογιστικότερη, αποτελεσματικότερη και επωφελέστερη αντιμετώπιση τους.

Η τουριστική ανάπτυξη με την πιο πλατειά έννοια του όρου σημαίνει σε γενικές γραμμές ανοδική εξέλιξη του τουρισμού, σαν κλάδου οικονομικής δραστηριότητας της οικονομίας μιας χώρας, που συντελείται βασικά με την πληρέστερη αξιοποίηση και ορθολογιστικότερη εκμετάλλευση των ανεπαρκών τουριστικών πόρων, με την αύξηση της τουριστικής παραγωγής και την ποιοτική βελτίωση της, μα πάνω απ' όλα με την προσαρμογή της στις ανάγκες η επιθυμίες των τουριστών, δηλαδή στην τουριστική ζήτηση.

Στο σημείο αυτό θα πρέπει εντελώς ιδιαίτερα να τονιστεί η ποιοτική άποψη της τουριστικής ανάπτυξης και αυτό εξαιτίας του γεγονότος ότι συνδέεται άμεσα με διαρθρωτικές μεταβολές στην οικονομική δραστηριότητα του τουρισμού, αλλά παράλληλα και μια σειρά θεσμικών και οργανωτικών αλλαγών που πρέπει

απαραίτητα να τις συνοδεύουν ή και να προηγούνται αυτών χρονικά όταν και όπου κάτι τέτοιο κρίνεται σκόπιμο. Με άλλα λόγια η τουριστική ανάπτυξη προϋποθέτει μεταβολές διαρθρωτικής φύσης στην παραγωγή τουριστικών αγαθών και υπηρεσιών, καθώς επίσης σημαντικές αλλαγές και βελτιώσεις των θεσμών που αφορούν στην οργάνωση και λειτουργία της τουριστικής παραγωγής.

Ο στόχος ανάπτυξης της τουριστικής οικονομίας είναι συνήθως μεσοχρόνιος ή μακροχρόνιος και αυτό γιατί η επίτευξη του εξαρτάται από την αύξηση της παραγωγικής δυνατότητας της. Κάτω από προϋποθέσεις είναι δυνατό να επιτευχθούν βελτιώσεις σε μια τουριστική οικονομία στο βραχυχρόνιο διάστημα, σε ό,τι αφορά στην ποσότητα του τουριστικού προϊόντος που παράγεται και την ικανοποίηση των τουριστικών αναγκών ή επιθυμιών των ντόπιων και ξένων τουριστών, χωρίς όμως να μεταβληθούν οι ποσότητες των παραγωγικών συντελεστών που χρησιμοποιούνται στην παραγωγική διαδικασία. Οι οποιοσδήποτε βελτιώσεις προς αυτήν την κατεύθυνση δεν έχουν καμιά απολύτως σχέση με την ανάπτυξη της τουριστικής οικονομίας, παρά μόνο με την αύξηση της αποδοτικότητας των παραγωγικών της συντελεστών και κατ' επέκταση της αποδοτικότητας της τουριστικής οικονομίας.

Η διαφορά μεταξύ της βελτίωσης της αποδοτικότητας μιας τουριστικής οικονομίας και της ανάπτυξης της μπορεί να δειχτεί γραφικά με τη βοήθεια του διαγράμματος 4.2., που απεικονίζει την υποθετική καμπύλη της παραγωγικής δυνατότητας της ΠΠ σε μια ορισμένη χρονική περίοδο. Αν, λοιπόν, υποθεθεί για ευκολία, στην ανάλυση που ακολουθεί, ότι η τουριστική οικονομία για την οποία ο λόγος παράγει μόνο δυο κατηγορίες υπηρεσιών φιλοξενίας και συγκεκριμένα πέντε αστέρων και δυο αστέρων, η παραγωγική της δυνατότητα, δηλαδή η θέση του ορίου ΠΠ της υποθετικής καμπύλης της παραγωγικής της δυνατότητας, καθορίζεται από τους παραγωγικούς συντελεστές και την τεχνολογία που χρησιμοποιείται στην παραγωγική διαδικασία.

Αν σε ένα χρόνο, για οποιοδήποτε λόγο, η τουριστική οικονομία αυτή λειτουργεί με υποαπασχόληση, με ανειδίκευτο εργατικό δυναμικό, με κακή οργάνωση κλπ. Είναι φυσικό να μην μπορέσει να μεγιστοποιήσει την αποδοτικότητα της και σαν συνέπεια αυτού να παράγει μικρότερες ποσότητες υπηρεσιών φιλοξενίας από εκείνες που κανονικά θα της επέτρεπαν οι τουριστικοί της πόροι και η τεχνολογία που χρησιμοποιεί στην παραγωγική διαδικασία. Για παράδειγμα παράγει το συνδυασμό Α, ενώ κάτω από άλλες συνθήκες θα μπορούσε να παράγει το συνδυασμό Β ή Γ ή κάποιον άλλο από εκείνους που ορίζονται από την καμπύλη ΠΠ.

Η ορθολογιστική συμπεριφορά των μεμονωμένων τουριστικών μονάδων και η λήψη κατάλληλων μέτρων τουριστικής πολιτικής θα βοηθούσαν την τουριστική οικονομία αυτή να φύγει από το συνδυασμό Α των ποσοτήτων υπηρεσιών φιλοξενίας που παράγει και να φτάσει το όριο ΠΠ.

Αν πάλι για λόγους που θα εξεταστούν αμέσως πιο κάτω, αυξηθούν με το πέρασμα του χρόνου οι παραγωγικές δυνατότητες της τουριστικής οικονομίας για την οποία ο λόγος, η καμπύλη ΠΠ της παραγωγικής της δυνατότητας θα μετακινηθεί προς τα δεξιά, έστω στη θέση Π₁Π₁. Αυτή ακριβώς η αύξηση της παραγωγικής δυνατότητας της τουριστικής οικονομίας και όχι απαραίτητα αυτή της πραγματικής παραγωγής υπηρεσιών φιλοξενίας αντιπροσωπεύει την ανάπτυξη ή μεγέθυνση του κλάδου οικονομικής δραστηριότητας για τον οποίο ο λόγος της του-ή οικονομίας.

Η αύξηση της συνολικής ποσότητας υπηρεσιών φιλοξενίας από τους πόρους και την τεχνολογία που έχει στη διάθεση της μια τουριστική οικονομία, δεν πρέπει να θεωρείται ότι έχει δυναμικό και μακροχρόνιο χαρακτήρα, αλλά αντίθετα στατικό και βραχυχρόνιο, επειδή δεν προϋποθέτει διαρθρωτικές μεταβολές στον παραγωγικό της μηχανισμό και θεσμικές αλλαγές που αφορούν στην οργάνωση και λειτουργία του μηχανισμού παραγωγής υπηρεσιών φιλοξενίας. Από μικροτουριστικής άποψης, το θέμα εντοπίζεται κατά κύριο λόγο στη βελτίωση του τρόπου κατανομής των συντελεστών παραγωγής υπηρεσιών φιλοξενίας μεταξύ των διαφόρων ξενοδοχειακών επιχειρήσεων, καθώς επίσης στη χρησιμοποίηση των σωστών αναλογιών τους στην παραγωγική διαδικασία. Από μακροτουριστικής άποψης πάλι, το κύριο θέμα εντοπίζεται στο πώς να προσαρμοστεί στο βραχυχρόνιο διάστημα η συνολική ζήτηση υπηρεσιών φιλοξενίας στο επίπεδο εκείνο, που θα εξασφαλίζει πλήρη απασχόληση της τουριστικής οικονομίας. Οι βραχυχρόνιες αυτές προσαρμογές θεωρείται ότι μπορούν να γίνουν χωρίς να χρειαστούν βασικές διαρθρωτικές μεταβολές στην τουριστική οικονομία, που στην πράξη μπορούν να αποδειχτούν χρήσιμες για την αύξηση της αποδοτικότητας της.

Αντίθετα, με όσα εκτέθηκαν πιο πάνω, η διαδικασία που ακολουθείται στην αύξηση της παραγωγικής δυνατότητας της τουριστικής οικονομίας θεωρείται ότι έχει χαρακτήρα δυναμικό και μακροχρόνιο. Έτσι, λοιπόν, για να αυξηθούν ουσιαστικά οι ποσότητες των συντελεστών παραγωγής υπηρεσιών φιλοξενίας και να βελτιωθεί η τεχνολογία που χρησιμοποιείται στην παραγωγική τους διαδικασία, χρειάζονται συνήθως μακριά περιθώρια χρόνου και αναμονής, πολλές φορές δε και αλλαγές της συμπεριφοράς των μεμονωμένων μονάδων, που στο παράδειγμα που δόθηκε είναι

ξενοδοχειακές επιχειρήσεις, της οργάνωσης της τουριστικής οικονομίας και της διάρθρωσης του παραγωγικού της μηχανισμού. Η διαδικασία αυτή είναι ουσιαστικά διαδικασία αύξησης της δυνατότητας συνολικής παραγωγής υπηρεσιών φιλοξενίας πέντε αστέρων και δυο αστέρων και κατ' επέκταση της συνολικής προσφοράς τους στην τουριστική αγορά.

Συμπερασματικά μπορεί να ειπωθεί, κατόπιν όσων εκτέθηκαν πιο πάνω, ότι η βραχυχρόνια διαδικασία βελτίωσης της αποδοτικότητας της τουριστικής οικονομίας κάθε άλλο παρά οποιαδήποτε σχέση έχει με τη μεσοχρόνια ή μακροχρόνια διαδικασία της τουριστικής ανάπτυξης. Αναμφίβολα η αποδοτικότερη λειτουργία της τουριστικής οικονομίας μπορεί χωρίς άλλο να δημιουργήσει τις απαραίτητες προϋποθέσεις που διευκολύνουν την τουριστική ανάπτυξη, όπως για παράδειγμα όταν αυξάνεται το τουριστικό εισόδημα, αυξάνονται οι επενδύσεις που πραγματοποιούνται σε πάγια κεφάλαια και κεφαλαιουχικό εξοπλισμό κλπ. και σαν συνέπεια αυτών αυξάνεται και η παραγωγική δυνατότητα της τουριστικής οικονομίας.

Επίσης θα πρέπει να ειπωθεί ότι όσο διαρκεί η ανάπτυξη μιας τουριστικής οικονομίας, η συνεχής αποδοτική λειτουργία του παραγωγικού της μηχανισμού της επιτρέπει να επιταχύνει το ρυθμό της ανάπτυξης της και αυτό γιατί αποφεύγεται η σπατάλη της μη χρησιμοποίησης ή της κακής χρησιμοποίησης μέρους των παραγωγικών της συντελεστών που, όπως είναι γνωστό, βρίσκονται λίγο-πολύ σε ανεπάρκεια.

Η δυναμική και οι ωφέλειες της τουριστικής ανάπτυξης

Ο τουρισμός κάτω από προϋποθέσεις αναμφίβολα αποτελεί ένα σημαντικό κλάδο οικονομικής δραστηριότητας, η σημασία του οποίου σε καμιά περίπτωση δεν μπορεί να αμφισβητηθεί και πολύ περισσότερο να αποσιωπηθεί. Γι' αυτό και οι πολιτικές ηγεσίες πολλών χωρών επιδιώκουν να τον αναπτύξουν, εντελώς δε ιδιαίτερα αυτών που για ίδιους ή διαφορετικούς λόγους δεν έχουν κατορθώσει ακόμα να διακόψουν το φαύλο κύκλο της φτώχειας και της μιζέριας που τις μαστίζει.

Προς αποφυγή δημιουργίας λαθεμένων εντυπώσεων κρίνεται σκόπιμο στο σημείο αυτό να διευκρινιστεί, ότι η τουριστική ανάπτυξη σε καμιά περίπτωση δεν μπορεί να αποτελέσει πανάκεια για την επίλυση των διαφόρων οικονομικών και

κοινωνικών προβλημάτων που αντιμετωπίζουν πολλές χώρες και ιδιαίτερα οι αναπτυσσόμενες. Οποσδήποτε, όμως, μπορεί αυτή ανάλογα με την περίπτωση να συμβάλει στο μέτρο του εφικτού άλλοτε λιγότερο και άλλοτε πάλι περισσότερο στην επίλυση τους.

Η διεθνής πρακτική έχει αποδείξει ότι τα κράτη εκείνα που θέλουν αλλά και μπορούν να αναπτυχθούν τουριστικά, ωφελούνται κατά κανόνα πολλαπλά από την ανάπτυξη του τουρισμού και ειδικότερα του διεθνούς ενεργητικού τουρισμού επειδή αυτός:

- (α) Αποτελεί σημαντική συναλλαγματοφόρα πηγή, το δε συνάλλαγμα που εισρέει από αυτόν καλύπτει σε πολλές περιπτώσεις ένα μεγάλο ποσοστό του ανοίγματος του ελλείμματος του ισοζυγίου τρεχουσών συναλλαγών.
- (β) Συμβάλλει στην ανάπτυξη ή μεγέθυνση πολλών κλάδων οικονομικής δραστηριότητας, επειδή τα χρήματα που δαπανούν οι ξένοι και ντόπιοι τουρίστες διοχετεύονται μέσω τουριστικών και άλλων , επιχειρήσεων σε άλλους κλάδους οικονομικής δραστηριότητας για την αγορά διαφόρων αγαθών και υπηρεσιών, με αποτέλεσμα να τονώνεται σημαντικά η εγχώρια παραγωγική και εμπορική δραστηριότητα σε τοπικό, περιφερειακό και εθνικό επίπεδο.
- (γ) Δημιουργεί ικανοποιητικό αριθμό νέων θέσεων εργασίας, πλήρους και μερικής απασχόλησης, έστω και αν αυτές έχουν τις περισσότερες φορές εποχιακό χαρακτήρα και κυρίως τις δημιουργεί εκεί που άλλοι κλάδοι οικονομικής δραστηριότητας, όπως π.χ. η βιομηχανία, η γεωργία κλπ., για λόγους που έχουν σχέση με εξωτερικές οικονομίες του τόπου ή της περιφέρειας που επιχειρείται η ανάπτυξη του, αδυνατούν να δημιουργήσουν.
- (δ) Αποφέρει έσοδα στους πληθυσμούς των περιοχών όπου αναπτύσσεται, ενώ παράλληλα συμβάλλει αποφασιστικά και στον περιορισμό του ανοίγματος της ψαλίδας που υπάρχει ανάμεσα στα εισοδήματα των κατοίκων των αστικών κέντρων και εκείνων της περιφέρειας.
- (ε) Διευκολύνει την εισροή χρημάτων στις περιοχές όπου αναπτύσσεται, το μεγαλύτερο μέρος των οποίων κυκλοφορεί μέσα σε αυτούς, δημιουργώντας ένα πρόσθετο εισόδημα για τους μόνιμους κατοίκους τους, καθώς επίσης πρόσθετα έσοδα για την τοπική αυτοδιοίκηση και γενικότερα για το κράτος.
- (στ) Προκαλεί πολλαπλασιαστικές επιδράσεις, που εκδηλώνονται με μια σειρά συναλλακτικών πράξεων και προκαλούν ποσοτικά και ποιοτικά

αποτελέσματα, οι οποίες εκτός ότι διευρύνουν τον οικονομικό ρόλο του, διευρύνουν ταυτόχρονα και τον κύκλο των κοινωνικών ομάδων που επηρεάζονται από το τουριστικό φαινόμενο.

Ας σημειωθεί ότι οι θετικές επιδράσεις από την ανάπτυξη του τουρισμού, σε τοπικό περιφερειακό ή εθνικό επίπεδο, μπορούν να γίνουν αισθητές μόνο όταν η επιχειρούμενη ανάπτυξη του πραγματοποιείται ορθολογιστικά, προγραμματισμένα και κυρίως με συνεχή και λεπτομερή έλεγχο σε κάθε διανυόμενη αναπτυξιακή φάση, πολύ περισσότερο δε όταν αυτή συνοδεύεται από παράλληλη προσπάθεια ανάπτυξης ή μεγέθυνσης των τομέων της πρωτογενούς και δευτερογενούς παραγωγής, εφόσον βέβαια αυτή είναι εφικτή. Με αυτόν τον τρόπο περιορίζονται σημαντικά οι όποιες αρνητικές επιδράσεις του τουρισμού.

Οι κυριότεροι δείκτες της τουριστικής ανάπτυξης

Αντικειμενικός σκοπός τόσο των αναπτυγμένων χωρών όσο και των αναπτυσσομένων είναι εφόσον πληρούν το μίνιμουμ των απαραίτητων προϋποθέσεων για την τουριστική τους ανάπτυξη, να την επιδιώξουν με κάθε τρόπο, προκειμένου να εκμεταλλευτούν όσο το δυνατό περισσότερο και καλύτερα γίνεται τα οικονομικά ωφέληματα που προσπορίζει αυτή. Το αν και κατά πόσο πετυχαίνεται ο σκοπός αυτός μπορεί να διαπιστωθεί σχετικά εύκολα από τις συνδυασμένες ενδείξεις ορισμένων δεικτών, οι σημαντικότεροι από τους οποίους αναλύονται συνοπτικά αμέσως πιο κάτω:

α. Του τουριστικού ισοζυγίου πληρωμών

Στο τουριστικό ισοζύγιο πληρωμών εκφράζονται συνήθως σε όρους απόλυτους ή σχετικούς τα έσοδα που διοχετεύονται στην οικονομία μιας χώρας υποδοχής και φιλοξενίας τουριστών από τους διεθνείς επισκέπτες (τουρίστες - εκδρομείς) και τις δαπάνες που πραγματοποιούνται από τους μόνιμους κατοίκους τους όταν αυτοί ταξιδεύουν στο εξωτερικό για τουριστικούς λόγους. Μια συνηθισμένη πλην όμως παραπλανητική, κατά κάποιον τρόπο, προσπάθεια εκτίμησης

της καθαρής συμβολής της τουριστικής ανάπτυξης στο τουριστικό ισοζύγιο πληρωμών είναι αυτή της παρουσίασης του καθαρού τουριστικού ισοζυγίου, που προκύπτει όταν αφαιρεθούν οι δαπάνες που πραγματοποιούν οι μόνιμοι κάτοικοι μιας χώρας υποδοχής και φιλοξενίας τουριστών, όταν ταξιδεύουν στο εξωτερικό για τουριστικούς λόγους, από τα έσοδα που προήλθαν από δαπάνες που πραγματοποίησαν επισκέπτες της. Η συμβολή, όμως, του διεθνούς τουρισμού στο τουριστικό ισοζύγιο πληρωμών μπορεί να υπολογιστεί ακριβέστερα αν συσχετιστούν οι διάφορες δαπάνες που πραγματοποιούν σε μια χώρα υποδοχής και φιλοξενίας τουριστών οι επισκέπτες της, με το κόστος που συνεπάγεται η παροχή τουριστικών υπηρεσιών που ικανοποιούν τις τουριστικές τους ανάγκες ή επιθυμίες. Ας σημειωθεί ότι το κόστος για το οποίο ο λόγος μπορεί να πάρει διάφορες μορφές, όπως για παράδειγμα συναλλαγματικά κόστη που συνεπάγονται οι εισαγωγές προϊόντων που καταναλώνονται ή χρησιμοποιούνται από τους τουρίστες, η πραγματοποίηση επενδύσεων σε τουριστικές εγκαταστάσεις στο εξωτερικό με διάφορες μορφές κλπ.

Ο υπολογισμός αυτών των συναλλαγματικών εκροών, καθώς επίσης των καθαρών συναλλαγματικών κερδών του τουρισμού αποτελεί χωρίς άλλο δύσκολο μεν πλην όμως όχι και ακατόρθωτο έργο. Η έκταση των συναλλαγματικών εκροών και ο βαθμός στον οποίο τα εισαγόμενα προϊόντα που καταναλώνονται ή γίνεται χρήση τους από τους επισκέπτες μπορούν να παραχθούν και προσφερθούν σε αυτούς στη χώρα υποδοχής και φιλοξενίας τους, ενδέχεται να διαφέρει σημαντικά. Αυτό, βασικά, μπορεί να εξαρτηθεί από διάφορους παράγοντες και συγκεκριμένα από το μέγεθος της χώρας υποδοχής και φιλοξενίας τουριστών, την πολιτική εισαγωγών που εφαρμόζεται, τη δυνατότητα που υπάρχει η τουριστική προσφορά να συμβαδίζει με την τουριστική ζήτηση, τον τύπο της επιδιωκόμενης τουριστικής ανάπτυξης και τη διαδικασία που ακολουθείται προς το σκοπό αυτό, την κατηγορία των επισκεπτών της και τέλος τον τόπο της τουριστικής ανάπτυξης.

β. Των ευκαιριών απασχόλησης που δημιουργεί ο τουρισμός

Ο τουρισμός, όπως είναι γνωστό, αποτελεί μια βιομηχανία υπηρεσιών κατά κύριο λόγο και σαν τέτοια υποστηρίζεται από τους ειδικούς επιστήμονες ότι είναι περισσότερο έντασης εργασίας και λιγότερο έντασης κεφαλαίου. Επίσης αποτελεί έναν από τους κυριότερους παράγοντες για τη δημιουργία ευκαιριών απασχόλησης

τόσο στην τουριστική βιομηχανία όσο και εκτός αυτής σε άλλους κλάδους και υποκλάδους οικονομικής δραστηριότητας. Ένα άλλο πλεονέκτημα της τουριστικής ανάπτυξης είναι ότι αυτή μπορεί να δημιουργήσει θέσεις εργασίας φτηνότερα απ' ό,τι η ανάπτυξη άλλων κλάδων οικονομικής δραστηριότητας.

Ας σημειωθεί ότι μεταξύ των διαφόρων υποκλάδων οικονομικής δραστηριότητας του τουρισμού, αυτός της ξενοδοχίας είναι περισσότερο έντασης εργασίας απ' οποιοδήποτε άλλο. Πέρα από αυτό, όμως, διαφορές εντός αυτών των υποκλάδων της οικονομικής δραστηριότητας του τουρισμού μπορούν χωρίς άλλο να διαπιστωθούν. Έτσι, λοιπόν, στις μεγάλες πολυτελείς ξενοδοχειακές μονάδες θα απαιτηθούν μεγαλύτερου ύψους επενδύσεις, ώστε να δημιουργηθούν περισσότερες ευκαιρίες απασχόλησης ανά δωμάτιο, αλλά η αναλογία κεφάλαιο - απασχόληση μπορεί στην περίπτωση για την οποία ο λόγος να είναι λιγότερη από αυτήν στις μικρότερες και απλούστερες ξενοδοχειακές μονάδες.

Φυσιολογικά, όμως, τίθεται το ερώτημα αν και κατά πόσο οι θέσεις εργασίας που δημιουργούνται στον τουρισμό είναι πραγματικές εξαιτίας του γεγονότος ότι είναι κατά κύριο λόγο εποχιακές, καθώς επίσης και σε ένα ποσοστό μερικής απασχόλησης μόνο. Εκτός τούτου οι περισσότερες από αυτές είναι χαμηλού επιπέδου, όπως χαμηλές είναι και οι προβλεπόμενες αμοιβές γι' αυτές τις θέσεις. Ο βαθμός στον οποίο τα χαρακτηριστικά αυτά μειώνουν τη συμβολή του τουρισμού στη δημιουργία θέσεων απασχόλησης εντός και εκτός της τουριστικής βιομηχανίας, θα εξαρτηθεί από πολλούς παράγοντες. Η επιδράσεις, για παράδειγμα, της εποχικότητας στην απασχόληση στον τουρισμό θα εξαρτηθεί σε μεγάλο βαθμό από την ύπαρξη ή μη ύπαρξη ζήτησης εργατικού δυναμικού για εποχιακή απασχόληση σε άλλους κλάδους οικονομικής δραστηριότητας, καθώς επίσης από την έκταση που οι προσφερόμενες θέσεις απασχόλησης είναι συμπληρωματικές ή ανταγωνιστικές αυτών του τουρισμού.

γ.Της περιφερειακής τουριστικής ανάπτυξης

Ο τουρισμός κάτω από κατάλληλες συνθήκες μπορεί για διάφορους λόγους να αποτελέσει ένα χρήσιμο "εργαλείο" για την τόνωση της οικονομίας της περιφέρειας και κατ' επέκταση για την ανάπτυξη της. Η ικανότητα που έχει η ανάπτυξη του να μειώνει τις περιφερειακές ανισορροπίες και να συμβάλει στην περιφερειακή

ανάπτυξη, θα επηρεαστεί από παρόμοιους παράγοντες με αυτούς που επηρεάζουν την έκταση των συναλλαγματικών εσόδων που πραγματοποιούνται από το διεθνή τουρισμό. Εκροές συναλλάγματος σημειώνονται τόσο σε περιφερειακό όσο και σε τοπικό ή εθνικό επίπεδο. Η έκταση των συναλλαγματικών εκροών εξαρτάται σε μεγάλο βαθμό από τη φύση της επιχειρούμενης τουριστικής ανάπτυξης στην περιφέρεια. Σε περιφέρειες όπου οι απαιτούμενοι για την τουριστική ανάπτυξη τους συντελεστές παραγωγής μπορούν να εξασφαλιστούν εντός αυτών και όπου η τουριστική ανάπτυξη εξαρτάται σε μεγάλο βαθμό από τους ντόπιους επιχειρηματίες και τον ντόπιο πληθυσμό τους, τότε πολλά από τα οικονομικά ωφελήματα που προκύπτουν από την τουριστική τους ανάπτυξη θα μπορέσουν να τα εκμεταλλευτούν κατάλληλα. Αντίθετα, όπου η τουριστική ανάπτυξη της περιφέρειας και κατ' επέκταση η οικονομική της ανάπτυξη εξαρτάται βασικά από εισαγωγές κεφαλαίων, εργασίας, τεχνογνωσίας κλπ., τότε οι εκροές από τις περιφερειακές οικονομίες μπορούν να είναι πολύ μεγάλες.

δ. Της επίδρασης του τουριστικού πολλαπλασιαστή

Οι συζητήσεις που γίνονται για τη συμβολή του τουρισμού στην περιφερειακή ανάπτυξη και γενικότερα στην οικονομική ανάπτυξη αφορά κατά κύριο λόγο στον τρόπο με τον οποίο οι δαπάνες για τον τουρισμό φιλτράρονται από άκρον σε άκρο στην οικονομία μιας χώρας υποδοχής και φιλοξενίας τουριστών, ευνοώντας έτσι και άλλους κλάδους της οικονομικής της δραστηριότητας. Αυτό είναι γνωστό σαν επίδραση του τουριστικού πολλαπλασιαστή. Ο πολλαπλασιαστής αποτελεί, όπως είναι γνωστό, ένα μέτρο της επίδρασης που ασκεί σε μια οικονομία η εισροή πρόσθετου εισοδήματος, που στην προκειμένη περίπτωση γίνεται διαμέσου του τουρισμού.

Οι πολλαπλασιαστές του τουρισμού αντανακλούν τις αλληλεξαρτήσεις τριών τύπων δαπανών και συγκεκριμένα άμεσων, έμμεσων και επαγωγικών δαπανών. Οι έμμεσες και επαγωγικές επιδράσεις από κοινού χαρακτηρίζονται μερικές φορές σαν δευτερεύουσες επιδράσεις ενώ ο τουριστικός πολλαπλασιαστής είναι ένα μέτρο των συνολικών επιδράσεων, δηλαδή των άμεσων και έμμεσων, που προκύπτουν από την πραγματοποίηση πρόσθετων τουριστικών δαπανών.

ε. Του ανταγωνισμού μεταξύ τουρισμού και άλλων κλάδων οικονομικής δραστηριότητας

Παρ' όλο ότι ο τουρισμός μπορεί να τονώσει άλλους κλάδους οικονομικής δραστηριότητας μιας οικονομίας, μπορεί επίσης να δημιουργήσει προβλήματα σε αυτούς ή και να τους ανταγωνιστεί, ειδικότερα όπου παρουσιάζεται έλλειψη εργατικού δυναμικού ή επενδυτικού κεφαλαίου. Με άλλα λόγια υπάρχουν κόστη ευκαιρίας που συνδέονται με την ανάπτυξη του τουρισμού ή με την ανάπτυξη οποιασδήποτε άλλης νέας οικονομικής δραστηριότητας, πλην όμως πόροι που διατέθηκαν για την τουριστική ανάπτυξη δεν μπορούν να χρησιμοποιηθούν σε άλλους κλάδους οικονομικής δραστηριότητας. Η έκταση που θα πάρουν τα κόστη ευκαιρίας για τα οποία ο λόγος, θα εξαρτηθούν μερικά από άλλες εναλλακτικές δυνατότητες ανάπτυξης που θα υπάρχουν.

στ. Των εσόδων του κράτους και της τοπικής αυτοδιοίκησης από τον τουρισμό

Τα κύρια οικονομικά ωφελήματα που προκύπτουν για το κράτος και την τοπική αυτοδιοίκηση, προέρχονται από φορολογικά έσοδα και συγκεκριμένα από φορολόγηση των κερδών των τουριστικών επιχειρήσεων και του εισοδήματος των απασχολουμένων στην τουριστική βιομηχανία, από κέρδη κρατικών ή / και δημοτικών τουριστικών επιχειρήσεων παροχής υπηρεσιών ή διάθεσης προϊόντων, από έμμεση φορολόγηση των τουριστών και εκδρομέων κατά την πρόσκαιρη παραμονή τους στους τουριστικούς προορισμούς των χωρών υποδοχής και φιλοξενίας τους, κλπ.

Τα έσοδα, όμως, από τον τουρισμό τόσο του κράτους όσο και της τοπικής αυτοδιοίκησης θα μειωθούν αναγκαστικά, όταν από αυτά αφαιρεθούν τα έξοδα που συνεπάγεται η ανάπτυξη της τουριστικής βιομηχανίας, όπως είναι για παράδειγμα η πραγματοποίηση επενδύσεων για έργα τουριστικής υποδομής και ανωδομής, η παροχή αναπτυξιακών κινήτρων για τον τουρισμό, η κάλυψη των εξόδων που πραγματοποιούνται για την προώθηση τουριστικών προϊόντων σε διάφορες τουριστικές αγορές, η δημιουργία κέντρων επαγγελματικής κατάρτισης ανθρώπινου

δυναμικού που θα απασχοληθεί στην τουριστική βιομηχανία κλπ. Τα έξοδα που συνεπάγεται η κατασκευή έργων τουριστικής υποδομής και ανωδομής είναι κατά κανόνα ιδιαίτερα υψηλά, κατ' επέκταση δε και ιδιαίτερα επαχθή τόσο για τις πολιτικές εξουσίες των χωρών υποδοχής και φιλοξενίας τουριστών όσο και για τις δημοτικές αρχές των τουριστικών προορισμών, καθώς αυτές θα προσπαθήσουν να αναπτύξουν τον τουρισμό όσο το δυνατό πιο γρήγορα γίνεται. Ένα τέτοιο εγχείρημα, όμως, και κυρίως εκ μέρους του κράτους θα απαιτήσει να επενδυθούν μεγάλα ποσά χρηματικού κεφαλαίου, τα οποία αρχικά τουλάχιστον θα αποφέρουν σε αυτό μικρά άμεσα έσοδα ή και καθόλου ακόμα, ενώ σε ό,τι αφορά στα έμμεσα έσοδα υπό μορφή φόρων μπορούν αυτά να αναμένονται κυρίως μεσοπρόθεσμα ή μακροπρόθεσμα. Νέα σημαντικά έξοδα μπορούν επίσης να δημιουργηθούν για τις πολιτικές εξουσίες των χωρών υποδοχής και φιλοξενίας τουριστών και τις δημοτικές αρχές των τουριστικών προορισμών, όπως για παράδειγμα αυτά που συνεπάγεται η συντήρηση του οδικού δικτύου, η αποκομιδή απορριμμάτων, η καθαριότητα των ακτών κλπ.

Η προσέγγιση της τουριστικής ανάπτυξης και πώς πρέπει να μεθοδεύεται

Μια αναπτυσσόμενη τουριστική οικονομία δεν είναι απλά σε πλεονεκτικότερη θέση για να ικανοποιήσει καλύτερα τις τουριστικές ανάγκες ή επιθυμίες των ανθρώπων που διαρκώς αυξάνουν. Επίσης μπορεί να διαθέσει περισσότερους πόρους για την επίλυση διαφόρων πρόβλημα των τουρισμού, η ύπαρξη των οποίων αποτελεί τροχοπέδη της τουριστικής ανάπτυξης, όπως είναι για παράδειγμα το οικολογικό, το χαμηλό επίπεδο επαγγελματικής κατάρτισης των ξενοδοχοϋπαλλήλων και υπαλλήλων άλλων τουριστικών επιχειρήσεων, η ανεπάρκεια τουριστικής υποδομής και ανωδομής, όπως είναι για παράδειγμα αεροδρόμια, λιμάνια, μαρίνες, αποχετευτικά έργα κλπ.

Όταν η παραγωγική δυνατότητα μιας τουριστικής οικονομίας συνεχώς αυξάνεται, είναι επόμενο ότι ένα μέρος, τουλάχιστον, του πραγματικού προϊόντος από τον τουρισμό μπορεί να χρησιμοποιείται για την ικανοποίηση νέων τουριστικών αναγκών ή επιθυμιών των ανθρώπων και για την επίλυση προβλημάτων, όπως αυτά που αναφέρθηκαν πιο πάνω, χωρίς όμως να υπάρχει ανάγκη να μειωθεί ποσοτικά ή / και ποιοτικά η ικανοποίηση των παλιών τουριστικών αναγκών ή επιθυμιών των ανθρώπων.

Σε μια τουριστική οικονομία, όμως, το πραγματικό προϊόν ή εισόδημα της οποίας δεν αυξάνεται, η αντιμετώπιση προβλημάτων που αποτελούν τροχοπέδη στην τουριστική ανάπτυξη ή η ικανοποίηση νέων τουριστικών αναγκών ή επιθυμιών των ανθρώπων μπορούν να γίνουν μόνο αν μειωθεί αντίστοιχα ο βαθμός ικανοποίησης άλλων τουριστικών αναγκών ή επιθυμιών τους ή περιοριστεί ποσοτικά ή / και ποιοτικά η ικανοποίησή τους. Κάτι τέτοιο, όμως, προκαλεί συνήθως αρνητικές αντιδράσεις εκ μέρους των τουριστών και αυτό γιατί κάθε προσαρμογή τους σε χαμηλότερο από ποσοτικής ή / και ποιοτικής άποψης επίπεδο κατανάλωσης ή χρήσης, τους δημιουργεί ψυχολογικά προβλήματα με αποτέλεσμα να τη δυσκολεύουν.

Η κατάσταση αυτή δεν θα καλυτερέψει ακόμα και αν το πραγματικό προϊόν ή εισόδημα της τουριστικής οικονομίας αυξάνεται μεν, πλην όμως με χαμηλότερο ρυθμό απ' ό,τι ο αριθμός των τουριστών και κατ' επέκταση των τουριστικών αναγκών ή επιθυμιών τους, με αποτέλεσμα τα διαθέσιμα μέσα να την επαρκούν για την ικανοποίησή τους τόσο από ποσοτικής όσο και από ποιοτικής άποψης.

Ο κλάδος οικονομικής δραστηριότητας για τον οποίο ο λόγος, η τουριστική οικονομία, αναμφίβολα μπορεί κάτω από προϋποθέσεις να είναι σημαντικότερος,

όπως σημαντικότερος μπορεί να είναι και ο λόγος που κάνει επιτακτική την ανάπτυξη του παντού όπου αυτή είναι εφικτή, δηλαδή πραγματοποιήσιμη. Παρ' όλα αυτά, όμως, η ανάπτυξη της τουριστικής οικονομίας σε καμιά περίπτωση δεν πρέπει να θεωρείται ότι μπορεί να αποτελέσει πανάκεια για τα διάφορα οικονομικά και κοινωνικά προβλήματα μιας χώρας υποδοχής φιλοξενίας τουριστών και ιδιαίτερα όταν αυτή ανήκει στην κατηγορία των αναπτυσσομένων. Μπορεί μιν να συμβάλει χωρίς άλλο στον περιορισμό του ανοίγματος του ελλείμματος του ισοζυγίου τρεχουσών συναλλαγών, στην εισροή συναλλάγματος, στη δημιουργία θέσεων εργασίας κλπ., αλλά δεν θα πρέπει να ξεχνιέται ότι η τουριστική οικονομία είναι πάρα πολύ ευαίσθητη σε οικονομικές και πολιτικές συγκυρίες. Επίσης ότι ακόμα και κάτω από φυσιολογικές συνθήκες, η οικονομική της δραστηριότητα στις περισσότερες εναλλακτικές μορφές τουρισμού υπόκειται σε περιορισμούς που αναπόφευκτα θέτει η εποχικότητα της τουριστικής ζήτησης.

Όπως ήδη ειπώθηκε, η ανάπτυξη της τουριστικής οικονομίας δεν θα πρέπει σε καμιά περίπτωση να επιχειρείται μονόπλευρα, πολύ περισσότερο μάλιστα όταν η οικονομία, της οποίας αποτελεί αναπόσπαστο μέρος, βρίσκεται ακόμα στο στάδιο της ανάπτυξης. Μια ισόρροπη και αρμονική ανάπτυξη της τουριστικής οικονομίας με τους άλλους κλάδους της οικονομικής της δραστηριότητας και κυρίως τους βασικούς, δηλαδή τη γεωργική και βιομηχανική οικονομία, εξασφαλίζει σε αυτήν τον απρόσκοπτο εφοδιασμό της με είδη διατροφής, κεφαλαιουχικό εξοπλισμό κλπ., που τόσο απαραίτητα της είναι για την παραγωγή των τουριστικών προϊόντων εκείνων που ζητούν οι τουρίστες για την ικανοποίηση των τουριστικών τους αναγκών ή επιθυμιών. Αλλά και οι θετικές επιδράσεις της ανάπτυξης της τουριστικής οικονομίας τόσο στους βασικούς όσο και τους άλλους κλάδους οικονομικής δραστηριότητας μιας οικονομίας, κάθε άλλο παρά να υποτιμηθούν μπορούν και πολύ περισσότερο να αποσιωπηθούν.:

Οι λόγοι που συνηγορούν για την τουριστική ανάπτυξη

Η απόφαση να αναπτυχθεί η τουριστική οικονομία ή να ενταθεί η προσπάθεια ανάπτυξης της σε τοπικό, περιφερειακό ή εθνικό επίπεδο, πρέπει πριν επιχειρηθεί, να μελετηθεί με μεγάλη προσοχή. Τα οικονομικά ωφέληματα που προέρχονται από τον τουρισμό είναι αναμφίβολα πάρα πολύ σημαντικά. Γι' αυτό και η ανάπτυξη της τουριστικής οικονομίας αποσπά ολοένα και περισσότερο το ενδιαφέρον τόσο των αναπτυγμένων όσο και των αναπτυσσομένων χωρών, εφόσον βέβαια υπάρχουν και οι απαραίτητες προϋποθέσεις για κάτι τέτοιο, όπως για παράδειγμα κάποιοι συνδυασμοί φυσικών, ιστορικών, αρχαιολογικών, πολιτιστικών και κλιματολογικών θέλγητρων. Είναι πέρα από κάθε αμφισβήτηση ότι η τουριστική βιομηχανία αναπτύσσεται και μεγεθύνεται ολοένα και περισσότερο. Μπορεί βραχυχρόνια να παρουσιάζει αυτή μια επιβράδυνση σε ό,τι αφορά στην ανάπτυξη της, πλην όμως οι μεσοχρόνιες ή μακροχρόνιες προοπτικές είναι καλές. Η αναμενόμενη συνεχής ανάπτυξη ή μεγέθυνση της τουριστικής βιομηχανίας βασίζεται στη συνεχή αύξηση του κατά κεφαλήν εισοδήματος των λαών, στο χαμηλότερο κόστος των τουριστικών μετακινήσεων, στο αυξανόμενο ελεύθερο χρόνο για ανάπαυλα και ξεκούραση και στις αλλαγές στα γούστα και τις προτιμήσεις των ανθρώπων για ταξίδια αναψυχής και τουριστικά αγαθά και υπηρεσίες.

Πολλοί υπέρμαχοι του τουρισμού τον είδαν σαν πανάκεια για την επίλυση των αναπτυξιακών προβλημάτων του χώρου, με την πλατειά έννοια του όρου. Η άποψη αυτή κάθε άλλο παρά σαν ρεαλιστική μπορεί να θεωρηθεί και αυτό επειδή τα οικονομικά ωφέληματα από τον τουρισμό είναι δυνατό να συνοδεύονται και από αρνητικές επιδράσεις. Μια ανασκόπηση μερικών από τα κυριότερα πλεονεκτήματα και μειονεκτήματα που προκαλεί η ανάπτυξη της τουριστικής οικονομίας, θα δείξει για ποιο λόγο είναι αναγκαίος ένας προσεκτικός προγραμματισμός της, τουριστικής ανάπτυξης.

Τα κυριότερα επιχειρήματα που συνηγορούν για την τουριστική ανάπτυξη σε τοπικό, περιφερειακό και εθνικό επίπεδο είναι ότι ο τουρισμός:

- (α) Προσφέρει ευκαιρίες πλήρους και μερικής απασχόλησης για ειδικευμένο και ανειδίκευτο εργατικό δυναμικό και αυτό γιατί πρόκειται κατά κύριο λόγο για βιομηχανία έντασης εργασίας.

- (β) Εφοδιάζει την οικονομία με συναλλαγματικούς πόρους και συγκεκριμένα με σκληρά ξένα νομίσματα που, όπως είναι γνωστό, έχουν τουλάχιστον μερική εξωτερική μετατρεψιμότητα.
- (γ) Αυξάνει τα ατομικά εισοδήματα, ενώ παράλληλα δημιουργεί συμπληρωματικό εισόδημα σε πολλές κατηγορίες ανθρώπων
- (δ) Συμβάλλει στην αύξηση του ακαθάριστου εθνικού προϊόντος.
- (ε) Προϋποθέτει την ανάπτυξη μιας απαραίτητης υποδομής που εκτός του ό,τι ενισχύει την τουριστική ανάπτυξη, τονώνει παράλληλα τόσο το τοπικό εμπόριο όσο και η μεταποιητική δραστηριότητα.
- (στ) Βοηθά στο να διαφοροποιηθεί μια οικονομία και ιδιαίτερα όταν αυτή είναι παραγωγικά μονόπλευρα προσανατολισμένη.
- (ζ) Συνθέτει μια ευνοϊκή σε παγκόσμια κλίμακα νοερή εικόνα του τουριστικού προορισμού.
- (η) Διευκολύνει τη διαδικασία του εκσυγχρονισμού με τη διαπαιδαγώγηση των νέων και της κοινωνίας, καθώς επίσης με αξίες που αλλάζουν.
- (θ) Δημιουργεί τουριστικές και ψυχαγωγικές εγκαταστάσεις που μπορεί να κάνει χρήση τους και ο τοπικός πληθυσμός, που διαφορετικά δεν θα είχε καν τη δυνατότητα να τις αποκτήσει.
- (ι) Δίνει την ευκαιρία στους ξένους να εντυπωσιαστούν θετικά από τα θέλγητρα μιας μικρής χώρας ή μιας περιοχής που δεν είναι και τόσο γνωστή.
Αντίθετα, τα κυριότερα επιχειρήματα που δεν συνηγορούν για την τουριστική ανάπτυξη σε τοπικό, περιφερειακό και εθνικό επίπεδο είναι ότι ο τουρισμός:
  - (α) Προκαλεί μια υπερβάλλουσα ζήτηση για κάθε είδους αγαθά και υπηρεσίες, που οι τουριστικοί προορισμοί κάθε άλλο παρά σε θέση είναι να ικανοποιήσουν.
  - (β) Προξενεί μεγάλες διαρροές εισοδήματος, που δεν επιτρέπουν να προκύψουν σημαντικά οικονομικά ωφελήματα.
  - (γ) Εκτρέπει επενδυτικά κεφάλαια από πρότυπα ανάπτυξης, που εμφανίζουν καλύτερες προοπτικές για κέρδη.
  - (δ) Δημιουργεί κοινωνικά προβλήματα εξαιτίας των εισοδηματικών διαφορών, των κοινωνικών αντιθέσεων και της αύξησης της εγκληματικότητας και της διαφθοράς.
  - (ε) Καταστρέφει το φυσικό περιβάλλον και διαταράσσει την οικολογική ισορροπία.

- (στ) Υποβαθμίζει λίγο-πολύ τους ιστορικούς και πολιτιστικούς χώρους.
- (ζ) Συγκεντρώνει τα μειονεκτήματα της εποχικότητας και κυρίως την περιορισμένη χρονικά παραγωγική δραστηριότητα.
- (η) Αυξάνει την ευπάθεια του προϊόντος του σε οικονομικές και πολιτικές συγκυρίες ή αλλαγές.
- (θ) Προκαλεί πληθωριστικές πιέσεις στην αξία της γης, καθώς επίσης και στην τιμή των ντόπιων αγαθών και υπηρεσιών.

Όπως διαπιστώνεται απ' όσα εκτέθηκαν πιο πάνω, ο τουρισμός κάθε άλλο παρά πανάκεια να αποτελέσει μπορεί για τα αναπτυξιακά προβλήματα ενός τόπου, μιας περιφέρειας ή μιας χώρας, Αντίθετα, μια υπέρμετρη τουριστική ανάπτυξη μπορεί να προκαλέσει μόλυνση του περιβάλλοντος, διατάραξη της οικολογικής ισορροπίας κλπ. και να οδηγήσει τελικά μάλλον σε μια υποβάθμιση της ποιότητας ζωής παρά σε μια αναβάθμιση της στο χώρο που επιχειρείται αυτή.

Η επίσκεψη ενός τουριστικού προορισμού από ένα μεγάλο αριθμό ατόμων ταυτόχρονα, δεν μπορεί παρά να δημιουργεί μια σειρά προβλημάτων σε αυτόν, όπως για παράδειγμα μόλυνση της γης, του νερού και της ατμόσφαιρας, που προκαλείται από τις διάφορες παραγωγικές μονάδες που αναπτύσσονται για να παράγουν τουριστικά και άλλα προϊόντα που ικανοποιούν άμεσα ή έμμεσα τις τουριστικές ανάγκες ή επιθυμίες των ανθρώπων, αλλά και από τους ίδιους τους επισκέπτες του τουριστικού προορισμού για τον οποίο ο λόγος ή / και τα μεταφορικά μέσα που χρησιμοποιούν κατά την παραμονή τους σε αυτόν για τη μετακίνησή τους.

Επίσης ο μεγάλος αριθμός επισκεπτών σε έναν τουριστικό προορισμό θέτει σε άμεσο κίνδυνο και την ποιότητα της ζωής του, γενικά, που σύμφωνα με όλες τις ενδείξεις θα τείνει να υποβαθμίζεται εφόσον δεν ληφθούν έγκαιρα τα κατάλληλα μέτρα για να αποτρέψουν κάτι τέτοιο. Η υποβαθμισμένη ζωή, όμως, σε έναν τουριστικό προορισμό δεν έχει αρνητικές επιδράσεις μόνο σε αυτούς που κατοικούν μόνιμα σε αυτόν, αλλά και σε αυτούς που τον επισκέπτονται.

Για όλα όσα εκτέθηκαν πιο πάνω δεν μπορεί και δεν πρέπει να καταλογίζονται ευθύνες στον τουρισμό, αλλά στην έντονη εμπορευματοποίηση του που συχνά αγγίζει τα όρια της στιγνής εκμετάλλευση και του παραλογισμού. Ο τουρισμός αναμφίβολα αποτελεί μια από τις σημαντικότερες οικονομικές δραστηριότητες στον κόσμο, πλην όμως κυβερνητικοί αξιωματούχοι και επιχειρηματίες πρέπει να σταθμίζουν προσεκτικά τα οικονομικά ωφελήματα του, ιδιαίτερα δε απέναντι σε μια ενδεχόμενη μελλοντική υποβάθμιση τόσο των ανθρώπινων όσο και των φυσικών πόρων προτού

επιδιωχθεί εκ μέρους τους η ανάπτυξη του, που πάντως πρέπει να γίνεται με μέτρο και σύνεση.

Η ανάπτυξη της τουριστικής οικονομίας σε οποιοδήποτε επίπεδο και αν επιχειρείται, πρέπει να κατευθύνεται από μια προσεκτικά προγραμματισμένη τουριστική πολιτική, η χάραξη της οποίας δεν πρέπει σε καμιά περίπτωση να παραβλέπει τις ιδέες και αρχές της ανθρώπινης ευημερίας και ευτυχίας και κυρίως να μη θυσιάζονται αυτές στο βωμό του γρήγορου και εύκολου κέρδους, όσο μεγάλο και αν είναι αυτό. Τα διάφορα κοινωνικά προβλήματα δεν μπορούν να λυθούν χωρίς την ύπαρξη μιας τουλάχιστον δυναμικά αναπτυσσόμενης οικονομία. Στη δημιουργία της, ο τουρισμός μπορεί χωρίς άλλο να συμβάλει αποφασιστικά. Η εφαρμογή μιας σωστής αναπτυξιακής πολιτικής στον κλάδο του τουρισμού μπορεί να οδηγήσει σε μια αυξανόμενη σε λογικά πλαίσια εμπορευματοποίηση του και ταυτόχρονα στη διατήρηση των φυσικών και πολιτιστικών πόρων που σε πρώτη θέση αποτέλεσαν πόλο έλξης των επισκεπτών, δηλαδή των τουριστών και εκδρομέων.

Συμπερασματικά μπορεί να ειπωθεί ότι η τουριστική ανάπτυξη προϋποθέτει να ληφθούν υπόψη ορισμένα προβλήματα που μπορεί να προκύψουν εξαιτίας της ή που είναι στενά συνυφασμένα με αυτήν, όπως είναι για παράδειγμα η μόλυνση του περιβάλλοντος, η διατάραξη της οικολογικής ισορροπίας, η οικοδομική αναρχία, η αρχιτεκτονική ρύπανση, ο καθορισμός της χρήσης της γης, η διατήρηση των φυσικών και πολιτιστικών πόρων, η τουριστική εκπαίδευση, η ανάπτυξη των συγκοινωνιών, η εξοικονόμηση της ενέργειας, η χρηματοδότηση των έργων τουριστικής υποδομής και ανωδομής και άλλα πολλά ακόμα. Για όλα αυτά, ο σωστός προγραμματισμός της τουριστικής ανάπτυξης κρίνεται εντελώς απαραίτητος και αυτό γιατί συμβάλλει στην αύξηση των ωφελειών που προκύπτουν από τα πλεονεκτήματα του τουρισμού και περιορίζει τις αρνητικές επιδράσεις των μειονεκτημάτων του.

Ο ρόλος που διαδραματίζει ο τουρισμός στην ανάπτυξη και πρόοδο των σύγχρονών κοινωνιών έχει γίνει μια κοινή συνείδηση στις πολιτικές εξουσίες των χωρών και ιδιαίτερα αυτών που για διάφορους λόγους δεν 'έχουν κατορθώσει ακόμα να διακόψουν το φαύλο κύκλο της φτώχειας και της μιζέριας που τις μαστίζει.

Ο στόχος ανάπτυξης της τουριστικής οικονομίας είναι μεσοχρόνιος ή μακροχρόνιος και αυτό γιατί η επίτευξή του εξαρτάται από την αύξηση των παραγωγικών δυνατοτήτων, της. Κατά συνέπεια η βραχυχρόνια διαδικασία

βελτίωσης της αποδοτικότητας της τουριστικής οικονομίας δεν έχει καμιά σχέση με τη μεσοχρόνια και μακροχρόνια διαδικασία της τουριστικής ανάπτυξης.

Η τουριστική οικονομία αναμφίβολα μπορεί κάτω από προϋποθέσεις να είναι σημαντικότερη, όπως σημαντικότερος μπορεί να είναι και ο λόγος που κάνει επιτακτική την ανάπτυξη της παντού όπου αυτή είναι εφικτή. Παρ' όλα αυτά, όμως, η ανάπτυξη της τουριστικής οικονομίας δεν μπορεί να αποτελέσει πανάκεια για τα διάφορα οικονομικά και κοινωνικά προβλήματα μιας χώρας και ιδιαίτερα όταν αυτή συγκαταλέγεται μεταξύ των αναπτυσσομένων. Επίσης η ανάπτυξη της τουριστικής οικονομίας σε καμιά περίπτωση δεν πρέπει να επιχειρείται μονόπλευρα, ιδιαίτερα δε όταν η οικονομία της οποίας αποτελεί αναπόσπαστο μέρος βρίσκεται ακόμα στο στάδιο της ανάπτυξης.

Αντίθετα, θα πρέπει αυτή να αναπτύσσεται ισόρροπα και αρμονικά με τους άλλους κλάδους της οικονομικής δραστηριότητας και κυρίως τους βασικούς, δηλαδή τη γεωργία με την ευρύτερη έννοια του όρου και τη βιομηχανία.

Ανεξάρτητα από το επίπεδο στο, οποίο επιχειρείται η ανάπτυξη της τουριστικής οικονομίας, θα πρέπει αυτή-οπωσδήποτε να κατευθύνεται από μια προσεκτικά προγραμματισμένη τουριστική πολιτική. Η εφαρμογή μιας σωστής αναπτυξιακής πολιτικής στον κλάδο του τουρισμού μπορεί να οδηγήσει σε μια αυξανόμενη σε λογικά πλαίσια εμπορευματοποίηση των φυσικών και πολιτιστικών πόρων, που σε πρώτη θέση αποτέλεσαν πόλο έλξης των τουριστών και των εκδρομέων.

Επίσης θα πρέπει να ειπωθεί ότι για να αυξηθούν οι ωφέλειες που προκύπτουν από την ανάπτυξη της τουριστικής οικονομίας σε μια αναπτυγμένη ή αναπτυσσόμενη χώρα υποδοχής και φιλοξενίας τουριστών, αλλά και για να περιοριστούν οι αρνητικές επιδράσεις των μειονεκτημάτων της, θα πρέπει ο προγραμματισμός της να γίνεται σωστά, δηλαδή ορθολογιστικά, και οι στόχοι που καθορίζονται να είναι εφικτοί.

ΠΡΟΫΠΟΘΕΣΗΣ ΓΙΑ ΤΗ ΧΑΡΑΞΗ ΚΑΙ ΕΦΑΡΜΟΓΗ ΜΙΑΣ ΠΡΑΛΙΣΤΙΚΗΣ ΠΟΛΙΤΙΚΗΣ ΤΟΥΡΙΣΤΙΚΗΣ ΑΝΑΠΤΥΞΗΣ

Εισαγωγή

Η οικονομική σημασία του τουρισμού έχει αναγνωρισθεί όχι μόνο από τις αναπτυγμένες οικονομικά χώρες, αλλά και από εκείνες που για κάποιους λόγους δεν έχουν κατορθώσει ακόμα να διακόψουν το φαύλο κύκλο της φτώχειας και της μιζέριας που τις μαστίζει.

Οι διαστάσεις που πήρε ο τουρισμός σαν οικονομικό και κοινωνικό φαινόμενο μετά το τέλος των εχθροπραξιών του Β' Παγκόσμιου Πολέμου και κυρίως η συνειδητοποίηση των σημαντικών οικονομικών ωφελημάτων που μπορούν να προκύψουν από αυτόν, οδήγησαν πολλές πολιτικές εξουσίες όχι μόνο στη λήψη μέτρων για την ανάπτυξη του τουρισμού, αλλά και στην αντιμετώπιση του σαν ιδιαίτερου κλάδου οικονομικής δραστηριότητας από τον οποίο μπορεί να ωφεληθεί μια οικονομία σε τοπικό, περιφερειακό και εθνικό επίπεδο. Το γεγονός αυτό είχε αναπόφευκτα σαν συνέπεια να διαμορφωθεί βαθμιαία μεν αλλά σταθερά ο τουρισμός σε μια σημαντική και δυναμικά εξελισσόμενη οικονομική δραστηριότητα, που σύμφωνα με όλες τις υπάρχουσες ενδείξεις κάθε άλλο παρά συμπτωματική ή αυθαίρετη υπήρξε. Αντίθετα, υπήρξε απόρροια της συνειδητοποίησης των κρατούντων και όχι μόνο για τις οικονομικές επιδράσεις της τουριστικής ανάπτυξης στις οικονομίες των χωρών τόσο των αναπτυγμένων όσο και των αναπτυσσομένων.

Η ορθολογιστική και μεθοδική ανάπτυξη του τουρισμού μπορεί κάτω από προϋποθέσεις να αποφέρει σημαντικά οικονομικά οφέληματα στις χώρες που την επιχειρούν. Συγκεκριμένα μπορεί να συμβάλει θετικά στη διαμόρφωση του ακαθάριστου εθνικού προϊόντος, των ατομικών εισοδημάτων, των εσόδων του κράτους, της τοπικής αυτοδιοίκησης και των επιχειρήσεων, του ισοζυγίου τρεχουσών συναλλαγών, της απασχόλησης κλπ. Παρ' όλα αυτά, όμως, θα πρέπει να γίνει σαφές ότι η τουριστική ανάπτυξη δεν μπορεί να επιτευχθεί από τη μια μέρα στην άλλη, αλλά ούτε και από μόνη της. Για να αναπτυχθεί τουριστικά μια χώρα απαιτούνται τεχνογνωσία και κεφάλαια για να επενδυθούν σε έργα τουριστικής υποδομής και

ανωδομής. Πάνω απ' όλα, όμως, απαιτείται η ύπαρξη τουριστικών πόρων φυσικών και κατασκευασμένων, δηλαδή δημιουργημάτων του ανθρώπου.

Τέλος, απαιτείται σωστό μάρκετινγκ του τουριστικού προϊόντος που παράγεται και προσφέρεται από τις χώρες υποδοχής και φιλοξενίας τουριστών στους πιθανούς αγοραστές του, προκειμένου οι τελευταίοι, αγοράζοντας το και κάνοντας χρήση του, να ικανοποιήσουν συγκεκριμένες τουριστικές τους ανάγκες ή επιθυμίες.

Τα βασικά οικονομικά προβλήματα που απασχολούν τον τουρισμό

Ο τουρισμός, σαν κλάδος οικονομικής δραστηριότητας, ανεξάρτητα από τόπο και χρόνο, αντιμετωπίζει το «θεμελιώδες οικονομικό πρόβλημα», που δικαιολογεί την ύπαρξη της τουριστικής οικονομίας και περιλαμβάνει ένα μεγάλο αριθμό οικονομικών προβλημάτων, όπως είναι για παράδειγμα το πρόβλημα της τουριστικής παραγωγής, το πρόβλημα της τουριστικής ανάπτυξης και μεγέθυνσης, το πρόβλημα των τιμών των τουριστικών προϊόντων, το πρόβλημα της απασχόλησης στον τουρισμό, το πρόβλημα των τουριστικών επενδύσεων κλπ.

Το «θεμελιώδες οικονομικό πρόβλημα» στον τουρισμό δημιουργείται από δύο βασικές διαπιστώσεις :

- (α) Τον πρακτικά απεριόριστο αριθμό τουριστικών αναγκών ή επιθυμιών των ανθρώπων σε συνδυασμό με το πρόβλημα της ιεράρχησης τους.
- (β) Τους περιορισμένους ή σπάνιους διαθέσιμους τουριστικούς πόρους για να ικανοποιηθούν οι πρακτικά απεριόριστες τουριστικές ανάγκες ή επιθυμίες των ανθρώπων σε σχέση προς τη δυνατότητα εναλλακτικής χρήσης των ανεπαρκών τουριστικών πόρων.

Τα βασικά οικονομικά προβλήματα που απασχολούν τον τουρισμό είναι τα εξής :

- (α) Το πρόβλημα της αποτελεσματικής ή άριστης κατανομής ή χρησιμοποίησης των διαθέσιμων τουριστικών πόρων μεταξύ των διαφόρων εναλλακτικών τους χρήσεων.
- (β) Το πρόβλημα της διατήρησης της σταθερότητας της τουριστικής οικονομίας.

- (γ) Το πρόβλημα της ανάπτυξης ή μεγέθυνσης της τουριστικής οικονομίας και κατ' επέκταση της παραγωγικής της δυνατότητας.
- (δ) Το πρόβλημα της δίκαιης διανομής του τουριστικού εισοδήματος και πλούτου.

Στα πιο πάνω προβλήματα περιλαμβάνονται και όλα τα ειδικότερα οικονομικά προβλήματα του τουρισμού, που αντιμετωπίζουν σήμερα οι χώρες με μικτές οικονομίες και τα οποία το σύγχρονο κράτος αναλαμβάνει αποφασιστικό ρόλο για να τα επιλύσει. Ο ρόλος αυτός εκδηλώνεται με την άσκηση τουριστικής πολιτικής εκ μέρους του και αποβλέπει βασικά στη διόρθωση ή θεραπεία στο μέτρο του εφικτού των ατελειών ή αδυναμιών του μηχανισμού της τουριστικής αγοράς και ως εκ τούτου :

- (α) Στην επίτευξη αποτελεσματικής ή άριστης κατανομής ή χρησιμοποίησης των περιορισμένων διαθέσιμων τουριστικών πόρων μεταξύ των διαφόρων εναλλακτικών τους χρήσεων.
- (β) Στη διατήρηση της σταθερότητας της τουριστικής οικονομίας.
- (γ) Στην ανάπτυξη ή μεγέθυνση της τουριστικής οικονομίας και κατ' επέκταση της παραγωγικής της δυνατότητας.
- (δ) Στη δίκαιη διανομή του τουριστικού εισοδήματος και πλούτου.

Όπως μπορεί να συμπεράνει κανείς, οι πιο πάνω επιδιώξεις του κρατικού παρεμβατισμού στην τουριστική οικονομία αποτελούν τις βασικές επιδιώξεις της τουριστικής πολιτικής. Για να είναι, όμως, αποτελεσματική αυτή, δηλαδή για να μπορούν να αντιμετωπιστούν με επιτυχία τα όποια προβλήματα την απασχολούν, θα πρέπει οι στόχοι της να είναι εφικτοί, τα μέτρα που θα χρησιμοποιηθούν για την επίτευξη τους τα ενδεδειγμένα και κυρίως προσιτά, η δε όλη προσπάθεια προς την κατεύθυνση αυτή καλά μελετημένη, καλά προγραμματισμένη και καλά συντονισμένη. Σε αντίθετη περίπτωση είναι προκαταβολικά βέβαιο ότι το εγχείρημα της επίλυσης των βασικών και όχι μόνο προβλημάτων της τουριστικής οικονομίας, θα καταλήξει σε φιάσκο.

Αυτό σε καμιά περίπτωση δεν σημαίνει ότι η βραχυχρόνια διαδικασία της αποδοτικότητας της αναπτυσσόμενης τουριστικής οικονομίας είναι ανάξια λόγου. Αντίθετα, η αποδοτικότερη λειτουργία της τουριστικής οικονομίας μπορεί χωρίς άλλο

να συμβάλει αποφασιστικά στη δημιουργία των απαραίτητων για την τουριστική ανάπτυξη προϋποθέσεων.

Η αύξηση των προσφερομένων υπηρεσιών φιλοξενίας που παράγονται με τους διαθέσιμους τουριστικούς πόρους και την υπάρχουσα τεχνολογία, δεν πρέπει να θεωρείται ότι έχει δυναμικό και μακροχρόνιο χαρακτήρα, αλλά αντίθετα στατικό και βραχυχρόνιο. Ο λόγος είναι χωρίς άλλο απλός. Η αύξηση των προσφερομένων υπηρεσιών φιλοξενίας δεν υπήρξε αποτέλεσμα ούτε διαρθρωτικών μεταβολών που έλαβαν χώρα στον παραγωγικό μηχανισμό της τουριστικής οικονομίας, ούτε θεσμικών αλλαγών που έγιναν σε ό,τι αφορά στην οργάνωση και λειτουργία του μηχανισμού παραγωγής των προσφερομένων υπηρεσιών φιλοξενίας. Από μικροτουριστικής άποψης, το πρόβλημα εντοπίζεται κυρίως στον τρόπο με τον οποίο κατανέμονται οι διαθέσιμοι συντελεστές τουριστικής παραγωγής των υπηρεσιών φιλοξενίας μεταξύ των διαφόρων ξενοδοχειακών επιχειρήσεων, καθώς επίσης στην χρησιμοποίηση των σωστών αναλογιών τους στην παραγωγική τους διαδικασία. Αυτά σε ό,τι αφορά στην εντόπιση του προβλήματος από μικροτουριστικής άποψης. Από μακρότουριστικής άποψης, όμως, το πρόβλημα εντοπίζεται στο πώς μπορεί η συνολική ζήτηση υπηρεσιών φιλοξενίας να προσαρμοστεί βραχυχρόνια στο επίπεδο εκείνο, που θα εξασφαλίζει πλήρη απασχόληση στην τουριστική οικονομία. Οι βραχυχρόνιες, όμως, αυτές προσαρμογές θεωρείται ότι μπορούν να πραγματοποιηθούν, χωρίς να απαιτηθούν διαρθρωτικές μεταβολές και θεσμικές αλλαγές στην τουριστική οικονομία οι οποίες στη πράξη μπορούν να αποδειχτούν χρήσιμες για την αύξηση της αποδοτικότητας της.

Σε αντίθεση με τη διαδικασία που ακολουθείται στην αύξηση της αποδοτικότητας της τουριστικής οικονομίας, η διαδικασία που ακολουθείται στην αύξηση της παραγωγικής της δυνατότητας θεωρείται ότι έχει δυναμικό χαρακτήρα από τη μια πλευρά και από την άλλη μακροχρόνιο. Για να αυξηθούν οι διαθέσιμοι συντελεστές παραγωγής υπηρεσιών φιλοξενίας και για να βελτιωθεί η υπάρχουσα τεχνολογία που χρησιμοποιείται στην παραγωγική τους διαδικασία, θα απαιτηθούν μακριά περιθώρια χρόνου και αναμονής, ενδεχόμενα δε και αλλαγές στη συμπεριφορά των μεμονωμένων ξενοδοχειακών μονάδων και της διάρθρωσης του παραγωγικού τους μηχανισμού.

Κατόπιν όσων εκτέθηκαν πιο πάνω μπορεί να ειπωθεί ότι η βραχυχρόνια διαδικασία βελτίωσης της αποδοτικότητας της τουριστικής οικονομίας δεν έχει καμιά

απολύτως σχέση με τη μεσοχρόνια ή μακροχρόνια διαδικασία βελτίωσης της παραγωγικής της δυνατότητας, δηλαδή της ανάπτυξης της.

Επίσης θα πρέπει να τονιστεί ιδιαίτερα η σημασία μιας συνεχούς βελτίωσης της αποδοτικότητας του παραγωγικού μηχανισμού μιας αναπτυσσόμενης τουριστικής οικονομίας και τούτο γιατί παρέχει τη δυνατότητα επιτάχυνσης του αναπτυξιακού της ρυθμού. Με αυτόν τον τρόπο αποφεύγεται επίσης η άσκοπη σπατάλη των ανεπαρκών συντελεστών της τουριστικής παραγωγής και όχι μόνο.

Τα οικονομικά οφέληματα της τουριστικής ανάπτυξης

Οι πολιτικές εξουσίες των χωρών, που καταβάλουν προσπάθειες για να αναπτύξουν την τουριστική τους οικονομία, προσδοκούν να ωφεληθούν οικονομικά από την ευόδωση της προσπάθειας τους αυτής. Η ανάπτυξη του τουρισμού και ιδιαίτερα του διεθνούς ενεργητικού τουρισμού προσπορίζει στις χώρες που την επιχειρούν πολλαπλά οικονομικά οφέληματα, επειδή αυτός :

- (α) Αποτελεί σημαντική συναλλαγματοφόρα πηγή, το δε συνάλλαγμα που εισρέει από αυτόν καλύπτει σε πολλές περιπτώσεις ένα μεγάλο ποσοστό του ανοίγματος του ελλείμματος του ισοζυγίου τρεχουσών συναλλαγών.
- (β) Συμβάλλει στην ανάπτυξη ή μεγέθυνση πολλών κλάδων οικονομικής δραστηριότητας, επειδή τα χρήματα που δαπανούν οι ξένοι και ντόπιοι τουρίστες διοχετεύονται μέσω τουριστικών και άλλων επιχειρήσεων σε άλλους κλάδους οικονομικής δραστηριότητας για την αγορά διαφόρων αγαθών και υπηρεσιών, με αποτέλεσμα να τονώνεται σημαντικά η εγχώρια παραγωγική και εμπορική δραστηριότητα σε τοπικό, περιφερειακό και εθνικό επίπεδο.
- (γ) Δημιουργεί ικανοποιητικό αριθμό νέων θέσεων εργασίας, πλήρους και μερικής απασχόλησης, έστω και αν αυτές έχουν τις περισσότερες φορές εποχιακό χαρακτήρα και κυρίως τις δημιουργεί εκεί που άλλοι κλάδοι οικονομικής δραστηριότητας, όπως π.χ. η βιομηχανία, η γεωργία κλπ., για λόγους που έχουν σχέση με εξωτερικές οικονομίες του τόπου ή της περιφέρειας που επιχειρείται η ανάπτυξη τους, αδυνατούν να δημιουργήσουν.

- (δ) Αποφέρει έσοδα στους πληθυσμούς των περιοχών όπου αναπτύσσεται, ενώ παράλληλα συμβάλλει αποφασιστικά και στον περιορισμό του ανοίγματος της ψαλίδας που υπάρχει ανάμεσα στα εισοδήματα των κατοίκων των αστικών κέντρων και εκείνων της περιφέρειας.
- (ε) Διευκολύνει την εισροή χρημάτων στις περιοχές όπου αναπτύσσεται, το μεγαλύτερο μέρος των οποίων κυκλοφορεί μέσα σε αυτούς, δημιουργώντας ένα πρόσθετο εισόδημα για τους μόνιμους κατοίκους τους, καθώς επίσης πρόσθετα έσοδα για την τοπική αυτοδιοίκηση και γενικότερα για το κράτος.
- (στ) Προκαλεί πολλαπλασιαστικές επιδράσεις, που εκδηλώνονται με μια σειρά συναλλακτικών πράξεων και προκαλούν ποσοτικά και ποιοτικά αποτελέσματα, οι οποίες εκτός ότι διευρύνουν τον οικονομικό ρόλο του, διευρύνουν ταυτόχρονα και τον κύκλο των κοινωνικών ομάδων που επηρεάζονται από το τουριστικό φαινόμενο.

ΣΤΟ σημείο αυτό θα πρέπει να διευκρινιστεί ότι οι θετικές οικονομικές ωφέλειες που απορρέουν από την ανάπτυξη του τουρισμού σε τοπικό, περιφερειακό και εθνικό επίπεδο, μπορούν να είναι αξιόλογες μόνο εφόσον η επιχειρούμενη τουριστική ανάπτυξη είναι ορθολογιστικά προγραμματισμένη και κυρίως εφόσον οι διανύμενες αναπτυξιακές φάσεις υπόκεινται σε συνεχή και λεπτομερειακό έλεγχο εκ μέρους της πολιτικής εξουσίας ή των εξουσιοδοτημένων οργάνων της για την παρακολούθηση της εφαρμογής του προγράμματος τουριστικής ανάπτυξης.

Η προσέγγιση και μεθόδευση της τουριστικής ανάπτυξης

Όπως ήδη ειπώθηκε, η συνεχής αύξηση της παραγωγικής δυνατότητας μιας τουριστικής οικονομίας υποδηλώνει ότι αυτή αναπτύσσεται. Είναι επόμενο, λοιπόν, να αυξάνεται και το πραγματικό προϊόν από τον τουρισμό, καθώς επίσης να μπορεί ένα μέρος του να χρησιμοποιείται για την ικανοποίηση νέων τουριστικών αναγκών ή επιθυμιών των ανθρώπων, αλλά και για την επίλυση προβλημάτων του τουρισμού, η ύπαρξη των οποίων αποτελεί τροχοπέδη της τουριστικής ανάπτυξης, χωρίς όμως να υπάρχει ανάγκη να υποβαθμιστεί ποσοτικά ή / και ποιοτικά η ικανοποίηση των παλιών τουριστικών αναγκών ή επιθυμιών των ανθρώπων.

Όταν το πραγματικό προϊόν ή εισόδημα από τον τουρισμό δεν αυξάνεται, η αντιμετώπιση προβλημάτων που αποτελούν τροχοπέδη στην τουριστική ανάπτυξη ή η ικανοποίηση νέων τουριστικών αναγκών ή επιθυμιών των ανθρώπων μπορούν να γίνουν μόνο αν μειωθεί αντίστοιχα ο βαθμός ικανοποίησης άλλων τουριστικών αναγκών ή επιθυμιών τους ή περιοριστεί ποσοτικά ή / και ποιοτικά η ικανοποίησή τους. Αυτό, όμως, προκαλεί συνήθως αρνητικές επιδράσεις εκ μέρους των τουριστών, επειδή κάθε προσαρμογή τους σε χαμηλότερο από ποσοτικής ή / και ποιοτικής άποψης επίπεδο κατανάλωσης ή χρήσης τους δημιουργεί ψυχολογικά προβλήματα με αποτέλεσμα να τη δυσκολεύουν .

Ουδείς μπορεί σήμερα να αμφισβητήσει την οικονομική σημασία του τουρισμού και το ρόλο τον οποίο μπορεί υπό προϋποθέσεις να διαδραματίσει τόσο στις αναπτυγμένες χώρες όσο και στις αναπτυσσόμενες. Η ανάπτυξη του τουρισμού μπορεί χωρίς άλλο να συμβάλει αποφασιστικά στην αντιμετώπιση, στο μέτρο του εφικτού, πολλών προβλημάτων μιας χώρας υποδοχής και φιλοξενίας τουριστών χωρίς, όμως, αυτό να σημαίνει ότι μπορεί να αποτελέσει πανάκεια για τα οικονομικά και κοινωνικά της προβλήματα. Παρ' όλα αυτά δεν θα πρέπει να ξεχνιέται ότι η τουριστική οικονομία επηρεάζεται πολύ εύκολα αρνητικά από τις οικονομικές και πολιτικές συγκυρίες. Αλλά και κάτω από φυσιολογικές συνθήκες οι περισσότερες εναλλακτικές μορφές τουρισμού υπόκεινται σε περιορισμούς, τους οποίους αναπόφευκτα θέτει η εποχικότητα, κατά κύριο λόγο, της τουριστικής ζήτησης.

Η ανάπτυξη της τουριστικής οικονομίας δεν θα πρέπει σε καμιά περίπτωση να επιχειρείται από τις πολιτικές εξουσίες μονόπλευρα, πολύ περισσότερο μάλιστα, όταν η οικονομία της οποία αποτελεί κλάδο οικονομικής δραστηριότητας είναι αναπτυσσόμενη, δηλαδή για κάποιους λόγους δεν έχει κατορθώσει ακόμα να σπάσει το φράγμα της οικονομικής υπανάπτυξης. Σε αυτήν την περίπτωση ενδείκνυται η ανάπτυξη της τουριστικής οικονομίας να είναι ισόρροπη και αρμονική με αυτήν των άλλων κλάδων οικονομικής δραστηριότητας και κυρίως των βασικών, δηλαδή της γεωργίας με την ευρύτερη έννοια του όρου και της βιομηχανίας. Με αυτόν τον τρόπο δεν θα διαταραχθεί ο εφοδιασμός της τουριστικής οικονομίας με είδη διατροφής, κεφαλαιουχικούς εξοπλισμούς κλπ., που τόσο απαραίτητα της είναι για την παραγωγή τουριστικών προϊόντων, που ζητούνται από τους τουρίστες, για να ικανοποιήσουν καταναλώνοντας τα ή κάνοντας χρήση τους τις τουριστικές τους ανάγκες ή επιθυμίες.

Εξυπακούεται ότι η όλη προσπάθεια της τουριστικής ανάπτυξης δεν θα είναι συμπτωματική αλλά προγραμματισμένη, οι δε στόχοι της ρεαλιστικοί, δηλαδή εφικτοί.

Η σημασία και διαδικασία του προγραμματισμού της τουριστικής ανάπτυξης

Με την πλατειά έννοια του ορού, ο προγραμματισμός της τουριστικής ανάπτυξης αποτελεί συνειδητή προσπάθεια μιας ορθολογιστικά υπολογισμένης και καλά συντονισμένης δράσης της πολιτικής εξουσίας, που αποβλέπει στην επίτευξη ενός ή περισσότερων στόχων. Κοντολογίς αποτελεί κάτω από προϋποθέσεις μια αποτελεσματική μέθοδο λήψης ορθολογιστικών αποφάσεων, εκ μέρους της πολιτικής εξουσίας, προς το σκοπό της ανάπτυξης της τουριστικής οικονομίας.

Με τον προγραμματισμό της τουριστικής ανάπτυξης προσδιορίζεται τόσο η ποσοτική όσο και η ποιοτική διάσταση της. Με αυτήν την έννοια, ο προγραμματισμός της τουριστικής ανάπτυξης αποτελεί σύνθεση των ποσοτικών και ποιοτικών στοιχείων δράσης της πολιτικής εξουσίας, ικανοποιεί δε από τη μια πλευρά την ανάγκη της επιστημονικής προσέγγισης στην αντιμετώπιση των διαφόρων προβλημάτων της αναπτυσσόμενης τουριστικής οικονομίας και από την άλλη την απαίτηση όλων εκείνων, που με οποιοδήποτε τρόπο ασκούν τις διάφορες οικονομικές λειτουργίες σε αυτήν, για την έγκαιρη και σωστή ενημέρωση τους σχετικά με την τουριστική πολιτική που ασκεί η πολιτική εξουσία και τους αναπτυξιακούς στόχους τους οποίους επιδιώκει να πετύχει.

Ας σημειωθεί ότι η ανάγκη προγραμματισμού της τουριστικής ανάπτυξης μιας χώρας υποδοχής και φιλοξενίας τουριστών, υπήρξε βασικά απόρροια της αδυναμίας του μηχανισμού της ατελούς τουριστικής αγοράς να πετύχει την αποτελεσματική ή άριστη κατανομή ή χρησιμοποίηση των διαθέσιμων τουριστικών πόρων μεταξύ των διαφόρων εναλλακτικών χρήσεων, τη σταθερότητα των τιμών των τουριστικών προϊόντων, την ανάπτυξη ή μεγέθυνση της τουριστικής οικονομίας και κατ' επέκταση της παραγωγικής της δυνατότητας κλπ., καθώς επίσης των περίπλοκων σχέσεων που δημιουργήθηκαν και αναπτύχθηκαν μετά το τέλος των εχθροπραξιών του β' Παγκόσμιου Πολέμου στα οργανωμένα κοινωνικά σύνολα με κρατική υπόσταση, εξ αιτίας των διαφόρων σοβαρών οικονομικών και κοινωνικών προβλημάτων που προκύψανε.

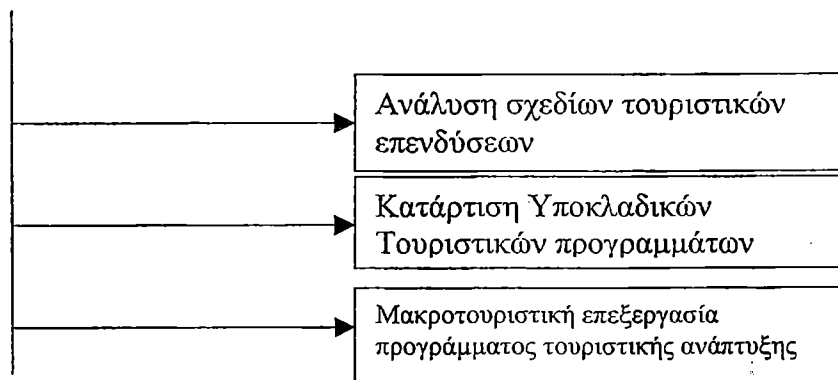
Ανεξάρτητα απ' όσα εκτέθηκαν πιο πάνω, θα πρέπει να ειπωθεί ότι προγραμματισμός της τουριστικής ανάπτυξης αποτελεί χωρίς άλλο ένα χρησιμότερο «εργαλείο», στη διάθεση των πολιτικών εξουσιών, που κάτω από προϋποθέσεις μπορεί να συμβάλει αποφασιστικά όχι μόνο στην ανάπτυξη της τουριστικής οικονομίας, αλλά και στη διόρθωση στο μέτρο του εφικτού των ατελειών ή αδυναμιών του μηχανισμού της τουριστικής αγοράς. Με την επέκταση δε της παραγωγικής δυνατότητας της αναπτυσσόμενης τουριστικής οικονομίας, θα καταστεί βαθμιαία δυνατή η παραγωγή και προσφορά περισσότερων, καλύτερων και φτηνότερων τουριστικών προϊόντων για την ικανοποίηση των τουριστικών αναγκών και επιθυμιών των ανθρώπων, που τείνουν συνεχώς να αυξάνουν.

Αν εξετάσει κανείς τη διάρθρωση του προγράμματος της τουριστικής ανάπτυξης, θα διαπιστώσει ότι αποτελεί σύνθεση του μικροτουριστικού και μακροτουριστικού προγραμματισμού, δηλαδή σύνθεση επεξεργασμένων μικροτουριστικών και μακροτουριστικών μεγεθών της τουριστικής οικονομίας.

Με βάση την εμπειρία που αποκτήθηκε από το μικροτουριστικό και μακροτουριστικό προγραμματισμό, μπορεί ανεπιφύλακτα να ειπωθεί ότι η ορθολογιστική διαδικασία προγραμματισμού της τουριστικής ανάπτυξης πρέπει να περιλαμβάνει και τους δύο αυτούς τύπους προγραμματισμού. Έτσι, λοιπόν, η ορθολογιστική προσέγγιση του προγραμματισμού της τουριστικής ανάπτυξης είναι η σύνθεση του μικροτουριστικού και μακροτουριστικού προγραμματισμού σε ένα ενιαίο πρόγραμμα: **το πρόγραμμα τουριστικής ανάπτυξης.**

Ας σημειωθεί ότι η όλη διαδικασία του προγραμματισμού της τουριστικής ανάπτυξης γίνεται στην πράξη σε τρία επίπεδα προσέγγισης και περιλαμβάνει την ανάλυση των σχεδίων τουριστικών επενδύσεων, την κατάρτιση υποκλαδικών τουριστικών προγραμμάτων και τη μακροτουριστική επεξεργασία του προγράμματος τουριστικής ανάπτυξης.

Επίπεδα προσέγγισης
προγραμματισμού
Τουριστικής ανάπτυξης

Από τα τρία αυτά επίπεδα προγραμματισμού της τουριστικής ανάπτυξης, η μακροτουριστική επεξεργασία προσφέρει το πλαίσιο των μελλοντικών εξελίξεων της τουριστικής οικονομίας, μέσα στο οποίο θα διαμορφωθούν τα διάφορα μεγέθη της, που αντιπροσωπεύουν κατά κανόνα τους τελικούς στόχους της.

Η κατάρτιση των υποκλαδικών τουριστικών προγραμμάτων, εξάλλου, προσδιορίζει με περισσότερες λεπτομέρειες τη στρατηγική της τουριστικής ανάπτυξης που θα εφαρμοστεί εκ μέρους της πολιτικής εξουσίας στους διάφορους υποκλάδους οικονομικής δραστηριότητας της τουριστικής οικονομίας.

Επίσης, η ανάλυση των σχεδίων τουριστικών επενδύσεων υποδείχνει τα συγκεκριμένα σχέδια τουριστικών επενδύσεων που πρέπει να εκπονηθούν στην τουριστική οικονομία για την επίτευξη των στόχων του προγράμματος τουριστικής ανάπτυξης. Έτσι, λοιπόν, η ανάλυση των σχεδίων τουριστικών επενδύσεων από τους ειδικούς επιστήμονες αποκτά ιδιαίτερη σημασία και τούτο γιατί προσδιορίζει τα τουριστικά έργα που πρέπει να εκτελεστούν, για να υλοποιηθεί στη διάρκεια του χρόνου η στρατηγική ανάπτυξης της τουριστικής οικονομίας και να ικανοποιηθούν όσο το δυνατό περισσότερο και καλύτερα γίνεται, οι πρακτικά απεριόριστες τουριστικές ανάγκες ή επιθυμίες των ανθρώπων.

Κατά τη διαδικασία σύνθεσης του μικροτουριστικού και μακροτουριστικού προγραμματισμού είναι απαραίτητο να τηρηθούν απαρέγκλιτα ορισμένες αρχές συνέπειας, πλην όμως η εφαρμογή τους σε μια ορισμένη χρονική περίοδο είναι αν όχι αδύνατη, τουλάχιστον πάρα πολύ προβληματική. Ο προγραμματισμός της

τουριστικής ανάπτυξης γίνεται στην πράξη, όπως ήδη ειπώθηκε, ακολουθώντας μια συνεχιζόμενη διαδικασία διαδοχικών προσεγγίσεων και σφαλμάτων. Αυτό σημαίνει ότι τα κενά που ενδεχόμενα παρουσιάζονται μεταξύ τουριστικής προσφοράς και τουριστικής ζήτησης καλύπτονται συνήθως είτε με αποφάσεις τουριστικής πολιτικής που λαμβάνονται κατά περίπτωση από την πολιτική εξουσία ειδικά γι' αυτόν το σκοπό είτε με την ελεύθερη λειτουργία του μηχανισμού της τουριστικής αγοράς.

Ας σημειωθεί ότι σε μια σύγχρονη τουριστική οικονομία, ο μηχανισμός της τουριστικής αγοράς και ο προγραμματισμός της τουριστικής ανάπτυξης αλληλοσυμπληρώνονται. Με αλλά λόγια οι διάφορες οικονομικές λειτουργίες της τουριστική οικονομίας διεξάγονται από τη μια πλευρά με τον προγραμματισμό της τουριστικής ανάπτυξης και από την άλλη με την ευρύτερη οικονομική δράση των ατόμων και των τουριστικών επιχειρήσεων που ασκούν τις λειτουργίες αυτές.

Επίσης για να γίνεται όσο το δυνατό απροβλημάτιστη και απρόσκοπτη η εφαρμογή του προγράμματος τουριστικής ανάπτυξης είναι απαραίτητο, κατά την κατάρτιση και εφαρμογή του, να τηρηθούν ορισμένες βασικές αρχές και συγκεκριμένα αυτές της ολοκληρωμένης θεώρησης, της αριστοποίησης, της συνέπειας, της εφικτότητας, της συνέχειας, της ευελιξίας, της εξειδίκευσης και της λειτουργικότητας.

Η μεθοδολογία που ακολουθείται συνήθως στον προγραμματισμό της τουριστικής ανάπτυξης

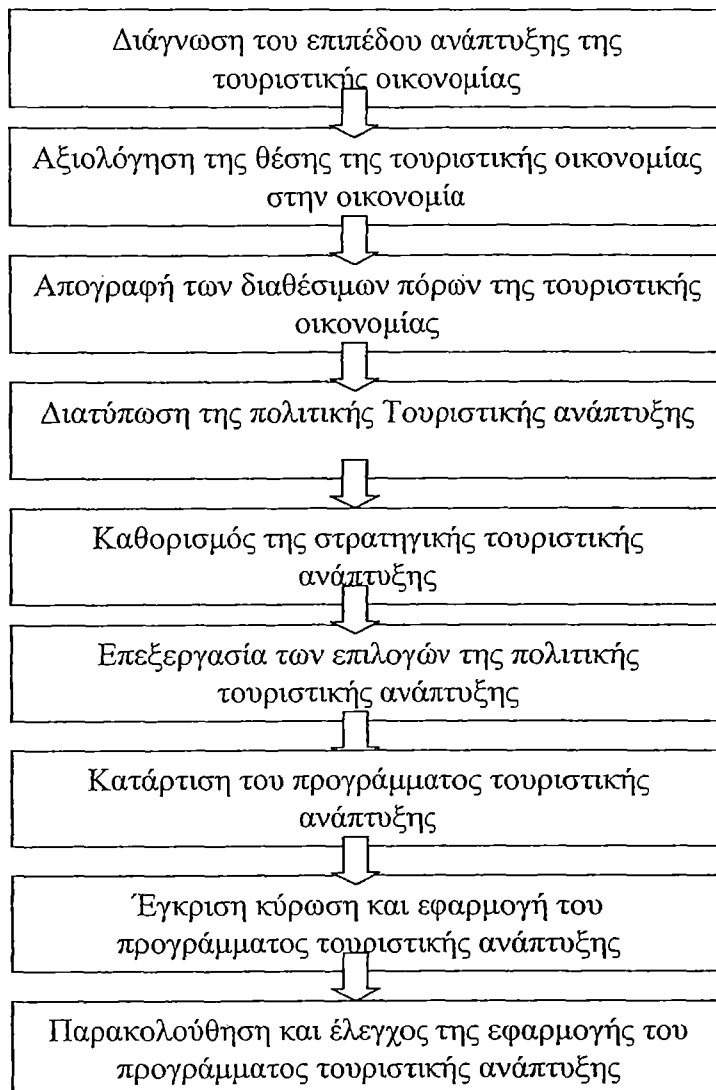
Ο προγραμματισμός της τουριστικής ανάπτυξης θα μπορούσε να χαρακτηριστεί σαν μια μέθοδος που χρησιμοποιείται από την πολιτική εξουσία για τη λήψη ορθολογιστικών αποφάσεων σχετικά με την άριστη χρησιμοποίηση ή κατανομή των διαθέσιμων τουριστικών πόρων μεταξύ των διαφόρων εναλλακτικών τους χρήσεων και με γνώμονα τόσο τις οικονομικές ωφέλειες που θα προκύψουν όσο και το οικονομικό και κοινωνικό κόστος που συνεπάγεται η λήψη των αποφάσεων αυτών.

Στον προγραμματισμό της τουριστικής ανάπτυξης, η μεθοδολογία που ακολουθείται κατά το πλείστον είναι η εμπειρική, που αναπτύχθηκε μετά το τέλος των εχθροπραξιών του Β' Παγκόσμιου Πολέμου στις μικτές οικονομίες του Δυτικού Κόσμου. Η μεθοδολογία αυτή βασίζεται σε μια διαρκή διαδικασία διαδοχικών

προσεγγίσεων και σφαλμάτων, που κατά κανόνα ακολουθεί ορισμένα στάδια, τα οποία όμως δεν είναι πανομοιότυπα στα διάφορα προγράμματα τουριστικής ανάπτυξης που καταρτίζονται και εφαρμόζονται. Το αμέσως πιο κάτω πρόγραμμα τουριστικής ανάπτυξης αποτελεί δείγμα ενός τέτοιου προγράμματος και περιλαμβάνει, όπως μπορεί να διαπιστωθεί, δέκα στάδια, τα οποία αναλύονται συνοπτικά αμέσως πιο κάτω:

(α) Διάγνωση του επιπέδου ανάπτυξης της τουριστικής οικονομίας

Γίνεται διάγνωση του επιπέδου ανάπτυξης της τουριστικής οικονομίας και επιδιώκεται να διαπιστωθούν και αναλυθούν οι λόγοι που δεν επέτρεψαν να επιτευχθούν οι στόχοι τους οποίους είχε καθορίσει η πολιτική εξουσία ώστε να μη επαναληφθούν λάθη του παρελθόντος που κόστισαν χρήματα και χρόνο. Και ακόμα για να βοηθηθεί η πολιτική εξουσία να προγραμματίσει σωστά την τουριστική ανάπτυξη ώστε να πετύχει τους επιθυμητούς στόχους.

(β) Απογραφή των διαθέσιμων πόρων της τουριστικής οικονομίας

Πραγματοποιείται απογραφή των διαθέσιμων πόρων της τουριστικής οικονομίας. Όταν αυτοί χρησιμοποιούνται συλλογικά, χαρακτηρίζονται σαν παραγωγικοί συντελεστές της τουριστικής οικονομίας και περιλαμβάνουν εκτάσεις που έχουν αναπτυχθεί τουριστικά, ανθρώπινο δυναμικό ειδικευμένο στη παραγωγή τουριστικών προϊόντων, κέντρα διακοπών, τουριστικές εγκαταστάσεις, εξοπλισμούς τουριστικών επιχειρήσεων κλπ. Ας σημειωθεί ότι η απογραφή των διαθέσιμων πόρων της τουριστικής οικονομίας είναι καθοριστική για το σωστό προγραμματισμό της τουριστικής ανάπτυξης, γιατί χωρίς αυτήν είναι προκαταβολικά βέβαιο ότι οι καθορισμένοι στόχοι της δεν θα ήταν αυτοί που θα έπρεπε.

(δ) Διερεύνηση των δυνατοτήτων μιας περαιτέρω ανάπτυξης της τουριστικής οικονομίας

Διερευνώνται οι δυνατότητες μιας περαιτέρω ανάπτυξης της τουριστικής οικονομίας τόσο από ποσοτικής όσο και από ποιοτικής άποψης, ταυτόχρονα θα επισημαίνονται οι κυριότερες αδυναμίες της και γενικότερα τα προβλήματα που αντιμετωπίζει αυτή ως προς τους διαθέσιμους τουριστικούς πόρους. Κύριο μέλημα της πολιτικής εξουσίας, σε αυτό το στάδιο του προγραμματισμού της ποιοτικής τουριστικής ανάπτυξης, είναι η διερεύνηση των δυνατοτήτων για περαιτέρω ανάπτυξη της τουριστικής οικονομίας, καθώς επίσης η επισήμανση των ανισοροπιών μεταξύ προσφοράς και ζήτησης τουριστικών προϊόντων και των συντελεστών παραγωγής τους εξαιτίας των ατελειών ή αδυναμιών του μηχανισμού της τουριστικής αγοράς.

(ε) Διατύπωση της πολιτικής τουριστικής ανάπτυξης

Η διατύπωση της πολιτικής τουριστικής ανάπτυξης παρέχει τις κατευθυντήριες γραμμές που διαμορφώνουν την ανάπτυξη της τουριστικής οικονομίας. Την πολιτική τουριστικής ανάπτυξης διακρίνουν συνήθως τρεις θεμελιώδεις σκοποί / στόχοι και συγκεκριμένα οι εξής: (ι) της ικανοποίησης των τουριστικών αναγκών ή επιθυμιών των ντόπιων και ξένων τουριστών, (ii) της προστασίας του φυσικού περιβάλλοντος των τουριστικών προορισμών και (iii) της επίτευξης ικανοποιητικής ανταμοιβής όλων όσων μοχθούν για την ανάπτυξη της

τουριστικής οικονομίας και ιδιαίτερα αυτών που προωθούν την τουριστική ανάπτυξη, καθώς και αυτών που επενδύουν στην τουριστική βιομηχανία. Ας σημειωθεί η διαμόρφωση μιας αποτελεσματικής πολιτικής τουριστικής ανάπτυξης προϋποθέτει τόσο μια αποσαφήνιση των βασικών στόχων της, όσο και τη διασφάλιση της εναρμόνισης τους και τούτο γιατί η προσπάθεια μεγιστοποίησης ενός στόχου τουριστικής ανάπτυξης ενδέχεται να επιτευχθεί μεν, αλλά σε βάρος ενός άλλου στόχου.

(στ) Καθορισμός της στρατηγικής της τουριστικής ανάπτυξης

Στον καθορισμό της στρατηγικής της τουριστικής ανάπτυξης, η έμφαση μετατοπίζεται στα μέσα που προσφέρονται για την ανάπτυξη τουριστικών πόρων, προκειμένου να συμβάλουν αυτοί στην επίτευξη των στόχων που σκιαγραφήθηκαν στη διατύπωση της πολιτικής τουριστικής ανάπτυξης. Το πρώτο βήμα που πρέπει να γίνει εδώ είναι να συνδυαστεί η τουριστική προσφορά με την τουριστική ζήτηση και να αξιολογηθούν οι τουριστικές αγορές. Ιδιαίτερη προσοχή, όμως, πρέπει να δοθεί στον ανταγωνισμό τουριστικών προϊόντων και αγορών που διαπιστώθηκε, καθώς επίσης στους πόρους που θα απαιτηθούν για να αναπτυχθούν. Εναλλακτικές στρατηγικές τουριστικής ανάπτυξης μπορούν τότε να αποτιμηθούν υπό το φως των στόχων που καθορίστηκαν από την πολιτική εξουσία και των επιχειρησιακών εκτιμήσεων που πρέπει να ακολουθηθούν, έτσι ώστε να μπορεί να καθοριστεί μια τελική στρατηγική της τουριστικής ανάπτυξης με συγκεκριμένους στόχους και συγκεκριμένα μέτρα με τα οποία θα επιχειρηθεί η επίτευξη τους.

(ζ) Επεξεργασία των επιλογών της πολιτικής τουριστικής ανάπτυξης

Στην αρχή γίνεται μια πρώτη επεξεργασία των επιλογών της πολιτικής τουριστικής ανάπτυξης, σε ό,τι αφορά στους επιθυμητούς στόχους από άποψης εφικτότητας και συνέπειας, προς το σκοπό της εξασφάλισης του άριστου ρυθμού τουριστικής ανάπτυξης. Αυτός κατά κανόνα προσδιορίζεται από τον άριστο ρυθμό αποταμιεύσεων, που είναι αναγκαίος για τη χρηματοδότηση των παραγωγικών επενδύσεων στην αναπτυσσόμενη τουριστική οικονομία, αλλά και από άλλους προσδιοριστικούς παράγοντες της τουριστικής ανάπτυξης, όπως είναι για παράδειγμα το ειδικευμένο ανθρώπινο δυναμικό που απασχολείται στην τουριστική βιομηχανία, τα συναλλαγματικά έσοδα από την παροχή τουριστικών υπηρεσιών κλπ. Στη συνέχεια, όμως, γίνεται μια λεπτομερέστερη επεξεργασία των επιλογών της πολιτικής

τουριστικής ανάπτυξης με την εκπόνηση ειδικών μελετών που θα χρειαστούν οπωσδήποτε για την κατάρτιση του προγράμματος τουριστικής ανάπτυξης. Αυτή γίνεται κατά υποκλάδος οικονομικής δραστηριότητας της αναπτυσσόμενης τουριστικής οικονομίας και κατά γεωγραφικές περιφέρειες με τη συγκρότηση ειδικών επιτροπών και ομάδων εργασίας από τεχνοκράτες, ειδικούς επιστήμονες και εμπειρογνώμονες.

(η) Κατάρτιση του προγράμματος τουριστικής ανάπτυξης

Γίνεται συνήθως κάτω από την εποπτεία της αρμόδιας για τον προγραμματισμό κρατικής υπηρεσίας, αφού προηγουμένα εικονηθούν, όπως ήδη ειπώθηκε, οι ειδικές προς το σκοπό αυτό μελέτες από επιτροπές και ομάδες εργασίας ειδικών επιστημόνων και εμπειρογνομόνων. Η κατάρτιση του προγράμματος τουριστικής ανάπτυξης αποτελείται βασικά από την εναρμόνιση της μικροτουριστικής επεξεργασίας του προς την αντίστοιχη μακροτουριστική επεξεργασία του και αντίστοιχα σε ένα συνεπές σύνολο. Στο στάδιο αυτό ενδέχεται η επεξεργασία του προγράμματος τουριστικής ανάπτυξης να οδηγήσει σε μια αναθεώρηση ή επανεκτίμηση των βασικών στόχων που είχαν καθοριστεί από την πολιτική εξουσία. Αν συμβεί αυτό, τότε τα νεότερα στοιχεία που θα προκύψουν, θα πρέπει και πάλι να τεθούν υπόψη της πολιτικής εξουσίας, που, όπως ήδη ειπώθηκε σε αυτήν ανήκει το προνόμιο και η ευθύνη του καθορισμού των στόχων του προγράμματος τουριστικής ανάπτυξης. Ας σημειωθεί ότι από τη στιγμή που η πολιτική εξουσία επιλέξει τον άριστο συνδυασμό στόχων, γίνονται αυτοί οι βασικοί στόχοι του προγράμματος τουριστικής ανάπτυξης και ταυτόχρονα ο πυρήνας της πιο πέρα επεξεργασίας του.

(θ) Έγκριση, κύρωση και εφαρμογή του προγράμματος τουριστικής ανάπτυξης

Εγκρίνεται από την πολιτική εξουσία το πρόγραμμα τουριστικής ανάπτυξης και στη συνέχεια προωθείται αυτό μεμονωμένα, σαν κλαδικό πρόγραμμα ανάπτυξης, ή ενσωματωμένο στο γενικό πρόγραμμα οικονομικής ανάπτυξης ή μεγέθυνσης στο κοινοβούλιο για κύρωση, μετά την οποία αποκτά αυτό νομική υπόσταση και μπορεί πλέον να τεθεί αμέσως σε εφαρμογή. Ας σημειωθεί ότι η μεμονωμένη προώθηση του προγράμματος τουριστικής ανάπτυξης κάθε άλλο παρά επιστημονικό τρόπο οργάνωσης ενός σύγχρονου κράτους αποτελεί. Αντίθετα, η ολοκληρωμένη θεώρηση

της οικονομικής δραστηριότητας ενός σύγχρονου κράτους κάνει σήμερα, όπως ήδη ειπώθηκε, επιτακτικότερη παρά ποτέ την αποδοχή της έννοιας του ολοκληρωμένου προγραμματισμού της οικονομικής ανάπτυξης ή μεγέθυνσης με το οποίο διαγράφεται η συστηματική και εσκεμμένη ρυθμιστική επέμβαση της πολιτικής εξουσίας σε όλους, γενικά, τους κλάδους οικονομικής δραστηριότητας των τομέων της οικονομίας ενός οργανωμένου κοινωνικού συνόλου με κρατική υπόσταση κατά τρόπον απόλυτο και ενιαίο. Αυτό ισχύει εντελώς ιδιαίτερα για τα αναπτυσσόμενα κράτη, δηλαδή γι'αυτά που για ίδιους ή διαφορετικούς λόγους δεν έχουν ακόμα κατορθώσει να σπάσουν κάποιο γενικής αποδοχής νοητό φράγμα οικονομικής υπανάπτυξης. Ας σημειωθεί ότι με τον ολοκληρωμένο οικονομικά προγραμματισμό διασφαλίζεται, εκτός άλλων, η αρμονική ανάπτυξη ή μεγέθυνση του τουρισμού με τους άλλους κλάδους οικονομικής δραστηριότητας και κυρίως με τους βασικούς, δηλαδή τη γεωργία με την ευρύτερη έννοια του όρου και τη βιομηχανία.

(1) Παρακολούθηση και έλεγχος της εφαρμογής του προγράμματος τουριστικής ανάπτυξης

Κυρώνοντας το κοινοβούλιο το πρόγραμμα τουριστικής ανάπτυξης, όπως αυτά εγκρίθηκε από την πολιτική εξουσία, δηλαδή την εκάστοτε κυβέρνηση, ακολουθεί το στάδιο της δημιουργίας και οργάνωσης ενός μηχανισμού παρακολούθησης και ελέγχου της εφαρμογής του. Το στάδιο αυτό περιλαμβάνει τη χρονική κλιμάκωση της εφαρμογής των μέτρων που επελέγησαν για την επίτευξη των στόχων του προγράμματος τουριστικής ανάπτυξης με βάση ένα χρονοδιάγραμμα, καθώς επίσης με τη δημιουργία ενός μηχανισμού, όπως ήδη ειπώθηκε, παρακολούθησης και ελέγχου της εφαρμογής του προγράμματος για το οποίο ο λόγος, με προδιαγραμμένες τις δικαιοδοσίες και αρμοδιότητες του.

Η μέτρηση των αποτελεσμάτων του προγράμματος τουριστικής ανάπτυξης

Η δυνατότητα που υπάρχει για να μετρηθεί η ανάπτυξη του τουρισμού που πραγματοποιήθηκε σε μια χώρα υποδοχής και φιλοξενίας τουριστών, από τότε που εφαρμόστηκε για πρώτη φορά από την πολιτική της εξουσία ένα πρόγραμμα τουριστικής ανάπτυξης, αποτελεί χωρίς άλλο ένα θέμα υψίστης σημασίας, που συνδέεται στενά με την τουριστική ανάπτυξη. Αν δεν υπάρχει δυνατότητα να μετρηθεί τόσο το μέγεθος της τουριστικής ανάπτυξης όσο και ο αναπτυξιακός ρυθμός στη χρονική περίοδο της εφαρμογής του προγράμματος τουριστικής ανάπτυξης και κυρίως αν δεν υπάρχει η δυνατότητα να διαπιστωθεί αν και κατά πόσο επιτεύχθηκαν οι στόχοι που καθορίστηκαν από την πολιτική εξουσία, είναι αδύνατο να καταλήξει κανείς σε συμπεράσματα και πολύ περισσότερο να κάνει εκτιμήσεις για μελλοντικές εξελίξεις στην τουριστική οικονομία σχετικά με την αναπτυξιακή της πορεία.

Είναι αυτονόητο ότι η δυνατότητα μέτρησης της τουριστικής ανάπτυξης προϋποθέτει την ύπαρξη ενός μέτρου. Η τουριστική ανάπτυξη συνεπάγεται, όπως ήδη ειπώθηκε, την αύξηση της παραγωγικής δυνατότητας της τουριστικής οικονομίας. Έτσι, λοιπόν, σαν μέτρο για τη μέτρηση της τουριστικής ανάπτυξης χρησιμοποιείται συνήθως ο ρυθμός αύξησης του πραγματικού προϊόντος της τουριστικής οικονομίας. Ως εκ τούτου η τουριστική ανάπτυξη μπορεί να εκφραστεί σαν διαχρονική μεταβολή στο πραγματικό προϊόν της και έτσι να δείχτει η αύξηση της τουριστικής παραγωγής μιας χώρας υποδοχής και φιλοξενίας τουριστών σε μια ορισμένη χρονική περίοδο.

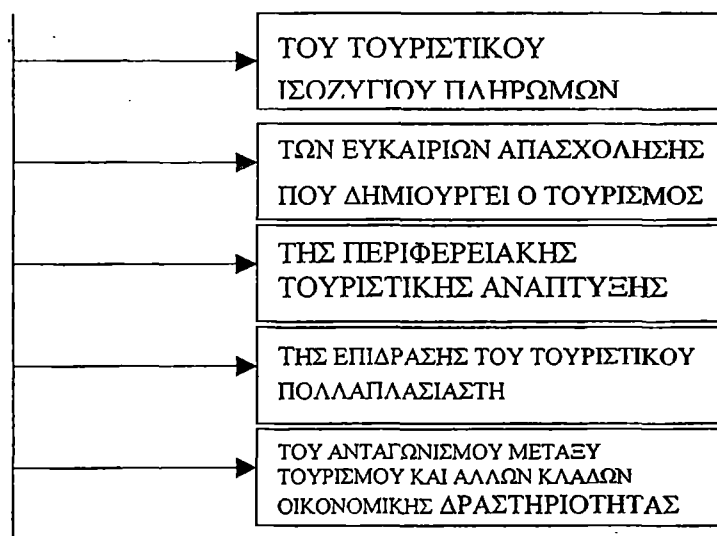
Οι χώρες που πληρούν το μίνιμουμ των απαιτήτων για την τουριστική τους ανάπτυξη προϋποθέσεων, την επιδιώκουν με κάθε τρόπο, επειδή θέλουν να ωφεληθούν όσο το δυνατό περισσότερο γίνεται από τα οικονομικά οφέληματα που απορρέουν από την ανάπτυξη της τουριστικής τους οικονομίας. Το αν και κατά πόσο πετυχαίνεται ο σκοπός αυτός, μπορεί μέχρι ενός σημείου να διαπιστωθεί από τις συνδυασμένες ενδείξεις ορισμένων δεικτών της τουριστικής ανάπτυξης, οι σημαντικότεροι από τους οποίους είναι πέντε :

(α) *Του τουριστικού ισοζυγίου πληρωμών:* η παρουσίαση του καθαρού τουριστικού ισοζυγίου πληρωμών αποτελεί μια συνηθισμένη αλλά παραπλανητική, κατά κάποιο τρόπο, προσπάθεια εκτίμησης της καθαρής συμβολής της τουριστικής ανάπτυξης σε αυτό. Η συμβολή, όμως, του διεθνούς τουρισμού στο τουριστικό ισοζύγιο πληρωμών μπορεί να υπολογιστεί ακριβέστερα αν συσχετιστούν οι διάφορες δαπάνες που πραγματοποιούν επισκέπτες στη χώρα υποδοχής και φιλοξενίας τους, με

το κόστος που συνεπάγεται η παροχή τουριστικών υπηρεσιών, που ικανοποιούν τουριστικές τους ανάγκες ή επιθυμίες. Στο σημείο αυτό θα πρέπει να γίνει σαφές ότι τόσο ο υπολογισμός των συναλλαγματικών εκροών όσο και των καθαρών συναλλαγματικών κερδών του τουρισμού είναι οπωσδήποτε δύσκολος, αλλά σε καμιά περίπτωση ακατόρθωτος.

(β) *Των ευκαιριών απασχόλησης που δημιουργεί ο τουρισμός:* ο τουρισμός αποτελεί έναν από τους κυριότερους παράγοντες για την δημιουργία ευκαιριών απασχόλησης όχι μόνο στην τουριστική βιομηχανία, αλλά και σε όλους κλάδους και υποκλάδους οικονομικής δραστηριότητας. Ένα συγκριτικό πλεονέκτημα της τουριστικής ανάπτυξης είναι ότι μπορεί να δημιουργήσει θέσεις απασχόλησης φτηνότερα απ' ό,τι οι άλλοι κλάδοι οικονομικής δραστηριότητας. Το ερώτημα, όμως, που τίθεται είναι αν και κατά πόσο οι θέσεις απασχόλησης που δημιουργούνται στον τουρισμό είναι πραγματικές, αφού κατά κύριο λόγο είναι εποχιακές, ορισμένες φορές δε και μερικής απασχόλησης. Πέρα από αυτό, όμως, οι περισσότερες από αυτές είναι χαμηλού επιπέδου, όπως χαμηλές είναι και οι προβλεπόμενες αμοιβές γι' αυτές τις θέσεις. Ο βαθμός στον οποίο τα χαρακτηριστικά αυτά περιορίζουν τη συμβολή του τουρισμού στη δημιουργία θέσεων απασχόλησης εντός και εκτός της τουριστικής βιομηχανίας, θα εξαρτηθεί από πολλούς παράγοντες.

ΟΙ ΚΥΡΙΟΤΕΡΟΙ ΔΕΙΚΤΕΣ ΤΟΥΡΙΣΤΙΚΗΣ ΑΝΑΠΤΥΞΗΣ

(γ) Της περιφερειακής τουριστικής ανάπτυξης: ο τουρισμός μπορεί κάτω από προϋποθέσεις να συμβάλει αποφασιστικά στην τόνωση της οικονομίας της περιφέρειας, κατ' επέκταση δε και στην ανάπτυξη της. Η ικανότητα που έχει αυτός, όταν αναπτύσσεται, να περιορίζει τις περιφερειακές ανισορροπίες και να συμβάλει στην περιφερειακή ανάπτυξη, θα επηρεαστεί από παρόμοιους παράγοντες με αυτούς που επηρεάζουν την έκταση των συναλλαγματικών εσόδων από τον τουρισμό και συγκεκριμένα από τον διεθνή τουρισμό. Εκροές συναλλάγματος, όμως, σημειώνονται τόσο σε περιφερειακό όσο και σε τοπικό ή εθνικό επίπεδο. Η έκταση των συναλλαγματικών εκροών εξαρτάται σε μεγάλο βαθμό από τη φύση της τουριστικής ανάπτυξης που επιχειρείται στην περιφέρεια και από το αν οι συντελεστές παραγωγής, που απαιτούνται για την τουριστική ανάπτυξη, μπορούν να εξασφαλιστούν εντός της περιφέρειας ή πρέπει να εισαχθούν. Στην τελευταία περίπτωση οι εκροές από τις οικονομίες των περιφερειών μπορεί να είναι μεγάλες.

(δ) Της επίδρασης του τουριστικού πολλαπλασιαστή: ο πολλαπλασιαστής αποτελεί, όπως είναι γνωστό, ένα μέτρο της επίδρασης που ασκεί σε μια οικονομία η εισροή πρόσθετου εισοδήματος. Στην προκειμένη περίπτωση η εισροή αυτή γίνεται διαμέσου του τουρισμού. Οι πολλαπλασιαστές του τουρισμού ανταναικλούν τις αλληλεξαρτήσεις τριών τύπων δαπανών και συγκεκριμένα άμεσων, έμμεσων και επαγωγικών. Οι δύο τελευταίες από κοινού χαρακτηρίζονται μερικές φορές και σαν δευτερεύουσες επιδράσεις, ενώ ο τουριστικός πολλαπλασιαστής είναι ένα μέτρο των συνολικών επιδράσεων που προκύπτουν από την πραγματοποίηση πρόσθετων δαπανών. Ας σημειωθεί ότι ο τρόπος με τον οποίο οι δαπάνες για τον τουρισμό φιλτράρονται στην οικονομία μιας χώρας υποδοχής και φιλοξενίας τουριστών, ευνοούν και άλλους κλάδους οικονομικής δραστηριότητας.

(ε) Του ανταγωνισμού μεταξύ τουρισμού και άλλων κλάδων οικονομικής δραστηριότητας: για το κράτος και την τοπική αυτοδιοίκηση, τα οικονομικά ωφέληματα από την τουριστική ανάπτυξη προέρχονται κατά κύριο λόγο από τη φορολόγηση των κερδών των τουριστικών επιχειρήσεων και του εισοδήματος των απασχολουμένων στην τουριστική βιομηχανία, από κέρδη κρατικών ή/και δημοτικών τουριστικών επιχειρήσεων, καθώς επίσης από έμμεση φορολόγηση τουριστών και εκδρομέων στους τουριστικούς προορισμούς που επισκέπτονται. Εξαιτίας, όμως, των μεγάλων επενδύσεων που πραγματοποιούνται από το κράτος και την τοπική αυτοδιοίκηση σε έργα τουριστικής υποδομής και ανωδομής, τόσο για την κατασκευή

τους όσο και για τη συντήρησή τους, καθώς επίσης στην παροχή αναπτυξιακών κινήτρων για τον τουρισμό, για την τουριστική εκπαίδευση κλπ., τα έσοδα του κράτους και της τοπικής αυτοδιοίκησης από τον τουρισμό μειώνονται αναγκαστικά, η δε αναπλήρωσή τους θα απαιτήσει μακριά περιθώρια χρόνου και αναμονής.

Για να είναι εφικτή μια αντικειμενική μέτρηση της τουριστικής ανάπτυξης, θα πρέπει να είναι δυνατή η ακριβής μέτρηση της οργανικής ανάπτυξης της τουριστικής οικονομίας, δηλαδή η αύξηση της παραγωγικής δυνατότητας των μεμονωμένων τουριστικών μονάδων και κατ' επέκταση του συνόλου τους. Όπως γίνεται, όμως, αντιληπτό η συγκέντρωση τέτοιων στοιχείων κάθε άλλα παρά εύκολη είναι. Έτσι, λοιπόν, παρά το γεγονός ότι η τουριστική ανάπτυξη, θεωρητικό τουλάχιστον, αναφέρεται στην αύξηση του πραγματικού τουριστικού προϊόντος ή εισοδήματος κάτω από συνθήκες πλήρους απασχόλησης στην τουριστική οικονομία, στην πράξη τα στοιχεία που χρησιμοποιούνται για τη μέτρηση της τουριστικής ανάπτυξης σε ορισμένο τόπο και χρόνο είναι ιστορικά. Αυτό απλά σημαίνει ότι προσδιορίζουν ποιες ποσοτικές μεταβολές σημειώθηκαν στο παρελθόν στην τουριστική οικονομία, πλην όμως σε καμιά περίπτωση δεν διευκρινίζουν αν σε αυτήν επικρατούσαν συνθήκες πλήρους απασχόλησης. Συνεπώς οποιαδήποτε αύξηση στο πραγματικό τουριστικό προϊόν ή εισόδημα που πραγματοποιήθηκε σε μια ορισμένη χρονική περίοδο, δεν είναι απαραίτητο να συμπίπτει με την ποσοστιαία αύξηση της παραγωγικής δυνατότητας της τουριστικής οικονομίας στην ίδια χρονική περίοδο, που δεν μπόρεσε να βεβαιωθεί και καταγραφεί. Παρ' όλα αυτά, όμως, τα ιστορικά αυτά στοιχεία μεταβολής του πραγματικού τουριστικού προϊόντος ή εισοδήματος χρησιμοποιούνται για τη μέτρηση του αναπτυξιακού ρυθμού της τουριστικής οικονομίας, καθώς επίσης για τον υπολογισμό των μακροχρόνιων αναπτυξιακών τάσεων της, αλλά ακόμα και στην αποτόλμηση προβλέψεων σε ό,τι αφορά στη μελλοντική ανάπτυξη της.

Επίλογος – Συμπεράσματα

Αποτελεί κοινή συνείδηση των κρατούντων ότι ο τουρισμός κάτω από προϋποθέσεις μπορεί να αναπτυχθεί και να αποτελέσει μοχλό ανάπτυξης της χώρας της οποίας αποτελεί κλάδο οικονομικής δραστηριότητας. Βέβαια η ανάπτυξη του τουρισμού ούτε εύκολη είναι, αλλά ούτε και μπορεί να πραγματοποιηθεί από τη μια μέρα στην, άλλη, Πέρα, όμως από μακριά περιθώρια χρόνου και αναμονής, η τουριστική ανάπτυξη απαιτεί και την πραγματοποίηση σημαντικών επενδύσεων τόσο εκ μέρους του δημοσίου όσο και εκ μέρους της ιδιωτικής πρωτοβουλίας. Εξυπακούεται ότι η χώρα που επιδιώκει την τουριστική της ανάπτυξη πρέπει να διαθέτει κάποιους τουριστικούς πόρους, οι οποίοι και θα αποτελέσουν πόλους έλξης των τουριστών τόσο των ντόπιων όσο και των ξένων. Τέτοιοι πόροι μπορεί να είναι αρχαιολογικοί και ιστορικοί χώροι, φυσικές ομορφιές, κουλτούρα, πολιτιστική κληρονομικά, λαϊκή παράδοση κλπ.

Τα οικονομικά οφελήματα από την ανάπτυξη του τουρισμού σε μια χώρα είναι οπωσδήποτε πολλά. Αυτό, όμως, σε καμιά περίπτωση δεν σημαίνει ότι ο τουρισμός μπορεί να αποτελέσει πανάκεια για την αντιμετώπιση των οικονομικών προβλημάτων της. Μπορεί, όμως, χωρίς άλλο να συμβάλει αποφασιστικά στην προσπάθεια επίλυσης τους στο μέτρο του εφικτού, όπως για παράδειγμα στην τόνωση της οικονομίας της περιφέρειας, στην καταπολέμηση της ανεργίας και κυρίως αυτής των νέων, στην αύξηση των συναλλαγματικών εσόδων και διαμέσου αυτών στη μείωση του ανοίγματος του ελλείμματος του ισοζυγίου τρεχουσών συναλλαγών, στην αύξηση ή συμπλήρωση των ατομικών εισοδημάτων κλπ.

Για να αναπτυχθεί μια χώρα τουριστικά, πρέπει πρώτα απ' όλα η πολιτική της εξουσία να χαράξει και εφαρμόσει μια ρεαλιστική πολιτική τουριστικής ανάπτυξης. Τελικός σκοπός της πολιτικής για την οποία ο λόγος πρέπει να είναι η εξασφάλιση σε ντόπιους και ξένους τουρίστες όσο το δυνατό περισσότερα και καλύτερα τουριστικά προϊόντα. Με άλλα λόγια επιδιώκει τη μεγιστοποίηση της κατά κεφαλήν κατανάλωσης ή χρήσης τουριστικών αγαθών και υπηρεσιών, κατ' επέκταση δε και της κατά κεφαλήν ωφέλειας ή χρησιμότητας που απορρέει από αυτήν.

Σύμφωνα με τις σύγχρονες αντιλήψεις, μια πολιτική τουριστικής ανάπτυξης πρέπει να αποτελεί ένα ενιαίο σύστημα αρχών, κανόνων και μεθόδων εσκεμμένης ρυθμιστικής επέμβασης ή εσκεμμένης αποχής από ρυθμιστική επέμβαση του κράτους ή των εξουσιοδοτημένων οργάνων του, που βρίσκονται σε εξάρτηση ή ημιεξάρτητα

από αυτό, στην τουριστική οικονομία με σκοπό να την αναπτύξουν. Για να είναι, όμως, αποτελεσματική η πολιτική τουριστικής ανάπτυξης που χαράζει και εφαρμόζει η πολιτική εξουσία, θα πρέπει οι στόχοι που καθορίζονται εκ μέρους της να είναι εφικτοί και να διατυπώνονται με ακρίβεια και σαφήνεια ώστε να αποφεύγονται παρερμηνείες τους. Και ακόμα θα πρέπει να εξετάζονται προσεκτικά οι επιδράσεις των εναλλακτικών μέτρων της πολιτικής τουριστικής ανάπτυξης, καθώς επίσης το οικονομικό και κοινωνικό κόστος που συνεπάγεται η χρησιμοποίησή τους.

Η υλοποίηση της πολιτικής τουριστικής ανάπτυξης ρέπει απαραίτητα να υλοποιείται μέσα από ένα πρόγραμμα τουριστικής ανάπτυξης.

Το πρόγραμμα τουριστικής ανάπτυξης αποτελεί ένα χρήσιμο και κάτω από προϋποθέσεις αποτελεσματικό εργαλείο στη διάθεση της πολιτικής εξουσίας, με το οποίο ασκείται εκ μέρους της συστηματική και εσκεμμένη ρυθμιστική επέμβαση στην τουριστική οικονομία και κατά κύριο λόγο στον ατελή μηχανισμό της τουριστικής αγοράς είτε για να διορθωθούν ατέλειες του είτε για να αποτραπούν ανεπιθύμητες εξελίξεις, που ενδεχόμενα να έχουν αρνητικές επιδράσεις και σε άλλους κλάδους οικονομικής δραστηριότητας, σε τελευταία δε ανάλυση και σε αυτήν την οικονομία μιας χώρας υποδοχής και φιλοξενίας τουριστών.

Η συστηματική και εσκεμμένη ρυθμιστική επέμβαση της πολιτικής εξουσίας στην τουριστική οικονομία θεωρητικά μπορεί να γίνει ή απρογραμμάτιστα ή με μια συστηματική διαδικασία λήψης αποφάσεων και συγκεκριμένα με την κατάρτιση και εφαρμογή ενός προγράμματος τουριστικής ανάπτυξης. Μέσα, λοιπόν, από το πρόγραμμα για το οποίο ο λόγος καταβάλει προσπάθεια η πολιτική εξουσία να συντονίσει τη συστηματική και εσκεμμένη ρυθμιστική επέμβαση της στην τουριστική οικονομία, προκειμένου να πετύχει τους αναπτυξιακούς στόχους! που έχει καθορίσει με κάποια μέτρα που έχει επιλέξει προς το σκοπό αυτό. Στο σημείο αυτό θα πρέπει να ειπωθεί ότι η επιλογή των μέτρων του προγράμματος τουριστικής ανάπτυξης πρέπει να γίνεται με βάση την αποτελεσματικότητά τους και το κόστος που συνεπάγεται, όπως ήδη ειπώθηκε, η χρησιμοποίησή τους, τόσο το οικονομικό όσο και το εναλλακτικό. Ο προγραμματισμός της τουριστικής ανάπτυξης, που αποτελεί σύνθεση μικροτουριστικού και μακροτουριστικού προγραμματισμού, γίνεται σε τρία επίπεδα προσέγγισης και περιλαμβάνει την ανάλυση των σχεδίων τουριστικών επενδύσεων, την κατάρτιση υποκλαδικών τουριστικών προγραμμάτων και τη μακροτουριστική επεξεργασία, Σε ό,τι αφορά δε στην εφαρμογή του, αυτή δεν αποτελεί ξεχωριστή

δραστηριότητα της πολιτικής εξουσίας, αλλά βασικό συστατικό στοιχείο που εντάσσεται στο περιεχόμενο της και προσδιορίζει την ολοκληρωμένη έννοια της.

Η δυνατότητα μέτρησης των αποτελεσμάτων του προγράμματος τουριστικής ανάπτυξης, από τότε που εφαρμόστηκε για πρώτη φορά από την πολιτική εξουσία, αποτελεί χωρίς άλλο ένα σημαντικότερο θέμα, το οποίο συνδέεται στενά με την τουριστική ανάπτυξη. Όπως είναι γνωστό, με τη δυνατότητα που υπάρχει να μετρηθεί το μέγεθος και ο ρυθμός της τουριστικής ανάπτυξης στη χρονική περίοδο της εφαρμογής του προγράμματος της τουριστικής ανάπτυξης, καθώς επίσης να διαπιστωθεί κοιτά πόσο επιτεύχθηκαν οι στόχοι τους οποίους είχε καθορίσει η πολιτική εξουσία, διευκολύνει την τελευταία όχι μόνο να καταλήξει σε συμπεράσματα, αλλά και να κάνει εκτιμήσεις για τη μελλοντική αναπτυξιακή πορεία της τουριστικής οικονομίας.

Το αν και κατά πόσο πετυχαίνονται οι στόχοι του προγράμματος τουριστικής ανάπτυξης μπορεί μέχρι ενός σημείου να διαπιστωθεί από τις συνδυασμένες ενδείξεις ορισμένων δεικτών της τουριστικής ανάπτυξης. Αναμφίβολα οι συνδυασμένες ενδείξεις των δεικτών αυτών είναι σημαντικές για την πολιτική εξουσία, προκειμένου να ενημερωθεί για το αναπτυξιακό επίπεδο της τουριστικής οικονομίας μετά την εφαρμογή του προγράμματος τουριστικής ανάπτυξης. Για να είναι, όμως, αντικειμενική η μέτρηση της τουριστικής ανάπτυξης, πρέπει να μπορεί να μετρηθεί η οργανική ανάπτυξη της τουριστικής οικονομίας, δηλαδή η αύξηση της παραγωγικής δυνατότητας των μεμονωμένων τουριστικών μονάδων, κατ' επέκταση δε και του συνόλου τους. Η συγκέντρωση, όμως, τέτοιων στοιχείων κάθε άλλο παρά εύκολη είναι. Έτσι, λοιπόν, λόγω έλλειψης των στοιχείων αυτών, χρησιμοποιούνται για τη μέτρηση της τουριστικής ανάπτυξης ιστορικά στοιχεία, τα οποία να μεν προσδιορίζουν ποιες ποσοτικές μεταβολές πραγματοποιήθηκαν στην τουριστική οικονομία, αλλά δεν διευκρινίζουν αν αυτές επιτεύχθηκαν κάτω από συνθήκες πλήρους απασχόλησης. Κατά συνέπεια, οι μετρήσεις της τουριστικής ανάπτυξης, κάτω από αυτές τις συνθήκες, στερούνται απόλυτης ακρίβειας, πλην όμως αυτό δεν εμποδίζει τις πολιτικές εξουσίες να κάνουν τις μετρήσεις τους σχετικά με τους αναπτυξιακούς ρυθμούς της τουριστικής οικονομίας, να υπολογίζουν τις μακροχρόνιες αναπτυξιακές τάσεις της και να προβλέψουν την ανάπτυξη της στο μέλλον.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 5^ο

ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑ

ΣΥΝΟΨΗ

Ο τουρισμός αποτελεί σήμερα έναν από τους πλέον σημαντικούς κοινωνικοοικονομικούς κλάδους στον κόσμο. Αναπτύχθηκε με σταθερό ετήσιο ρυθμό 4-5% το δεύτερο ήμισυ του εικοστού αιώνα, γεγονός που τον κατέστησε σημαντικό παράγοντα του εξωτερικού εμπορίου και κύρια πηγή συναλλάγματος, πρωτοπόρο στη δημιουργία θέσεων εργασίας και με σημαντικό μερίδιο στο ΑΕΠ μίας οικονομίας. Το 1999 πραγματοποιήθηκαν 664 εκατομμύρια αφίξεις διεθνών τουριστών που δημιούργησαν έσοδα 453 δισεκατομμύρια δολάρια ΗΠΑ σε συνάλλαγμα. Σύμφωνα με τις εκτιμήσεις του Παγκόσμιου Οργανισμού Τουρισμού, ο τουρισμός θα συνεχίσει και στο νέο αιώνα να αναπτύσσεται δυναμικά παρά τις περιοδικές υφέσεις, πολιτικές αναταραχές, πολέμους, κ.λπ., που σημειώνονται (WYO, 2000). Προβλέπεται ότι μέχρι το 2020 οι αφίξεις θα ανέλθουν σε 1,6 δισεκατομμύρια και τα συναλλαγματικά έσοδα θα φθάσουν τα 2 τρισεκατομμύρια δολάρια ΗΠΑ.

Ο ελληνικός τουριστικός τομέας, αν και αποτελεί έναν από τους σημαντικότερους παράγοντες της ελληνικής οικονομίας με περισσότερο από 18% συμμετοχή στο ΑΕΠ, με εισαγωγή συναλλάγματος περισσότερο των 9 δισ. δολαρίων και σημαντική συμμετοχή στη δημιουργία θέσεων εργασίας, εξακολουθεί, παρά τα όποια βήματα έχουν γίνει, να αντιμετωπίζεται από την πολιτεία ως ένας δευτερεύων οικονομικός παράγοντας.

Οι αφίξεις των τουριστών στην Ελλάδα σημείωσαν, μακροχρόνια, ανοδική τάση. Η μεγαλύτερη αύξηση των αφίξεων σημειώθηκε τη δεκαετία του 1980, ενώ η αντίστοιχη της δεκαετίας του 1990 ήταν σημαντικά μικρότερη. Έτσι το μερίδιο του ελληνικού τουρισμού στον ευρωπαϊκό και γενικότερα το διεθνή τουρισμό σημείωσε καθοδική πορεία τα τελευταία χρόνια. Η εξήγηση της πορείας αυτής βρίσκεται στους παράγοντες που προσδιορίζουν το κόστος και γενικά την ποιότητα του τουριστικού προϊόντος που προσφέρεται στη διεθνή αγορά. Οι περισσότεροι από αυτούς τους παράγοντες αναφέρονται στην πλευρά της παραγωγής (κόστος, παραγωγικότητα, κ.λπ.), άλλοι στην οργάνωση της παραγωγής και διανομής ως σύνολο, άλλοι στο μακροοικονομικό περιβάλλον (π.χ. συναλλαγματική πολιτική) μέσα στο οποίο δραστηριοποιείται ο κλάδος, και ακόμη άλλοι στις πρακτικές και πολιτικές που ακολουθούνται από άλλους προορισμούς στην προσέλκυση τουριστών.

Αντικείμενο, λοιπόν, αυτής της μελέτης είναι να προσδιορίσει την ανταγωνιστική θέση της Ελλάδος μέσα στην ευρωπαϊκή τουριστική αγορά και

ιδιαίτερα στην αγορά της Μεσογείου, με βάση τα ισχυρά και αδύνατα σημεία που διαθέτει, να μελετήσει τους κινδύνους και τις ευκαιρίες που προσφέρονται για τον κλάδο με βάση τις νέες συνθήκες και τάσεις που επικρατούν στη διεθνή τουριστική αγορά και, τέλος, να κάνει προτάσεις οι οποίες, εφόσον υλοποιηθούν, θα βελτιώσουν την ανταγωνιστικότητα του ελληνικού τουριστικού προϊόντος.

Η χώρα μας απειλείται τουριστικά από τις άλλες μεσογειακές χώρες, τόσο από αυτές που ανήκουν στην ΕΕ (Ιταλία, Πορτογαλία και Ισπανία) όσο και τις εκτός ΕΕ (Τουρκία, Ισραήλ, Κροατία, Αίγυπτο, Κύπρο, κ.ά.). Οι τελευταίες προσφέρουν παρόμοιο προϊόν με το ελληνικό σε χαμηλότερες τιμές.

Οι μεσογειακές χώρες που εξετάζονται στην παρούσα μελέτη μπορούν να διακριθούν, ανάλογα με την έμφαση που δίδεται στο τουριστικό προϊόν που προσφέρουν, σε δύο κατηγορίες. Στην πρώτη κατηγορία συγκαταλέγονται η χώρα μας, η Ισπανία, η Πορτογαλία, η Τουρκία και σε μικρότερο βαθμό η Ιταλία, οι οποίες προσφέρουν τουρισμό διακοπών και μεγάλη ποικιλία πολιτιστικής κληρονομιάς και κουλτούρας.

Η εμπειρική έρευνα που πραγματοποιήσαμε είχε ως στόχο την εκτίμηση συναρτήσεων ζήτησης αναφορικά με τέσσερις χώρες προέλευσης τουριστών: Αγγλία, Γερμανία, Ιταλία και Γαλλία. Η ύπαρξη ελαστικότητας ζήτησης για το ελληνικό τουριστικό προϊόν ως προς την τιμή, το συνάλλαγμα και το κόστος ζωής, μεγαλύτερης της μονάδας, σημαίνει ότι η χώρα μας αντιμετωπίζει έντονο ανταγωνισμό από τις ανταγωνίστριες χώρες, ιδιαίτερα την Ισπανία.

Οι παράγοντες που επηρεάζουν την ανταγωνιστικότητα του τουριστικού προϊόντος διακρίνονται σε οικονομικούς, όπως είναι το κόστος παραγωγής, η φορολογία, η συναλλαγματική πολιτική, κ.ά., και σε ποιοτικούς, όπως είναι η δημόσια και ιδιωτική υποδομή, η ανωδομή, η αρχαιολογική και πολιτιστική κληρονομιά μιας χώρας, κ.ά.

Η εξέταση των παραγόντων που επηρεάζουν την ανταγωνιστικότητα του ελληνικού τουριστικού προϊόντος σε σχέση με το αντίστοιχο προϊόν των ανταγωνιστριών χωρών έδειξε τα παρακάτω:

Δυστυχώς η έλλειψη των απαραίτητων στοιχείων δεν μας επέτρεψε να συμπεριλάβουμε στο δείγμα ίων υπό εξέταση ανταγωνιστριών χωρών και τις υπόλοιπες που αναφέρονται παραπάνω.

Μέγεθος και κατηγορία των ξενοδοχειακών επιχειρήσεων Το μέσο μέγεθος των καταλυμάτων, το οποίο επηρεάζει τόσο την απόδοση αυτών, όσο και την

ποιότητα των προσφερομένων υπηρεσιών μεταξύ των ανταγωνιστριών χωρών, κυμαίνεται μεταξύ 53 κλινών στην Ιταλία και 130 κλινών στην Ισπανία και την Πορτογαλία. Η χώρα μας κατέχει ενδιάμεση θέση με 76 κλίνες ανά κατάλυμα. Η σύνθεση των κατηγοριών των ξενοδοχείων, που αποτελεί επίσης ένδειξη για την ποιότητα των υπηρεσιών που προσφέρουν, ποικίλλει μεταξύ των εξεταζομένων χωρών. Η Ισπανία, η Ιταλία και η Τουρκία δίνουν έμφαση στα ξενοδοχεία Β' κατηγορίας, η χώρα μας και η Γαλλία στα ξενοδοχεία Γ' κατηγορίας, και στην Πορτογαλία το μεγαλύτερο μέρος ανήκει στα λοιπά καταλύματα. Επομένως τα ελληνικά ξενοδοχεία έχουν πιο μικρό μέγεθος και είναι συγκεντρωμένα στη Γ' κατηγορία.

Χρηματοδοτική διάρθρωση των ξενοδοχειακών επιχειρήσεων Η χρηματοδοτική διάρθρωση του ελληνικού ξενοδοχειακού κλάδου χαρακτηρίζεται ως ανορθολογική. Το γεγονός αυτό οφείλεται τόσο στα χαρακτηριστικά των επιχειρήσεων του κλάδου (μικρό μέγεθος, οικογενειακός χαρακτήρας, κ.λπ.) όσο και στην κρατική και τραπεζική πολιτική που ακολουθήθηκε έναντι του κλάδου. Η ανεπάρκεια των ιδίων κεφαλαίων σε συνδυασμό με τα περιορισμένα κεφάλαια που κατευθύνθηκαν στον κλάδο από το κράτος και το τραπεζικό σύστημα αποτέλεσαν το βασικό εμπόδιο στην αναπτυξιακή πορεία του.

Η απόδοση των ιδίων κεφαλαίων για ολόκληρο τον κλάδο είναι αρνητική. Ωστόσο, την καλύτερη απόδοση ιδίων κεφαλαίων παρουσιάζουν οι μεγαλύτερες επιχειρήσεις του κλάδου, γεγονός που φανερώνει ότι οι επιχειρήσεις αυτές επιτυγχάνουν αποτελεσματικότερη λειτουργία και διαχείριση.

Αποδοτικό μάνατζμεντ

Σε όλες τις χώρες, με εξαίρεση την Πορτογαλία, υψηλού επιπέδου μάνατζμεντ ασκείται μόνο από τις τοπικές θυγατρικές διεθνών αλυσίδων. Οι εγχώριες ξενοδοχειακές επιχειρήσεις, σε όλες τις χώρες, με εξαίρεση τη χώρα μας, ασκούν μετρίου επιπέδου μάνατζμεντ. Στη χώρα μας το επίπεδο του μάνατζμεντ είναι χαμηλό.

Ανθρώπινος παράγοντας

Ο ανθρώπινος παράγοντας παίζει σημαντικό ρόλο στην προσφορά του τουριστικού προϊόντος τόσο από πλευράς παραγωγικότητας όσο και από πλευράς ποιότητας αυτού. Η προσφορά του τουριστικού προϊόντος από πλευράς εργαζομένου πρέπει να χαρακτηρίζεται από επαγγελματική ευσυνειδησία, ειδικευση και αξιοπρεπή επικοινωνία. Οι ιδιότητες αυτές δεν αναφύονται από μόνες τους, αλλά είναι αποτέλεσμα των επενδύσεων σε εκπαίδευση και επιμόρφωση του προσωπικού. Δυστυχώς, ένα σημαντικό τμήμα του εργατικού δυναμικού που απασχολείται στον ελληνικό τουριστικό κλάδο στερείται των παραπάνω χαρακτηριστικών. Το γεγονός αυτό θέτει τη χώρα μας σε μειονεκτική θέση έναντι των άλλων χωρών, αφού η χώρα μας στο θέμα αυτό υπερέχει μόνο έναντι της Πορτογαλίας.

Το μακροοικονομικό περιβάλλον που υπήρξε στη χώρα μας τα τελευταία είκοσι χρόνια με κυρίαρχα στοιχεία τα μεγάλα ελλείμματα του κρατικού προϋπολογισμού, τους υψηλούς ρυθμούς πληθωρισμού και τα υψηλά επιτόκια, επέδρασε αρνητικά στην ανταγωνιστικότητα των ελληνικών επιχειρήσεων. Πιο συγκεκριμένα:

Συναλλαγματική πολιτική

Η συναλλαγματική πολιτική που ακολουθήθηκε στη χώρα μας από το 1986 λειτούργησε ανασχετικά στη ροή των τουριστών προς αυτή, επειδή κράτησε σε υψηλά επίπεδα την τιμή του τουριστικού προϊόντος. Αντίθετα, την ίδια περίοδο, οι ανταγωνίστριες χώρες της Ελλάδος προέβαιναν σε υποτιμήσεις των δικών τους νομισμάτων, ενισχύοντας έτσι το τουριστικό τους προϊόν.

Η εισαγωγή του ευρώ θεωρείται ότι θα επηρεάσει θετικά τον τουρισμό μεταξύ των χωρών της Ευρωπαϊκής Ένωσης. Ωστόσο, οι τρίτες χώρες θα συνεχίσουν να έχουν το πλεονέκτημα, έναντι των χωρών της Ευρωπαϊκής Ένωσης, να χρησιμοποιούν τη συναλλαγματική τους πολιτική ως μέσο στήριξης της ανταγωνιστικότητας του τουρισμού τους. Τέλος, η χώρα μας, σε σχέση με τις άλλες χώρες της Ευρωπαϊκής Ένωσης, οι οποίες χρησιμοποίησαν τη συναλλαγματική τους πολιτική ως μέτρο στήριξης της ανταγωνιστικότητας του τουρισμού τους, θα επηρεαστεί θετικά από την εισαγωγή του ευρώ, αφού, όπως σημειώθηκε παραπάνω, η συναλλαγματική πολιτική που ακολουθήθηκε τα τελευταία χρόνια στην Ελλάδα επηρέασε αρνητικά τον ελληνικό τουρισμό.

Δημόσια και ιδιωτική υποδομή

Τα κέντρα υποδοχής και διαμετακόμισης τουριστών της χώρα μας (αεροδρόμια, λιμάνια, σιδηροδρομικοί σταθμοί, κ.ά.) προσφέρουν χαμηλής ποιότητας υπηρεσίες. Είναι μικρά και ελλιπή σε σχέση με τον όγκο των διακινουμένων τουριστών. Οι καθυστερήσεις που σημειώνονται στα αεροδρόμια της χώρας αμβλύνουν σε σημαντικό βαθμό την όποια θετική εικόνα έχει σχηματίσει ο ξένος τουρίστας για τη χώρα μας. Στον τομέα της γενικής υποδομής, με άριστα το επτά (7), η χώρα μας βαθμολογείται με 2,86 έναντι 3,50 και 4,02 της Τουρκίας και Ισπανίας αντίστοιχα.

Από την άλλη πλευρά, αποτελεί γενική διαπίστωση ότι η ποιότητα των ελληνικών καταλυμάτων, των υψηλών τουλάχιστον κατηγοριών, θεωρείται ικανοποιητική, χωρίς βέβαια να λείπουν οι εξαιρέσεις είτε αυτές είναι θετικές είτε αρνητικές. Το ισχύον σύστημα κατηγοριοποίησης των ξενοδοχείων δεν ανταποκρίνεται στις απαιτήσεις της διεθνούς αγοράς αφού στηρίζεται μόνο σε κριτήρια που έχουν σχέση με το μέγεθος του ξενοδοχείου και όχι με την ποιότητα κατασκευής του.

Φυσικοί πόροι - Αρχαιολογική και πολιτιστική κληρονομιά Τα μοναδικά φυσικά χαρακτηριστικά της χώρας μας αποτελούν την αναγκαία συνθήκη για την τουριστική της ανάπτυξη. Το συγκριτικό όμως αυτό πλεονέκτημα της Ελλάδος δεν είναι και ικανό από μόνο του να δημιουργήσει το τουριστικό προϊόν, σε τιμή, ποιότητα και μορφή, που απαιτούν οι συνθήκες του διεθνούς ανταγωνιστικού περιβάλλοντος. Η χώρα μας περιορίστηκε στο δώρο της φύσης, χωρίς στηριζόμενη σε αυτό, να προχωρήσει στην προσφορά ενός βελτιωμένου και διαφοροποιημένου προϊόντος.

Η Ιστορία, από τη δική της πλευρά, δώρισε στη χώρα μας μοναδική αρχαιολογική, πολιτιστική και καλλιτεχνική κληρονομιά. Τα στοιχεία αυτά έρχονται να ικανοποιήσουν τα άτομα που έχουν ως κυρίαρχο στοιχείο επιλογής ενός τόπου προορισμού την κλασική κουλτούρα και την επιμόρφωση. Ο παράγοντας αυτός δεν έχει προβληθεί όσο και όπως θα έπρεπε, με αποτέλεσμα να μην αξιοποιείται ανάλογα. Η αξιοποίηση του θα έδινε ένα σοβαρό προβάδισμα στη χώρα μας έναντι των ανταγωνιστών της, οι οποίοι προσφέρουν και αυτοί «ήλιο και θάλασσα», υστερούν όμως στον πολιτιστικό τομέα.

Γεωγραφική θέση της Ελλάδας

Η μεγάλη απόσταση που βρίσκεται η χώρα μας σε σχέση με τις ανταγωνίστριες χώρες, Ισπανία, Πορτογαλία και Ιταλία, από τις πηγές προέλευσης των τουριστών, την θέτει σε μειονεκτική θέση έναντι αυτών. Η Ελλάδα είναι η χώρα του αεροπορικού τουρισμού αφού το 75-80% των επισκεπτών της χρησιμοποιούν το αεροπλάνο ως μεταφορικό μέσο. Το μεγαλύτερο μέρος αυτών έρχεται με πτήσεις τσάρτερ, γεγονός που δείχνει τη μεγάλη εξάρτηση της χώρας από τους tour operators.

Εποχικότητα

Η φύση του ελληνικού τουριστικού προϊόντος, σε συνδυασμό με τη γεωγραφική θέση της χώρας μας οδηγούν στη μεγάλη εποχικότητα που το χαρακτηρίζει, με αρνητικές συνέπειες στο κόστος και την ποιότητα αυτού. Η χώρα μας παρουσιάζει τον υψηλότερο βαθμό εποχικότητας μεταξύ των χωρών που εξετάστηκαν, γεγονός που τη θέτει σε μειονεκτική θέση έναντι αυτών.

Το γενικό συμπέρασμα το οποίο εξάγεται από την παραπάνω ανάλυση είναι ότι η χώρα μας υστερεί έναντι όλων σχεδόν των ανταγωνιστριών χωρών με κριτήριο τις παραμέτρους που χρησιμοποιήθηκαν. Υπερτερεί μόνο ως προς τους φυσικούς πόρους και την αρχαιολογική πολιτιστική, κληρονομιά.

Σύμφωνα με τις προβλέψεις του Παγκόσμιου Οργανισμού Τουρισμού, ο ευρωπαϊκός τουρισμός θα συνεχίσει να αναπτύσσεται, αλλά με μικρότερους ρυθμούς από αυτούς που πέτυχε μέχρι σήμερα, γεγονός που θα εντείνει τον ανταγωνισμό μεταξύ των διαφόρων προορισμών. Προκειμένου η χώρα μας να αυξήσει το μερίδιο που κατέχει σήμερα στη διεθνή τουριστική αγορά θα πρέπει να θέσει ως στρατηγικούς στόχους:

- τη βελτίωση της ποιότητας του τουριστικού προϊόντος που προσφέρει
- την προώθηση της πολιτιστικής κληρονομιάς που κατέχει
- τη μείωση της εποχικότητας
- τη χάραξη και υλοποίηση μιας ολοκληρωμένης αναπτυξιακής τουριστικής πολιτικής.

Τα μέσα τα οποία θεωρούνται αναγκαία για την επίτευξη των παραπάνω στόχων συνοψίζονται ως ακολούθως:

- Μέτρα για τη βελτίωση της ποιότητας
  - Βελτίωση της δημόσιας υποδομής
  - Μεγαλύτερο μέγεθος καταλυμάτων
  - Κατηγοριοποίηση των καταλυμάτων με νέα κριτήρια που επιβάλλουν οι συνθήκες της αγοράς και αύξηση του μεριδίου των υψηλότερων κατηγοριών καταλυμάτων
  - Αυστηρότεροι έλεγχοι στα δημόσια και ιδιωτικά μέσα συγκοινωνίας
  - Νομική προστασία του τουρίστα.

Πολιτική μάρκετινγκ η οποία θα στηρίζεται σε συνεχή έρευνα της αγοράς και προσαρμογή στις απαιτήσεις αυτής (νέες μορφές τουρισμού, κ.ά.).

- Βελτίωση του μικροοικονομικού και μακροοικονομικού περιβάλλοντος.
- Στενότερη συνεργασία με τους tour operators.
- Στενότερη συνεργασία μεταξύ όλων των κρίκων της ξενοδοχειακής αλυσίδας.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

- «ΕΙΣΑΓΩΓΗ ΣΤΟΝ ΤΟΥΡΙΣΜΟ» ΝΙΚΟΣ Γ. ΗΓΟΥΜΕΝΑΚΗΣ, ΚΩΣΤΑΣ Ν. ΚΡΑΒΑΡΙΤΗΣ, ΠΕΡΙΚΛΗΣ Ν. ΛΥΤΡΑΣ. ΕΚΔΟΣΕΙΣ INTERBOOKS
- «ΤΟΥΡΙΣΤΙΚΗ ΟΙΚΟΝΟΜΙΑ» ΝΙΚΟΣ Γ. ΗΓΟΥΜΕΝΑΚΗΣ. ΕΚΔΟΣΕΙΣ INTERBOOKS
- «ΤΟΥΡΙΣΜΟΣ ΚΑΙ ΑΝΑΠΤΥΞΗ» ΝΙΚΟΣ Γ. ΗΓΟΥΜΕΝΑΚΗΣ. ΕΚΔΟΣΕΙΣ INTERBOOKS
- «ΤΟΥΡΙΣΜΟΣ ΕΝΝΟΙΕΣ, ΜΕΓΕΘΗ, ΔΟΜΕΣ, Η ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΠΡΑΓΜΑΤΙΚΟΤΗΤΑ» ΣΤΕΛΙΟΣ ΒΑΡΒΑΡΕΣΟΣ. ΕΚΔΟΣΕΙΣ ΠΡΟΠΟΜΠΟΣ
- «ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΕΣ ΔΙΑΚΥΜΑΝΣΕΙΣ ΚΑΙ ΑΝΑΠΤΥΞΗ ΣΤΗΝ ΕΛΛΑΔΑ ΚΑΙ ΤΗΝ ΕΥΡΩΠΗ» Σ. ΔΗΜΕΛΗ, Τ. ΚΟΛΛΙΤΖΑΣ, Ν. Μ. ΧΡΙΣΤΟΔΟΥΛΑΚΗΣ. ΕΚΔΟΣΕΙΣ ΣΤΑΜΟΥΛΗΣ
- «ΤΟΥΡΙΣΤΙΚΗ ΑΝΑΠΤΥΞΗ ΚΑΙ ΔΙΟΙΚΗΤΙΚΗ ΑΠΟΚΑΝΤΡΩΣΗ» ΣΤΕΛΙΟΣ ΒΑΡΒΑΡΕΣΟΣ. ΕΚΔΟΣΕΙΣ ΠΡΟΠΟΜΠΟΣ

ΗΛΕΚΤΡΟΝΙΚΗ ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

- WWW.STATISTICS.GR
- WWW.ITEP.GR
- WWW.SETE.GR
- WWW.TRAVELDAILYNEWS.GR